

T A R T A L O M

▶	3	VISKY ANDRÁS	
		Népek tavasza, Feljegyzések Gálhidy Sárinak a decemberi kertről, Egy Cărtărescu-vers befejezése	versek
▶	6	ZALÁN TIBOR	
		Felezőszonettek: A tejmadár átka, Élesen tisztán, Egy történet, Idealizált terek, Inflexiós pont	versek
▶	9	FINTA ÉVA	
		Zsonglőr a szívem, A szikomorfa árnyékában	versek
▶	11	CSABAI LÁSZLÓ	
		A visszaváltozás (Kafka-átirat)	novella
▶	15	GÉCZI JÁNOS	
		Akkó felé, Alkalmi versek a bálnáról. Befejezetlenek	versek
▶	18	ZSILLE GÁBOR	
		A mesterem, Infúzió, A műfordítás margójára, Vizontlátás	versek
▶	21	FARKAS GÁBOR	
		Porond-sötétben, Akár egy film, Peremlét	versek
▶	23	GÁL JÁNOS	
		A költő felfedezi önmagát, Párbeszédben egy nem ismert nagyapával	versek
▶	26	FARKAS ARNOLD LEVENTE	
		A pontos idő	drámai töredék
▶	29	BECSY ANDRÁS	
		A nyúl, A béke szigete	versek
▶	31	SIMON ADRI	
		Íróasztal, Aknamező-villanella	versek
▶	33	NAGY MIHÁLY TIBOR	
		Magam vagyok, Magányom, Ma még, ma már, Csönd és magány	versek
▶	35	VÁNYAI FEHÉR JÓZSEF	
		Emlékszem rátok – Részlet a Magyar Amarcord című, fiktív önéletrajzból	
▶	39	FELLINGER KÁROLY	
		Bizalmasan, Anyu	versek
▶	41	FARKAS KORNÉL	
		Délolasz, Fragmentum 01, Poloskaváros, Kalap és köpönyeg, Nyom	versek
▶	43	IANCU LAURA	
		Két hazánk is van egyszerre	vers
▶	44	VÁMOS MIKLÓS	
		Egy (-két) gondolat	próza

PAPÍRHAJÓ

- ▶ 49 **LACKFI JÁNOS**
Beszólások, Kikérdezés, Dicséretesség, Hányévesség versek
- ▶ 55 **HAÁSZ JÁNOS**
A világ legnagyobb rágógumi-buborékja gyerektörténet
- ▶ 57 **PUSZTAI ILONA**
„Édes és hetyke dráma” – Tallián Mariann: *Cyrano* kritika

MŰHELY

- ▶ 59 **EKLER ANDREA**
„A hetedik te magad légy” – Párhuzamos gondolatok Visky András *Kitelepítés* című regényéről tanulmány
- ▶ 68 **BEDECS LÁSZLÓ**
Dobai Péter, a novellista tanulmány
- ***
- ▶ 72 **ABAFÁY-DEÁK CSILLAG**
Egy barlang fényei – Sipos Sándor művészetéről esszé
- ▶ 78 **ABAFÁY-DEÁK CSILLAG**
Nyitott barlang – Megkérdeztük Sipos Sándort interjú
- ▶ 81 **SZURCSIK JÓZSEF**
Korunk művészete: a XXIII. Tervezőgrafikai Biennálé Békéscsabán megnyitászöveg

FIGYELŐ

- ▶ 85 **SZABADOS ATTILA**
Lélektani hitelesség – Darvasi László: *Az év légiutas-kísérője* kritika
- ▶ 88 **KOLOZSI ORSOLYA**
Apák és fiúk és megalkuvások – Benedek Szabolcs: *Ez nem Amerika* kritika
- ▶ 90 **VASS EDIT**
Képzeliük csak el... – Géczy János: *Judith, avagy a baltás gyilkos felesége* kritika
- ▶ 93 **LÁZÁR KINGA**
Kelet-európai beavatástörténet indián nyelven – Márton Evelin: *Farkashab* kritika
- ▶ 95 **BARÁTH TIBOR**
A punk Babits – Gál János: *Az eltűnt hírnév nyomában* kritika

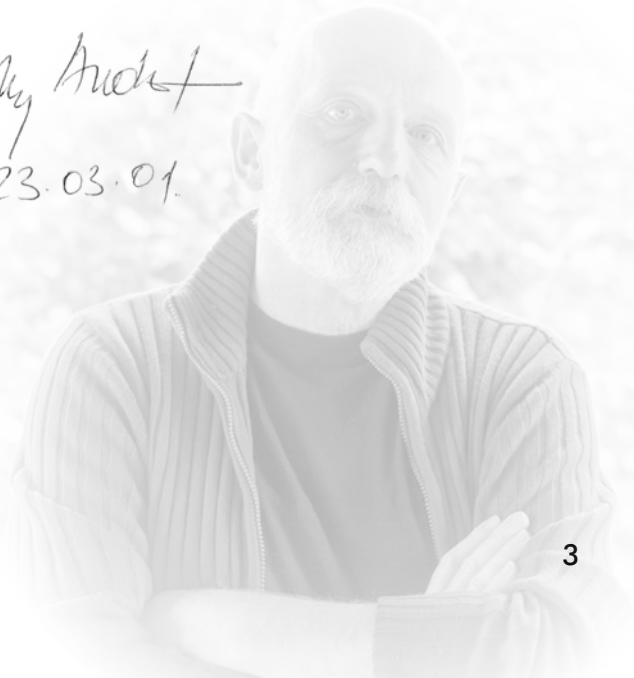
NEPEK TANÁJA

HÍRES FÜVEK - A GÖDÖRBE
ÉCSMASKA MÁNTA LELKEK
DEKUSZ PÁLÓCSKAI

GYÖKERE DÜJEREK LE RÁNK
PITTEJEREK MEG RÁJUNK

BOLGON ELTŰNK MIIS
MŰG MEG MŰY ÖLTEREK

Visky András
2023.03.01.

Népek tavasza

színes füvek – a gödörben
egymásra hányt lelkek
derűs zászlócskái

gyertek dőljetek le ránk
pihenjete meg rajtunk

boldogan éltünk mi is
amíg meg nem öltetek

Feljegyzések Gálhidy Sárinak a decemberi kertről

Jégcseppek Ágak törnek
Fagyott trambulin
Lebegj ne zuhanj

*

Év végi fények
zárvatermő nap
Gyilkos macskák a kertben

*

Székek asztalok
szennyes műanyag
meggyalázott fű Szögek

*

Arra ébredtem
elszökött a kert
Halott kutyák ugatnak

*

Fekete gallyak
ünnepi tus a havon
Olvashatatlan

*

Varjak keringnek –
a város glóriája
Világtalan mind

*

Kinézek. Arcom vissza –
igen az enyém
Hó hull Mégsem én

Egy Cărtărescu-vers befejezése

nappal
hallgatás

este
csönd

éjszaka
vér

Felezőszonettek

A tejmadár átka

Rosszul illeszkedtek a panelek összeomlott
az élete s maga alá temették a roncsok
Legkevesebb a jövőjét De hát mindegy is volt
Keserű rizs tapadt az ínyéhez Keserű rozs
Add vissza az Istennek ami megtarthatna még
mondta Pedig nem volt köze Istenhez Hozzá sem
Senkihez nem volt köze A semmihez volt köze

A semmi közelében volt Senkihez volt köze
Hozzá sem Ahogy Istenhez sem Mondta küldd vissza
Istennek de nem volt hozzá címe Tarthatatlan
Keserű rozs tapadt ínyéhez És keserű rizs
Akkora már mindegy volt Leamortizálódott
jövő Élet roncsok alá temetve Panelek
omlanak össze az illesztésnél Rongy évszakok

Élesen tisztán

Az éleslátás nem fedi le a tisztánlátást
Koszos lélek hiába lát élesen soha nem
láthat tisztán nyugtatta magát átgázolva a
rideg decemberi téren Már idén se lesz hó
dünnyögött Utálatos a fekete karácsony
Valójában én vagyok utálatos Mikorra
unom meg a panaszt Nekem akkor se jó ha rossz

Neki akkor se jó ha rossz Unja a folytonos
panaszkodást Valójában szörnyen utálatos
ahogy dünnyög s fekete karácsonyokról papol
Áll a rideg téren decemberi hóra várva
közben ismeretlen tisztaság gázol át rajta
Ilyen élesen nem látta még lelkében a koszt
A tisztánlátás nyilván más mint az éleslátás

Egy történet

Zentai Adélnak

Belekerülünk egy történetbe s vele tartunk
 a semmibe Mert tudd minden valamire való
 történet a semmi felé vezet mondta és a
 mutatóujját a mellének szegezte Lehet
 nem kerülsz bele s boldog leszel ahogy sokan
 a világon Akkor találkoznak a semmivel
 amikor már nincs hozzá jó haláluk Életük

Amikor már nem lesz életük találkoznak a
 semmivel De ez nem történet lesz mert a halál
 egy másik világ boldogságfaktora Te ezek
 közé nem kerülhetsz Mutatóujját mellének
 szegezte Igen csakis történetek vezetnek
 a semmi felé Ezekbe bekerülni tartás
 és elszántság kérdése Ami történik az nincs

Idealizált terek

Mindenekelőtt a szimbolika Ami megóv
 és felment az egyenes beszéd felelőssége
 alól Ebből a szögből nézve is különösen
 kívánatos hogy a létező problémák alól
 mentesítsük környezetünket Amit nem tudunk
 az nincs S ami nincs arról semmit sem kell tudni A
 szimbolika tehát ajtó nélküli hullaház

Ajtó nélküli kupleráj a szimbolika Nos
 ami nincs arról nincs mit beszélni és semmit sem
 kell tudni Környezetmentesítés foly' folydogál
 Ebből a szögből nézve különösen fontos a
 létező problémák eliminálása Így az
 egyenes beszéd felmentődik a felelősség
 súlya alól Szimbolika minden előtt Után

Inflexiós pont

Én mondtam le rólad távolodóban dűnnyögött
rossz rímet markolászva Próbálta nem mutatni
mindez mennyire olcsó Csak nem tudta senkinek
kielégítően elmagyarázni hogy nem a
történet a fontos hanem az érzet amit egy
meg nem történtség is ki tud váltani Hogy nem kell
szerelmesnek lenned ahhoz hogy elhagyva legyél

Hogy elhagyva legyél nem kell szerelemben lenned
Nem kell megtörténtség sem Se semmilyen érzetek
A történet később alakul köré A semmi
tőrékeny váza a legrosszabbkor roppan össze
Nem fontos hogy ez kinek mennyire fáj magyaráz
Dűnnyög Markolász Eltévedt rímek után kutat
Ösztönös ahogy tagad Nem ő mondott le rólam

Cím nélkül (2019, Montreal; akril, karton; 700×500 mm)

Zsonglőr a szívem

Még ott kéne lennem, s már másutt vagyok.
Az otthon elköltözött, és messze, messze,
az ég legalsó peremére forrva
gondolok a beregi hegyekre.

Városom: színpad. Játsszóterem is volt.
Becsukva az emlékek a felejtés albumába.
Riadtan nézem változó színeit
és díszzeit, ahogy felém dobálja.

Zsonglőr a szívem, játszik velem a tér,
labda vagyok kezében, galambbá válok.
Süvítve hasad ketté a táj,
felrepülnek a tollas álmok.

Az elszakadás mekkora tágas bugyra,
melyben most másik sorsom felidézem?
Testembe költöznek a tájak,
melyekkel egykor egy volt a létem.

A szikomorfa árnyékában

A kerten át a hajnal feldereng,
a Nap korongja átkúszik az égen.
Mögöttünk álmatlan, fehér kövek,
az éjszaka súlyának terhei.

Kisiklanak kezünkből mind a kések,
és felvisít az ébredő tudat.
Magunkra hagynak elfeledett képek,
és elkigyóznak útjaink a tájba.

Ha fájna még egy vétlen gondolat,
mit gyónni küzd a feltörekvő elme:
csak csendesítsd a kétségig magad –
a víztükörben úszik arcod mása.

Az önelemzés kerted is felássa.
A mellkasodból bordák meredeznek.
Mélylélegezz és köhögj a világra.
Így elriadnak mellőled a félszek.

A fészek felcsipog a lomb öléből,
a fiókák kikeltek, most kivárnak.
Szárnyuk pelyhéből tollak csontosodnak.
Majd kirepülnek, el, a messzi kékbe.

A messze – kék. A közel – barna, zöld.
A távlatok fehér ködökbe zártak.
Jövőt – jelent a pára összeköt.
A szálak vékonyak, erősek, mint a selymek.

És érkezik jövőnkből drága gyermek.
Gügyög, beszél, elindul és kísétál
ajtónkon, és fogadják vermek, termek
egy új időben, egy másik magányban.

A szikomorfa árnyékában ültünk,
és mégsem láttuk fent az ég urát.
Kereskedők közé kevert a létünk.
Most új irányt szab ránk a földi törvény.

Akár az örvény, elmerül világunk.
Alászedülnek benne könnyűségek.
Kicsírázik szívünkben majd a jóság.
Majd egykedvűek lesznek mind a tények.

Legyél bogár vagy kockakő az úton,
taposva fényesít kerék és talp is.
Vágtasson rajtad át sereg, tapintson hulló,
a világ benned horzsolódik készre.

És veled olvad minden az egészbe.
A szikomorfa alatt álldogálnak
a várakozni társult kétkedések,
a pille pillanat az elmúlásban.

Hogy nincs bocsánat, mikor mégis lenne:
ezt sugallják, dongják a nyúzott évek.
Te légy szabad! A szikomorfa lombja
Jézust takarja. Nem lesz végítélet.

A visszaváltozás

(Kafka-átirat)

Egy vasárnap reggel felébredvén Somosi György csodálkozva kezdi szemlélni környezetét. Tiszta ágynemű, nem az az olajos pokróc, amit a garázs dikóján magára tekert. Dikó helyett a családi ágy. Teleizzadt, bagófüstös zubbony helyett ropogósra vasalt vászonpizsama. Megnézi mobilján a dátumot: semmi kétség, vasárnap van. Tehát előző nap szombat volt. Az a nap, amit biztosan berúgva zár. (Bár újabban már más napokat is.) És eszébe is ötlük a Betekints presszó, amint a pincérnő rögtön a söröskorsóba önti a felest, a csocsóasztal csattog, a játékgép kattog, a zenegép rikácsol, a pincérnő is rikácsol, de nevetve, a vendégek hadonásznak, kutyákról és autókról hazudoznak, a feleségüket szidják, verik a blattot, nótáznak és barátilag dulakodnak. Részegen a gajdolás felvidította, most azonban még az emléke is fájdalmas. Amit hall a konyhából kiszűrődni, az viszont balzsam a füleinek. Bori énekel, a felesége. Nem tudja, mikor énekelt utoljára az asszony. „Átöltöztet, lemosdat egy részegyet, ágyba dugja, és reggel még van kedve énekelni? Meghibbant? Vagy én hibbantam meg? Vagy ez még az álom?”

– Na, felébredtél, te éjszakai hős? – nyit be Bori kezében tálcával. – Igyál egy kávé! Az rendbe hoz.

Somosi a meghatottságtól remegve veszi kezébe a csészét

– Köszönöm, hogy... gondomat... – mondja a férfi váratlanul tiszta hangon. (Mert tíz éve krákkogva ébred. A dohányzás teszi. És a gyerekkorától kezdve soha el nem múló arcüreggyulladás.) A kávé pedig oldja elfogódottságát. Prima. A tejszín simogatja a nyelvét. Az asszony meg az arcát simogatja. S úgy hajol, hogy férje láthatja gömbölyded melleit. „Ez most mi? Azt akarja?” Somosinak havonta egyszer enged a felesége. De abban sincs sok köszönet. A nő rendre megjegyzéseket tesz („Már megint nem mostál fogat!” „Már megint nem dezodoroztad be magad!” „Már megint nem készítetted be a...”), a végén pedig rendre bírálja teljesítményét.

Bori most ledobja pongyoláját, és bebújik a takaró alá. Ez egy álom. Egy éber vágyálom.

Pedig Somosinak az alvás közbeni álma is igazán jó volt. Azt álmodta, hogy átváltozott bogárrá. De csöppet sem rémült meg ettől. Mosolyogva nézte esetlen, pálcikalábait. Felesége persze zsörtölődött: „Ilyen is csak veled történhet meg! Ránk nem gondoltál?” És kétségbeesetten kereste az internetes fórumokon, ki mit kezd a bogárrá változott férjével. Somosinak az asszony meghökkenésétől és kétségbeesésétől olyan jó kedve támadt, hogy kiugrott az ablakon. Nem ütötte meg magát. Mert zuhanás közben kinyíltak bogárszárnyai, és repülni kezdett. Hamarosan madártávlatból látta a városát. A négy templomot, a Koronát, a Pázmány-szobrot, a Takarékpótlót, a sétalót. Nem tudta eddig, milyen szép Nyárliget.

Jólesett részesülnie a feleségéből. És jó nézni, ahogy most magára kapja köntösét. Elnézné ezeket a mozdulatokat álló nap.

Csak a lába ne járna ennyire Somosinak. Pedig nem bogárlábak, valódi emberlábak ezek. Nyugtalan láb szindróma. A körzeti orvos szerint a stressz okozza. Felírhatna rá nyugtatót, de a nyugtató mellékhatása is lehet a folyton mozgó láb. Somosi a múltkor rosszul lépett, és meghú-

zódott a bokaszalagja. Fájt nagyon. Viszont abbamaradt a fekvés közbeni lábrángatózás. Mikor a bokája rendbe jött, visszatért a lábrángás.

Szép idő van, jó lenne még visszaaludni. De a gondolat, hogy él, hogy újra él, az is jó.

Míg eszébe nem jut, mivel jár az élet. Mert Somosi szenteste kijelentette, hogy ő szarik az egészre. Olyan kevés a megrendelés, annyi a tartozás, hogy úgysem tehet mást. Ha nem szarna, akkor is elsodorná a céget a csőd, de így legalább hamarabb fogja elsodorni. És addig jól érzi magát. Vagy nem. Mindegy.

Somosi előtt most újra felágaskodik a SEAT crossover elvesztésének rémképe (már tudomásul vette, hogy a bank elveszi, és ezzel meg is könnyebbült), és még az is, hogy Purczer Zsiga részére le kell fuvaroznia az ötmillió uzsorakölcsönt, ha nem akarja, hogy az agyonveresse (már tudomásul vette, hogy az agyonvereti, szinte már várta az ökölcspasásokat, hátha belehal, és így vége lesz az egész nyomorúságos életnek), és még ott a NAV, vagyis a be nem fizetett társaságiadó-előleg meg a tavalyról örökölt büntetőkamatós bírság. Ettől sírni kell.

Ami viszont a konyhaasztalon várja, azon vigadni.

Az asztalon főtt tojás tojástartóban, pirítós, vaj, lekvár, szalámi és kávé. Egy kancsóval. És újság. (Ha nem is a kedvence, a *Blikk*, hanem a *Kiskegyed*.)

- Mi történt, Bori?
- Megbolondultunk, hát téptük egymást.
- *Most* mi történt?
- Észhez tértünk.
- És ez csak ennyi? Hogy elhatározzuk?
- Csak ennyi.

Somosinak negyvenéves koráig nem volt élettársa. Pedig vágyott nőre. Alkalmi kapcsolatokat létesített. Soha nem fizetett a szexért. (Sofőri fizetéséből nem is nagyon telt volna erre.) Beült a nyárligeti művelődési ház szalonzenekaros kávézójába, és konyakozgatva várt. Idő kellett, míg megjött a bátorsága a leszólításhoz. És idő kellett, míg a szebb nőket elvitték mások táncolni. (Somosi nem tudta elképzelni, hogy egy attraktív hölgy elfogadná az ő közeledését.) Aztán egy már hosszú ideje petrezselymet áruló hölgnél próbát tett. Tánc. Egy koktél. Még egy koktél. Séta a Pázmány téren vagy a Bujtoson. Aztán egy négyórás szoba a Hunyadi utcai panzióban. Néha a koktélok után rögtön a panzió következett.

Egy semmi különlegesen nem ígérő, ködös, novemberi szombat este hat barátnő érkezett a művház kávézójába. Pezsgőt rendeltek, csevegtek. Osztálytalálkozóról érkeztek. Ők lopva szemléltek a férfifelhozatalt, a hímek gátlástalanul gusztyálták őket. Őt átlagos galambocská volt. Az egyik viszont hattyú. Somosi nagyot nyelt. És ökölbe szorította a kezét, amiért neki ilyen falat sosem jut. Elkezdődött a felkérés. Mindenkit táncolni vittek. Kivéve a hattyút. Somosi ezt nem értette. Azt pláne nem, hogy a nő intett neki.

- Svindler Bori vagyok. Megismersz? – kérdezte a nő, mikor Somosi odatopogott hozzá.
- Nem.
- Pedig a Jóságban a mellettünk lévő lépcsőházban laktatok.
- Sosem laktam a Jóságban.
- Akkor az Érkertben.
- Ott sem laktam.
- Pedig te vagy Ervin!
- Gyuri vagyok.
- Nem baj. Táncoljunk!

Táncoltak a következő, és az azt követő szombaton is. Aztán már mindennap találkoztak. Szolid randik voltak ezek. Kávéztak, beszélgettek. Jól érezték magukat. De egyszer a nő elkomorult:

- Nem mondtam igazat. Vagyis eddig nem mondtam el neked a teljes igazságot magamról.
- Nem vagy szingli?
- Az vagyok. Ha úgy vesszük. Mert férjem tényleg nincs. De volt. És van két kislányom.
- A volt férjedtől?
- Igen. Bár a kisebbik... az már a válásunk után született.
- Én sem a teljes igazságot mondtam neked.
- Nős vagy?
- Nem. És nem is voltam. A házamról hazudtam.
- Tehát nincs házad. Az baj.
- Van házam. De ott laknak a szüleim is. Nagy ház az. Vagyis... nem olyan kicsi.
- Jól kezdődik a kapcsolatunk. Mindketten hazudtunk.
- Igen. De... – és ekkor Somosi elmosolyodott. – Legalább kvittek vagyunk.

Hangosan felnevettek.

Somosi apja a fia házasságát követő évben meghalt. Az anyja pedig beköltözött az öregek otthonába. Ez azonban nem jelentette azt, hogy csökkent volna otthon a létszám. Mert Bori gyors egymásutánban szült újabb két lányt.

Somosi György sofőrből fuvarozási vállalkozóvá avansált. Saját teherautóval szállította az építőanyagot a csokos építkezésekhez. És megbízható ügyfeleknek, szigorúan számla nélkül, vállalt személyfuvarozást is. A crossoverrel vitt fel Ferihegyre Wizz Air-járatokhoz családokat. Jött a covid, és bedőlt a légiforgalom. Meg a nyárligeti építőipar. És a többi...

Két év kihagyás után újra majális a Bujtoson. Vurstli meg színpad. A dobogón egy női bohóc csokoládét dobál a közönségnek. Vállán egy csimpánz. Az is próbálja elkapni az édességet.

Fanni, Somosi legkisebb lánya, hisztizik egy majomért. Bellácska körhintára akar ülni. Móni még egy jégkását kér, Evelin pedig kijelenti, hogy csak a hajléktalanoknak való ez a cirkusz. Igazán jól érzi magukat.

Bori találkozott Ritával, a hűgával, és azóta trécselnek. Somosi György kedveli Ritát. Különösen annak nyakát. Szép hosszú nyaka van. Akárcsak Borinak.

- Te Gyuri – fordul feléje most Bori –, tudod, a múltkor beszéltük a szőlőt meg a nyaralót.
- Mit? Ja, igen, hogy nem kéne eladni.
- Nem hát! Jól lesz az majd a gyerekeinknek. Meg a ház is. Mind a négynek.
- Mi? Hogy?

– De ahhoz írni kellene most egy papírt – szól közbe Rita. – Hogy mind a négy lány örökölhessen. Ezt csak így lehet... Hiszen ők... nagyon is... a te gyerekeid...

– Az enyéme. De most miért hirtelen ez a...

– Már egyszer megbeszéltünk! – kiált Bori, és színpadias méltatlankodással néz testvérére, aki úgyszintén színpadiasan csitítgatja:

– Ugyan már, mi van abban, ha elfelejtette. A férfiak esze rövid – majd már csakis Somosinak mondja: – Semmi az egész. Egy nyilatkozat, afféle végrendelet, végrendelet-kiegészítés, hogy mind a négy lányod egyenlő arányban örököl. Letöltöttem a netről a mintát.

– Jó, persze, meggondolom. Gyere el holnap hozzánk, és...

– Minek húznánk a dolgot? Csak alá kell írnod a neved. Én meg Bori leszünk a tanúk.

– Várjál már, legalább hadd olvassam el...

Bori lehajtja a fejét. Rita végig szidja azokat, akiket szidni kell a politikában, s közben rezeg a kezében a lap.

– Ne mozgasd a lapot, mert nem látom rendesen...

– Mit akarsz látni. Négy lányod van, egyenlő arányban örökölnek. Itt van, ni! Bori, hajolj előre, a hátad lesz az asztal, nézd csak, Gyuri, itt a toll.

Somosi nem vette a nevére Mónit és Evelint, hadd fizesse csak utánuk a gyerektartást az apjuk. (Az korábban perre vitte a dolgot, DNS-vizsgálattal kellett bizonyítani, hogy Móni tőle van. Arra szerencsére nem gondolt, hogy Evelin DNS-ét is meg kellene vizsgálni.) És Somosi egyformán viszonyul mind a négy gyermekhez. Szeretettel. Legalábbis néha. Mert úgy általában az agyára mennek a sok követelőzéssel meg nyávogással. De hát lányok. Ez ezzel jár. És jó dolog azért apának lenni. Főleg, ha olyan jól kezdődött a nap, mint ma. Csak egy nyamvadt bogár ne zúgna folyton körülötte. Elhessegeti. Az visszajön. És már a homlokára mászik. És elindul lefelé. Mintha mindjárt a szemét akarná kikaparni.

– Na, végre! – mondja Bori, mikor a mozgó büfé előtt megleli férjét. De inkább méreg, mint megkönnyebbülés érződik hangjából. – Mondjuk, sejtettem volna, hol keresselek. De legalább ne hazudtad volna, hogy a mosdót mész megkeresni.

– Mindjárt megyek, csak még ezt megisz...

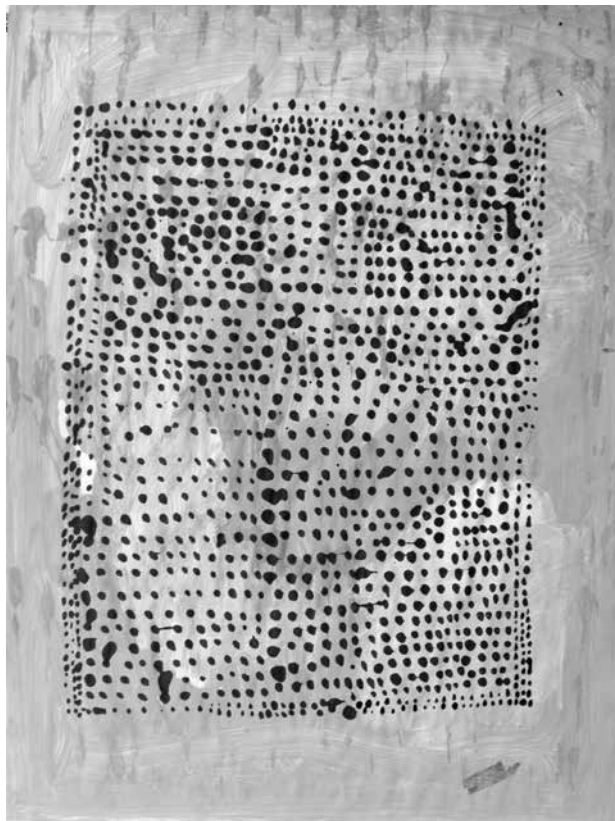
– Csak semmi sietség. Úgyis nekem kell vezetni.

– És mikor indulunk?

– Ilyen büdösen nem ülhetsz be mellém a kocsiba. Majd szépen hazaslattyogsz. Azt se bánom, ha elcsap egy kamion. Egyébként miért olyan piros a bal szemed?

– Megcsípett egy bogár. Nagyon fájt. Azért kellett egy ital.

– Bogár...

Cím nélkül (2019, Montreal; akril, karton; 700×500 mm)

Akkó felé

A tenger, mint évszázadok óta teszi, egyszerre mondja az összes zsoldárt, dűnnyög a sok öreg, görbe hátú hullám, énekszétmorzsoló szerzetesek. Mi sem irányítjuk az égnek tekintetünket.

És más zene lesz,
megszólal az univerzum, minthogy
a mobilhálózatba gabalyodva
felzúg sok adást egy időben fogva
a telefonba belebújt rádió.
S a tenger immár Schubertet játszik,
egyszerre vezényel Franz Welser-Möst,
Fischer Iván és Leonard Bernstein,
majd Chopint és Bachot, mint kinek csepp
zenei ízlése sincsen, de amit
előad, az mennybéli, hencegek
vele én, a teutonfülű is,
hallom! A meglepett sokaság figyel,
a gekkók a visszahagyott mólón,
a porlepte sarkokban a pókok,
a neonfénypislogás abbamarad,
s a teltkarcsú kötetek is nyitva
felejtik magukat a napozók
lebarnult kezében, a regényben
megáll az Annát elgázolni kész
vonat, a versben nem úszik tova
a szennyes vízfelszínen a dinnyehéj.
A nagyzenekar Schubertet játszik,
Chopint és leg-legvégül Messiaent,
az áhítatost, ki színhallással
hallja a vízkéket a szívkaagylók
rózsaszínével, s a tölgyrőt gályák
alkonyati moll felvonulását,
miközben hajózunk Akkó felé.

Alkalmi versek a bálnáról. Befejezetlenek

Augustus Maecenas közbenjárásával rábírta Vergiliust, hogy írja meg a császár és a rómaiak történetét. Bár módosul a mű koncepciója, a költő a római nép históriáját eposzba foglalja. A poézis és a politika egymást támogatja.

A mintegy tízezer sornyi műben alig tucatszor íródott le a szó: bálna. Leginkább mint harci bárka neve, egyszer pedig az állat testmérete okával, költői hasonlat elemeként. A bálna, ez a meleg vérű, utódját szülő vízi lény ugyan négy évszázaddal korábban szerepel Arisztotelész rendszerében, ezért azt gondolhatjuk, része volt a mindennapoknak. Vergilius nem emlékezik meg róla, s hogy miért nem, az is említetlen maradt.

Első változat

Aki dicsőíti, hogy karöltve jár
poéta és császár, Vergiliusnak
miért nincs mersze, hogy írjon róla?
És Aeneas, vajon, lenne e bálna?
Kit lát az olvasó, aki a szerző
és a hős alakját folyton-folyvást,
mint nap fényét az éj sötétjével,
eggyé nézi? S a könyvtáros,
ki cédulájára az adatok
után ráírja: e pompás műben
nincs betűnyi sem, amely a tenger
alját elmondja, kit? Hol a bálna
verssora, mely a tengert a mélyére
rábízza, mint a leírt betűre
a papiruszt? Van-e vers, mi elmondja,
amit a cethal a felszín alatt lát?
A történetalji históriát.

A múlt víz alatti járatába
a vízkék lámpa és a kék bálna
kötelességtudón mikor merül?

Második változat

A bálnát Vergilius leírja?
Aeneas, vajh, kinek a példázata?
Az olvasó az, aki a két alak
szerepét egymással folyton-folyvást,
mint nap lángját az éjjel kormával,
felcseréli? Vagy a könyvtáros, ki
cédulájára az adatok után
azt írja: e pompás műben nincs egy
sor se a tengeraljról, egy sor sincs,
amely a lomha vízmélyt megnyitja,
úgy, miként leírt betű a papiruszt?

Mindenhol csak a kerek menny látszik,
s ami a talpzata, a vízfelszín,
az a fedő, s a dús testű tengerből
semmi se! Nincs, ki alámerüljön
a mélybe, bejárja a bálna
otthonát. Nincs sor, mely elmondja,
mit a felszín eltakarta mélység
lakója lát, a történetalji
históriát.

*

A teremtés univerzumába
a meg nem írott vers belevegyül,
és egy égkék bálna alámerül.
A szavak szégyenkeznek a szótárban.

A mesterem

Nem beszélt sokat, úgy emlékszem,
bár lehet, hogy igen,
és szavainak csak
töredékét hallottam
a bennem lüktető
állandó zaj miatt.

Benne zene szólt, úgy képzelem,
Chopin, Mozart, Beethoven,
Mahler és néha Sosztakovics,
a dallamok átjárták,
költészetté formálták
gondolatait –
a benne áradó
zene miatt szólalt meg ritkán.
(Vagy zenei módon beszélt sokat.)

Persze lehet, hogy benne is zaj volt,
a huszadik század,
országok, harcok,
élő és régi költők zaja,
a reneszánsz háttérben
kételyek mormolása.

Talán apámként ismertem,
talán semmit sem tudtam róla,
s ő még kevesebbet rólam:
két idegen beszélgetett
egy kávéházban, vonaton, utcán,
klasszikus zenei aláfestéssel.

Infúzió

Élete utolsó heteiben a mester
már csak a zenéről verselt,
Mozarttól, Bachról, Vivaldiról,
egy három évtizeddel ezelőtt
sokat hallgatott CD-ről,
és még a krakkói kórházi ágyán is
szonátákra és largókra gondolt,
a folyosóról beszűrődő hangokban
Stockhausen ritmusát kereste.

Ha megadatik az időskor, talán
mind egy rögeszme rabjai leszünk.
A mester a zenébe zárta magát,
nem fényképalbumba, tájakba, sem
a filozófiába, melynek doktora volt –
míg az infúzió cseppenként táplálta,
fejében egy réges-rég halott
francia zongoraművész
Chopin-keringőt játszott.

A műfordítás margójára

Érthetetlen, hogy huszonkét éve
fordítom magyarra kedvenc szerzőm,
Adam Zagajewski költészetét,
ötvenszer, százszor végiglapoztam
az összes meglévő verseskönyvét,
és még mindig tucatszám akadnak
olyan rímtelen, rövid szövegek,
melyekhez soha hozzá nem nyúltam,
diszkrét távolságot tartok tőlük,
pedig valósággal lenyűgöznek.

S talán mégsem érthetetlen, hiszen
az átültetés során a líra
átlényegül, díszletet vált, más lesz,
egyszerre gazdagodik és csonkul,
az új nyelven valamit elveszít –
vagy csak én, a fordító veszítek,
a magyar szavakat keresgélve
szegényebbé válnak tudatomban
a lengyelül megálmodott képek,
nyersebbé válik bennem a titok.

Viszontlátás

És balról az ablakban megjelenik Varsó,
a Visztula sodronyával félbevágott szív,
kétszázézer háborús felkelő tömegsírja,
előbukkan a város, ahol minden
lehetséges tragédia megtörtént már,
irdatlan sugárutak szövevénye,
kétfélmillió ember háztetői és tornyai,
a feltámadás eleven bizonyítéka,
Chopin és Sienkiewicz látomásai,
a bronzba öntött habléány pajzsa és kardja,

a gépmadár lassan ereszkedik,
élém tárul, ki tudja, hányadszor,
a város, ahol a legnagyobb lengyel költő,
Adam Mickiewicz egyszer sem járt.

Porond-sötétben

Cilinderéből a nyúl kiszimatol,
a közönség olcsó varázslatra vár.
Valami egyszerű, bársony-sima soul
búg a háttérben, mint rezgő szalmaszál,

perecek domborodnak a sötétben,
feszített sátoztető a boltozat.
Lassú taps dorombol porond-sötéten:
várjuk a feledtető bohócokat.

Aztán puskaként dübörög a karzat:
csont és bőr artisták a korlátokon,
alant a homokban tenyérszíri vérfolt,

karcsún tükröződik benne a látszat.
Egy lövedék az éjszakán átoson,
rakétafényben a lemergi égbolt.

Akár egy film

Nem gondolok már az állapotodra,
gondolatok nélkül próbálok lenni,
elviselek, alkalmazkodom, semmi
érzelem. Ahogy szürkül a borosta

az arcon, lassabbá válik az ember,
nem siet folyton élni. Megelégszik
azzal, hogy humánus eszmék vezérlik,
és nem marad el a postán a csekkkel.

Elvan, és lehet hőség, zaj, csend, eső.
Akár egy filmben, melyből a rendező
minden olyan jelenetet kivágott,

amely megrendít, vagy csak nem nevette.
Ilyen az, ahogy a kényszer elenged,
mint mikor a felesleget kihányod.

Peremlét

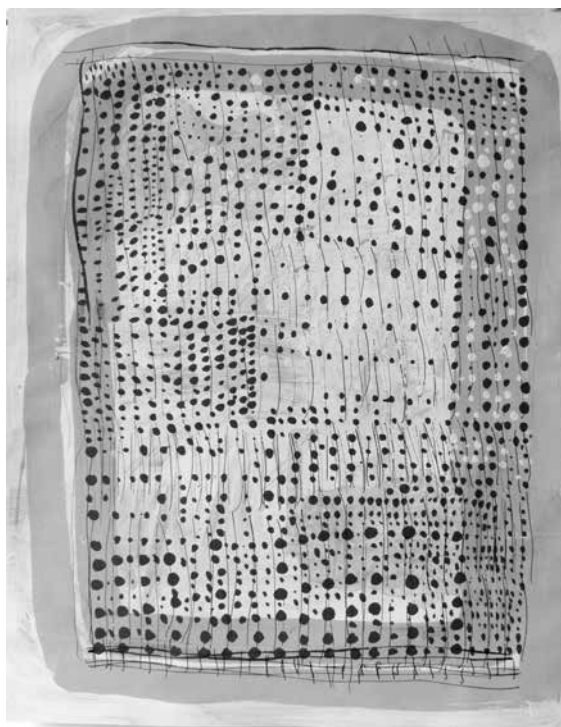
A tenger végén a szél visszafordul,
bekéredzkedik az apokalipszis.
Gyermek vagy: naiv, durcás, furcsa, hisztis,
tilalmaid éle folyton kicsorbul.

Néha szeretnéd, ha... Ki ne szeretné! –
a tenger végén kéred, hogy fogjalak.
A tér csak egymásra torlódott falak,
a közép így formálódik peremmé.

Tengered végétől nem mozdulsz tovább,
a tértől elszakadt idő feletted –
elkárhozni, feltámadni sem enged –,
otthonaid csak falaktól dúlt szobák.

Fogyatkoznak a dermedt fák lombjai,
csendjünkben a tenger végét hallani.

A folyóiratban közölt versek a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjas programja keretében készültek.

Cím nélkül (2019, Montreal; akril, karton; 700×500 mm)

A költő felfedezi önmagát

A fák között a boldogság oson,
Ahogy a ligetben állok Nagymágyocson,
Izgatott már a lassan újsütetű meny és vő,
Itt az oly régóta várt esküvő.
Üde arccal készül már az anyakönyvvezető,
A házasság örömébe két szerelmezt vezet ő,
Végigálljuk először a himnuszt,
Míg a rokonok annyit sírnak, mint az Indus.
Míg a pár a boldogságtól igéződik,
Násznépet megható vers idéződik,
Nehéz megmondani, jó vagy ócska,
„Hadd olvassam fel, Gál János: *Bújócska*”.
Én mindeközben csak ülök,
Amint hallok nevem, megrendülök,
Mi illik tán ide tőlem,
Távol állt tőlem a házassági illem.
A vers hangzik, álmélkodom folyton,
Miket írtam tudtom nélkül olykor,
Szólnak a szavak a teremben és túl,
Ahogy meg vannak írva a poet.hu-n:
Ha vers leszel,
Én toll, mi leírja,
Ha te a toll,
Én sötétkék tinta.
És igen, most már megértem,
Ha én költő vagyok, akkor te is éppen,
két költő egy név alatt akad-e,
mint Homérosz vagy Shakespeare.
Adatlapodon 1960-ban születted, s mint én, februárban,
De utólag ki mondja meg életművünk olvastában,
Hogy nem én vagyok-e a poet.hu bugarában,
És a te könyved *Az eltűnt hírnév nyomában*.

Párbeszédben egy nem ismert nagyapával

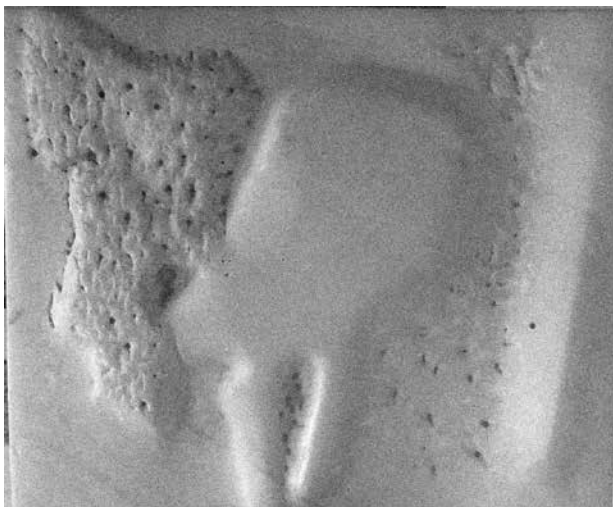
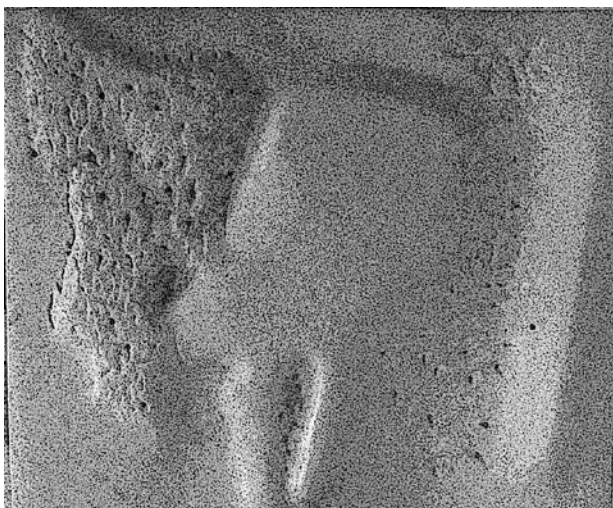
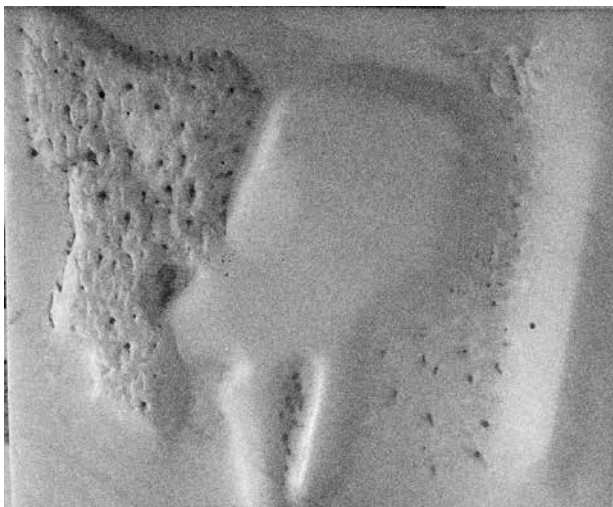
I.

nem ismertük egymást
böllérkés
pecsétgyűrű
telefonműszerész
mint toldi miklós képe
ötvenhatban volt sorkatona
szeretném azt
hinni hogy ő nem lőtt kifelé
a magyar rádióból
ha csak tehetette
nem is tette meg
Budán egy első emeleti lakásba
tudtak beszökni a lincselés elől

de hiszen én is mindig a jó oldalt keresem csak
mint ahogy te is sajnós a rádió ostromakor bent voltál
mint sorkatona és én csak remélem hogy nem lőttél ki
de igazából csak azért remélem mert ma már
nem tudom hogy kimagyarázni magam

II.

az egykori mezőnyék temetődombján
megálltam a sírnál
melyre rá van írva Gál János
csak az évszám ad megkülönböztetést
te már nem tudhatod papó
hogy nászasszonyodék olyan szépnek találták a sírkövedet
a betonból öntött szomorú fűzzel
és a fekete református kehellyel
hogy ők is ezt választották
a katolikus temetőben az ő sírjuk egyedül ilyen
tényleg szép, nekem is tetszik
halálomban én is mindig
ilyen református puritánsággal gondolok magamra
mint a nevünk
ezt látom a legméltóságtejjesebbnek
valahol ez is térítés
pedig ükapám óta te volt az utolsó
aki önként feladta a presbiterséget
mert a Trabantot szerelve azt mondtad a lelkésznek
hogy nekem nem adnak össze a hívek egy új autóra

Cím nélkül I–III. (1985, Bukarest; márvány; 35×40cm)

A pontos idő

Olazi. Most úgy teszek, mintha hirtelen eszembe jutott volna valami lényeges. Nem láttátok Pétert? Hol van Péter?

Elize. Elment halászni, fogott egy halat, talált a szájában egy húszezrest.

Aliza. A haza bölcse egy tétova hal szájában a hallgatás maga.

Elize. Miért keresed?

Olazi. Most van a kivégzés, nem szeretném, ha lemaradna róla.

Elize. Most van a kivégzés? Miért nem szólsz?

Aliza. Vágyaim kiülnek az ablakba, onnan lesik áldozatukat.

Olazi. Most mondta be a rádió!

Aliza. Csapataink készen állnak! A kormány a helyén van! Nyugaton megfélemezük az imperializmust! Aki nem velünk, az ellenünk! Keleten kivégezzük azt, akitől ez az idézet származik!

Elize. Elize most eljártssza, hogy ő a gonosz mostoha, aki felfogadja a hét fejedelmet. Tekintélyes súlyú pénzeszacskót nyújt az első fejedelmnek. Öljétek meg! Ezt mondja? Végezzetek vele! Vagy inkább ezt?

Olazi. Olazi most a hét fejedelm. Átveszi a pénzeszacskót. A súlyát latolgatja. Látszik, hogy elégedett. Mindenre elszánt, marcona fickó.

Aliza. Aliza lesz Hófehérke. Mi a címe ennek a darabnak? *Hófehérke és a hét fejedelm?*

Elize. Elize méltatlankodik, a gonosz mostohát még a címből is kihagyták.

Olazi. Olazi csitítgatja a mostohát alakító színészt, nyugodj meg, te vagy az oka mindennek, te fogadtál fel minket, egyébként a végezzetek vele jobb, inkább azt mondanám.

Aliza. Aliza alázatosan menekül.

Elize. Elize kifejti, hogy a szépség az oka mindennek, Hófehérke szépsége.

Olazi. Olazi alázatosan megkérdi a királynőt, fenség, ha a hercegnő nem volna szép, nem kellene meghalnia?

Aliza. Aliza szomorúan felsóhajt. Ha nem volnék szép, élhetnék. Miféle létező az, aki elpusztítja a szépet, miféle szépség az, aki nem tűr meg maga mellett másféle szépséget, lehet-e szép a gonoszság?

Elize. Hódolat illet, nem bírálat!

Olazi. Futárim szerint nagy jel tűnt fel keleten, egy fényesen ragyogó csillag, ami nem mozgatlan, mint a többi, hanem rendületlenül halad az ég mezején.

Aliza. Az erdőben találkoztam két másik hercegővel, Csipkerózsikával és Hamupipókéval.

Elize. A Semerre utca három és félben a három királylány ebédel éppen.

Aliza. A három királylány, aki múlt télen gyermeket látogatott Betlehemben.

Elize. Én Prágából jöttem, mondja az egyik, kabátján a csillag halványan látszik.

Aliza. Én Varsóból jöttem, mondja a másik, megözvegyül a szűz jövő tavaszig.

Olazi. Én nem tudom, honnan, hallgat a néma, feltámaszthatatlan a csönd halála.

Aliza. A helytartó kezét mos ebéd előtt, tegnap büntetett, ma a tömegbe lőtt.

Elize. Mi van ebédre? Báránysült megint? Nem volna jobb elfogyasztani útközben?

Aliza. Utazunk megint? Születés vagy halál? Az örökkévaló időben talál.

Olazi. Nincs idő az örökkévalóságra.

Aliza. A változatlanóság így marad árva.

Elize. A Semerre utca három és félben a három királylány ebédel délben.

Aliza. Az egyik királylány haja fekete, aranyat hozott estére nem ide.

Elize. A másik királylány haja vörös, lehetne talán köze a tömjénhez.

Olazi. A harmadik királylány haja szőke, pedig a mirhára nem is rímelve.

Elize. A Semerre utcában arra gondol három királylány, hogy az angyal horkol.

Aliza. Beleremeg a teremtés hét feje, a hetediknek vasárnap a neve.

Olazi. Egy fej neve vasárnap csak úgy lehet, ha ebéd előtt helytartó mos kezét.

Elize. A helytartó anyja gonosz mostoha, akinek a szűz gyermekre fáj foga.

Aliza. Csecsemők kezét és lábát keresztre szegezi a helytartó tiszta keze.

Olazi. Bedobja a lélek a törülközőt.

Aliza. Az örökkévalóság így nyer időt.

Elize. A Semerre utca három és félben a három királylány ebédel szépen. Arról beszélgetnek, hogy sétálni jó, mert látvánnyal telik meg a szemgolyó.

Olazi. Ebéd után sétáljunk északra, mert körbeveszi a csöndet a néma kert.

Aliza. A néma kertben levedlett kígyóbőr mintája gyúr dallamot a jelekből.

Elize. Ritmusként ismétlődik a bűn, pedig meg kellene bocsátani valamit.

Olazi. Vacsorára érünk vissza északról, beszélgethetünk halkán a sétánkról.

Aliza. A néma kertben jártunk északon. Volt ott levedlett kígyóbőr, el nem gondolt gondolat, de a legjobban az tetszett, amikor a boldogság is tévedett.

Elize. Későre jár, talán bizonyos, álom ereszkedik alá a láthatáron.

Olazi. Nem tér vissza a jeltelen pillanat.

Elize. Az elmúlástól örökre véd magad a Semerre utca három és félben, ahol az örökkévaló időtlen.

Aliza. A közönség nem érti, mi folyik itt. Három színész a színpadon valamit fecseg szavakról meg hallgatásról, míg maga az előadás unalmas, híg.

Elize. A Semerre utca három és félben a három királylány ebédel négyen.

Olazi. A negyedik királylány lehetnék én, szívemben szökdécsel a méla remény.

Aliza. A három királylány férfinak látszik. A közönség esetleg unatkozik?

Olazi. Hol van a fegyver, ami elsülhetne?

Elize. Színpadon meghalni, elénekelve a hattyúk dalát, operában szokás.

Aliza. A halott színész az élőnek sírt ás. Nyers ez a szöveg, jó volna látni, hogy a mozdulatlan-
ság boldogan dobog.

Olazi. Az órájára néz. A pontos idő tizennyolc óra negyvennyolc perc. Kezdjük.

Elize. A szerzót majd megkérjük szépen, hogy másolja ide Arany János és Petőfi Sándor egy-
némely elegyes költeményét.

Olazi. Az órájára néz. A pontos idő tizennyolc óra negyvennyolc perc. Táncoljunk!

Aliza. Péter és a többi apostol eljártja azt a táncot, amit víz és bor között lejtettek a kánai me-
nyegzőn.

Olazi. Az órájára néz. A pontos idő tizenhét óra negyvenhét perc. Itt az idő!

Elize. Valahogy játékba kell hoznunk a sakkot. Utalnunk kell arra, hogy minden háború olyan, mint egy sakkjátszma, a csatátér a sakktábla, a katonák a bábuk.

Olazi. Az órájára néz. A pontos idő tizenhét óra negyvenhét perc.

Aliza. Kossuth Lajos édesapám, felesége édesanyám.

Olazi. A pontos idő tizenhét óra negyvenhét perc. Híreket mondunk.

Elize. Harangoznak Monostoron, isten kegyelmes ostrom, csak az jöjjön katonának, ki hű fia hazájának.

Aliza. Harangoznak Pócsmegyeren, isten ostrom és kegyelem, csak az jöjjön katonának, ki hű fia hazájának.

Elize. Kossuth Lajos édesapám, felesége édesanyám, én vagyok a legszebb fia, Magyarország katonája.

Aliza. Sakkot adok a királynak, mattot a monarchiának, sakkbábu vagy a sakktáblán, a szabadság az én hazám.

Elize. Sakkot adok a királynak, mattot a monarchiának, ha már bábu vagy a táblán, a szabadság nyerje játszám.

Aliza. Sakkot adok a királynak, mattot a monarchiának, futót, lovat, bástyát ütök, a szabadságért meghalok.

Olazi. Magyarország csendes, újra csendes, elzúgtak forradalmi. Szégyen reá! Lecsendesült, de szabadságát nem vívta ki.

Elize. Legközelebb talán szabadok leszünk.

Aliza. A forradalmakban nem hiszek.

Olazi. Verekezés közben a sakkbábuk mindenfélét egymás fejéhez vágják.

Elize. A te telefonod háromszor drágább, mint az enyém!

Aliza. Veled mindig kivételeznek a tanárok!

Elize. Neked mindig több repetát adnak ebédnél, mint nekem!

Aliza. Neked hármassá lett a magatartásod, nekem meg csak kettes!

Elize. Én klasszabb zenét hallgatok, mint te!

Olazi. A pontos idő tizenhét óra negyvenhét perc.

Elize. Emberek! Mindenkinek szüksége van a hazára!

Aliza. Nem! A hazának van szüksége mindenkire!

Elize. A hazának szüksége van mindenkire! Jó?

Olazi. Folytasd!

Elize. Megtáncoltatjuk a németet!

Aliza. Velünk táncol, aki bátor!

Elize. Aki velünk táncol itt, a piactéren, az velünk fog táncolni ott, a csatátéren.

Aliza. Is.

Olazi. Aztán mennyi lesz az obsit?

Elize. Nem pénzért szeretjük a hazát.

Aliza. Fizetésemelés.

Elize. Tizenharmadik havi nyugdíj.

Olazi. Családi adókedvezmény.

Elize. Pénzért szeret a prostituált.

Olazi. Tizenhét óra negyvenhét perc.

A nyúl

Előttünk futott át a tótkomlói úton,
én nem is láttam, csak Kati fékezett,
de nem csattant, lélegeztünk fel,
aztán a fényképezőgép vakujának
felvillanásnyi ideje alatt, abban a
mozgásból kivágott pillanatfelvételen
koppant alattunk, de nem mentünk át
rajta, talán a halál utáni utolsó reflex,
ha van ilyen, vagy a kocsí sodorhatta ki
oldalra, mert a visszapillantóban az
úton semmit sem láttunk – nem látjuk,
nyugodtunk meg, nem látjuk, te látod?,
nem, akkor jó –, csak a lányka sírt,
nagyon sírt, mert meghalt, mert megöltük,
ilyen van, ez ilyen, nyugodj meg, mi már
megnyugodtunk, szorítottuk magunkhoz,
van ilyen, nem láttuk, nyugtattuk, ilyen ez,
de mikor a jégeső jege koppan a párkányon,
az ásványvizes palack leesik a konyha
padlójára, a szemetesek ürítik a kukát,
és csapódnak a hulladék-rögök a kocsí
vasdobozának aljára, és te, mondjuk, pakolsz,
én meg cigizek, akkor összenézünk.
Látjuk egymást.

A béke szigete

A kert nyári lugasából, melyet lábszárig érő, vastag téglaszegély vesz körül, féltve a gyepet tőlünk, tegnap kihordtuk kellékeinket – a fröccsöntött zöld székeket, a műanyag heverőt, az asztalt a színes ernyővel – a novemberi ködön át a sufniiba, és olyan kicsi lett a hely, úgy körém szűkült a tér, hogy sehogy sem állt össze, hogyan fértek el benne tartozékai,

mint régi szobám a harmadikon a költözés előtt, mikor már platóra hordtuk mindenünk, s én csak néztem az elhasznált falakat, milyen fülledten állhattak éveken át a tárgyait mögött, mennyire várhatták, hogy végre felnőjek, és ott hagyjam őket lomjaimmal együtt, hogy élhetőbb legyen, amit körülölelnek: a régen várt hiány, a nagy levegő, a teli tüdő, a néma úr,

és most ez a novemberi lugas is készül, összehúzza magát, magzati pózt rajzol vastag, téglából rakott kontúrja, bevackolnak testébe a szél elől a macskák, magában tartott nyári levegővel melegíti terét a téli éjszakákon, a nyírfa néhány sárga levelével még egy kis ideig megbújik az ősz, és a lugas egyre védi, ki nála keres fedezéket, és én csak nézem, hogy nyújthatott enyhet ez a lövészároknyi béke szigete.

Íróasztal

Vácra kellett autóval kimenni
az ingyen elhozható íróasztalért.
Nem számoltad most sem, hogy mennyi
benzint fogyaszt az út alatt a gép,
lelkendeztem, hogy egy héttel korábban
a táj még kopár volt, téli-színtelen,
és míg az utcák térdig vízben álltak,
a dombok között tavasz lett hirtelen.
Az InfoRádióban arról ment egy műsor,
lesz-e nemsoká világháború,
a kávé, amit egy kisbüfében vettem,
egy úthibára futva a kárpitra borult,
ezen persze csúnyán összevesztünk,
nem is a kávé, hanem a műsoron,
a napkorong a Duna-ágban eltűnt,
főlélek nőtt a semmiből egy víztorony,
néhány cseppet a szélvédőre rázott
egy kövérré hízott betonszürke felleg,
megálltunk a gödi elágazásnál
egy cigit elszívni, és pisilned is kellett.
Az összegraffitizett felüljáró alatt
egy kibelezett bőrönd tátogott felénk,
néhány értéktelen holmi benne maradt,
ruhafoszlányok és egy Batman-képregény.
A csomagtartóban pont elfért az asztal,
bár ki kellett szedni a fiókokat,
és néhány szélesebb ragtapasszal
rögzítettük a levált sarkokat.
Pestre beérve már kigyúltak a fények,
szentségeltél egy biciklis miatt,
láttam, hogy a város hirtelen feléled,
és jó lett volna egy kicsit sírni csak,
vagy úgy nevetni, hogy kicsordul a könnyem,
mintha egy fergeteges viccet hallanék,
és csak menni a ránk szakadó csöndben
az ingyen elhozható íróasztalért.

Aknamező-villanella

Az ember morajló aknamezőre lép.
Életerejét nagy hordókba tölti,
árnyékban tölti el az életét.

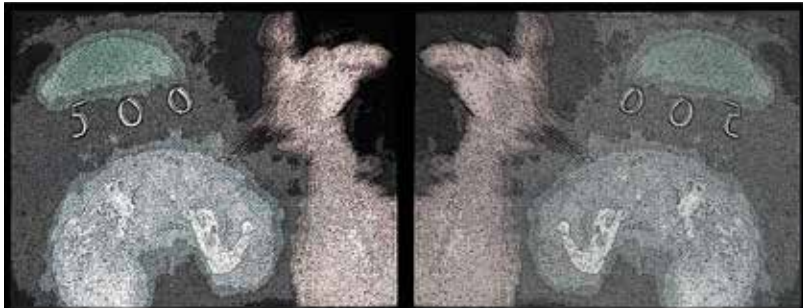
Kunyhója mellett zúgó szélkerék
indul törékeny nyugalmára törni,
az ember morajló aknamezőre lép.

Hogyha háborút szít, a vértől betép,
indul betárazott fegyverrel ölni.
Árnyékban tölti el az életét.

Bakancsában kemény acélbetét,
életerejét nagy hordókba tölti,
az ember morajló aknamezőre lép.

Sötét titkát, bűnei színterét,
mint rabolt vagyont, a sírjáig őrzi.
Árnyékban tölti el az életét.

Tébolyának most adja épp jelét.
Életerejét nagy hordókba tölti,
árnyékban tölti el az életét.
Az ember robajló aknamezőre lép.

Cím nélkül (2017, Montreal; rajz, giclée /zsiklé/ nyomtatás, papír; 350×800 mm)

Magam vagyok

Időtlen éjszakákon egyre várom,
társam legyen ezen a szép világon,
a szívem lassú dobbanásait
meghallja, ki velem találkozik.
Megértsen az, akit megértek én,
együtt legyen velünk a jó remény,
de nem jön el soha, hiába várom,
magam vagyok időtlen éjszakákon.

Magányom

Tekintetem bezúzott kék üveg,
sosem veled, mindig is nélküled,
hajlongó ágakon a szél zenél,
homályos bánatom az égig ér.
Kialszanak a kósza csillagok,
a napsugár az égen fölragyog,
és akkor is és ott is nélküled,
magányom összezúzott kék üveg.

Ma még, ma már

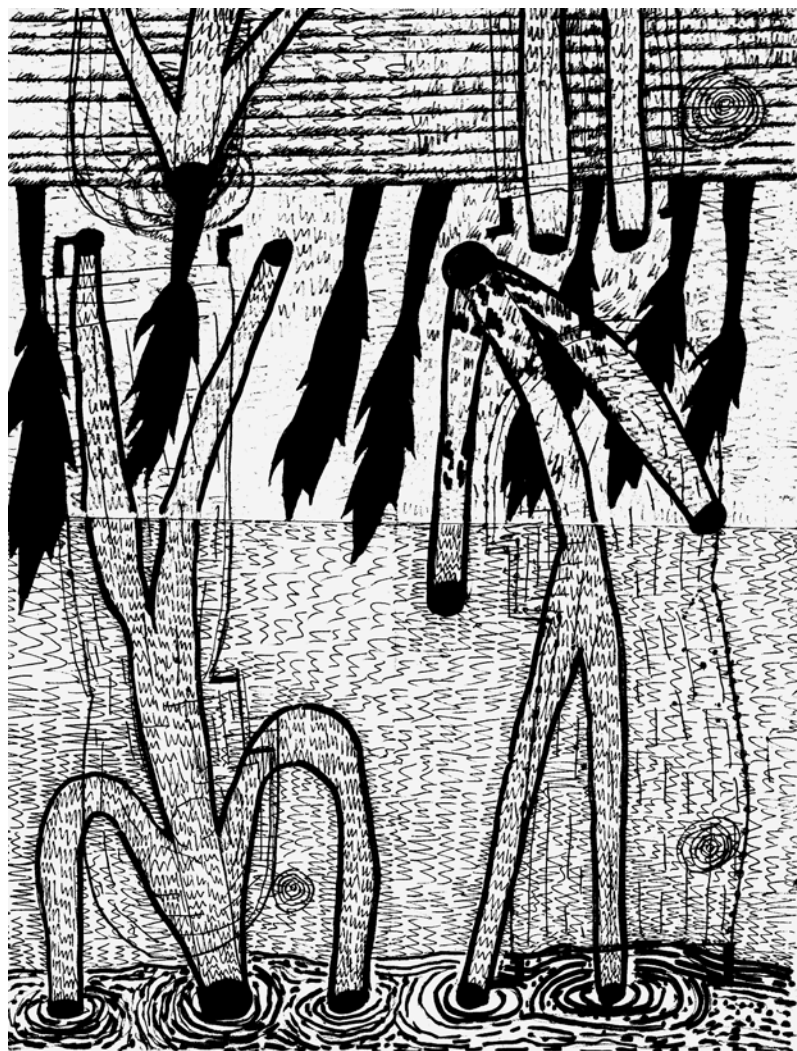
A dallamok hanyatlanak ma már,
de messze még a hófehér halál,
és annyi ember megszületne még,
adj nekik életet, hatalmas ég!
Születtem én is, én is meghalok,
hogy élhettek, magában szép dolog,
s ha messze is a hófehér halál,
hanyatlanak a dallamok ma már.

Csönd és magány

Didergek nyirkos őszi éjszakán,
szavam a csönd, ruhám a hűs magány,
és nem tudom, miért nem élhetek
élők között valódi életet.

Honnan jövök és merre indulok,
a cél s az ok előttem is titok.

Miért a csönd, miért a vak magány,
miért hogy meghalok egy éjszakán.

Cím nélkül (2019, Montreal; giclée /zsiklé/ nyomatvariáció, papír; 300×220 mm)

Emlékszem rátok

Részlet a Magyar Amarcord című, fiktív önéletrészből

Mostoha nénikém, Rézorrú Franciska leginkább a Fáni becenévre hallgat, alacsony, csontos, sovány alakja végigbilleg a Borona úton, nyomában kóbor kutyák. A háta mögött boszorkánynak tartják, bár mostanra ez az elnevezés kezd kikopni a mindennapi használatból. „Boszorkány” – dűnnyögöm, s mintha egy régi, letűnt világ elevenedne meg képzeletem vetítőlátásán, azonban titkai nem sejlének fel.

Fáni három férjet fogyasztott el, akik közül én csak az utolsót, Otelló bácsit ismerem. Franciskának nem lehetett gyermeke, de sógornője (Bíbor) Anasztázia nevű lányát sajátjaként neveli, mintegy kölcsönben. Bíborka tíz gyermeknek ad életet, közülük kettő meghal, marad nyolc, négy lány és négy fiú, egyikük (Nefelejts Kálmán) fogadott keresztapám lesz.

Rézorrú egyik-másik férjének eltűnéséről pletykák keringenek, hogy az előző sarlótól sérült volna meg végzetesen a kertben, s aztán átadta lelkét a Teremtőnek. Hogy mostoha nénikém mennyire vették elő a csendőrök és a bíróság, arról mélyen hallgat a faluszél, itt a vétkest egyszerűen csak kiveti magából a közösség, bűnét sutyorogva tárgyalják vajákos nők a szabadtüzes konyha félhomályában.

Fáni nem szeret minket sem, szűkebb családunkat, kivéve véré, fogadott keresztapámat, nekik viszont olyan kevés dolguk van egymással, hogy a gyűlölet és a szerelem elvész. Nénikém szívből utálja a vacserokat, akik mi lennénk, az anyai ág. Százaz szöveget csempész a disznó vályújába, a moslékba, de szerencsére a jószág megmarad, disznótör után jókat falatozgatunk a húsából.

Rézorrú fiatal korában Pesten cselédkedik, fura szokásokat hoz magával onnan, mikor végleg hazatér. Már nem képes visszailleszkedni a paraszti világba, amelyhez sohasem is tartozik igazán. Ruházata sem a klasszikus anyókás, fejkendőjét úgy köti, ahogy a nagyvárosi hölgyektől látja. „Divatol” – súgnak össze a háta mögött. Polgári bútorokkal rendezi be a parasztházat, melyet esedékes férjével lakik éppen. Stelázi és komód, pohárszék a nagyszobában és a konyhában, bársonyos ülőkékre és virágmintás bútorhuzatokra hull a finom por a beeső fénycsíkban. A kertben varázsos illatú estikék és jázminok, árvácskák és tátikák pompáznak a pálcákra tűzött, színes üveggömbök között – a tyúkokkal és kacsákkal, libákkal zsúfolt parasztudvarokhoz képest ez mint valami oázis tündököl. Ilyen miniarborétuma senkinek sincs a környéken, Fáni külön, máshol jó, ha egy-két muskátli szenved az ablakban, a cserépben a száraz föld sohasem lát vizet.

Imádja a mozit, vászonfüggő, fekete alakja hetente többször elsuhan a Három rózsza és a Zsombék út téglajárdáján estefelé. Az utca hírvivői csak bámulnak utána, „már megint szórakozni vágyik a vénasszony”. Itt, ha leszáll az alkony, a nők tehenet fejnek, vagy vacsorát készítenek téészből hazatérő férjeiknek, s nem a színes, szélesvásznúró álmodoznak, a tévé szürkés-kék fénye is csak egy-két ház ablakán szűrődik ki. Az udvar porában mocskos csecsemők rázzák a csörgőt, oldalukhoz rühesgyanús macska dörgölőzik.

Rézorrú nénikém a mesék világába menekül a Vágásszél rideg valósága elől, trágriadomb vadrealizmusa helyett illúziókba ringatja magát. Kedvenc filmjeit többször megnézi a moziban, rajong

Gérard Philipe-ért, titokban szerelmes belé, a *Tulipános Fanfan* dialógusait kívülről fújja. Nincs az a hideg, amely visszatartaná esti sétájától a filmszínházig, pelerinjét vállára veti, fejét vastag kendőbe bugyolálja, de az élmény nem maradhat el. A mozit gyakran muzinak mondja, ahogy itt a jónép, ha a kezdéshez képest késésbe kerül, lépteit szaporázza.

Ahogy bejön a televízió, s néhány házon Szentesre vagy Komádira állított tetőantenna díszeleg, nem titkolja ellenérzését: a kis, kékes színt árasztó képernyő nem ugyanazt az élményt adja, mint a nagy, panorámás csoda. Tévét nem is vásárol magának, s olykor, ha a szomszédban mégis bele-be-lenéz *Az Onedin család* sokadik részébe, elbóbiskol a dikón ülve.

Nem leskelődöm, de este az utcáról akaratlanul is szemtanúja vagyok, hogy Franciska a nagyszobában megáll a pohárszék előtt, kiveszi a likőrösüveget, finoman metszett pohárba tölt magának egy felest, s fejét hátravetve, gyors mozdulattal bevágja. Mintha egy nagyjátékfilm hivatlan nézője lennék, ő pedig hollywoodi filmsztár, egymásról nem tudva vagyunk az élet tanúi.

Mire megvénül, mostoha nénikémen elhatalmasodik a szenvedély, függés az italtól, nő létere gyakran rúg be, de nem is kell neki sok, már a reggeli egy-két felestartól kóvályog. Pálinkáért a sarki bögrecsárdába jár, Gubacsékhoz, akik bátor feketekereskedők, mert az ilyesmit szigorúan bünteti a törvény. Ha fináncok jelennek meg a környéken, kitör a pánik.

Mostohám már Gubacséktól hazafelé tartva, vagy inkább botladozva, meg-meghúzza a laposüveget, rosszul lesz, beleesik az árokba, csontját töri, úgy húzzák ki a járóelők. Mi fájhat neki, hogy így nekibúsul az életnek? Minden, az öregség, a betegség, az elmúlás, s hogy a régi világból nem marad semmi, de semmi. Itthagynak bennünket Hajmási Péter és Pál, Jean Gabin és Greta Garbo, Honthy Hanna és Latabár Kálmán, s a többiek, Jávor Pál és Karády Katalin, s az újak nem pótolhatják őket. Mit súghat duruzsoló énekhangján a táncdalfesztivál győztese annak, aki huszártisztes mosolyhoz szokott a nagyoperett fináléjában?

Fáni savókék szeme egyre zavarosabbá válik, a körzeti orvos megvonja tőle az ópiumos gyógyszert, mert tilos és drága, fájdalmai vannak, nem akar tovább élni. Reggel nagysokára ébred fel, kedvetlenül húzza magára a kötelező szürkésfekete ruhát, maradék erejét összeszedve átballag Gubacsékhoz. Nincs nemes bánatsillapító, maga választja ravasz helyettesítőnek az alkoholt.

Hol van az ifúság, bátor röpülés szabad szárnyakon a lehetőségek sziklameredélyei között? A háború után feketézik, feldarabolt libát szállít vonaton, bőröndben Pestre nem kis haszonnal, hát persze, hogy nem volna szabad, a törvény bünteti, de élni kell, s ő nem csak önmagáért felel. Meggyűlik a baja a fináncokkal, már hazafelé tartva üldözőbe veszik, megpróbálja lerázni őket. Mint egy westernfilmben, Kéthalomnál a másik oldalon száll le, mire amazok felocsúdnak, elbújik az indóház beugrójában. Ezúttal egérutat nyer, de később nem menekülhet a legnagyobb ellenfél, a halál elől.

Sárváriék srévizavé laknak hozzánk képest, házuk hatalmas a kis parasztvityillókkal összehasonlítva. Nem értem, ők miért élnek ilyen kastélyszerű épületben, míg a többség szegényes környezetben. Mi tudnak ők, amit mi nem? Vagy már ebbe születtek? A legcsóróbbak szoba-konyhás vályogviskóban kelnek és fekszenek, az egyetlen ablak ucára néz, a nyeregretőn használt cserép, lószarral tapasztva a fal tövét védeni hivatott padka. Sárváriék kockaháza nem az évtized múlva divatba jövő Kádár-kockára hasonlít, van benne valami polgárias, úri, bár nem egészen értem a szó jelentését, a felnőttektől hallom, azt viszont saját szememmel látom, hogy lépcső visz a teraszra, a fedélszék különleges formájú, leginkább talán harangot formáz, a főfal külseje barna színű kőporral bepucolva, a nyílászárók zöldek, az özőn üvegen csillan a fény.

Sárváriéknál több a gyerek, mint az átlagos kettő, négy fiú (Konrádó, Filip, Ernő, Juszuf) és egy lány (Gyöngy) kel és fekszik ott a szigorú szülők parancsainak engedelmeskedve. Konrádó, a legidősebb fi nevét apjától örökölte, csakúgy, mint a lány az anyját. Egytőlegyig komoly embereknek néznek ki, a gyerekek, fiatalok félig már szinte felnőttek – kivéve Juszufot, aki lassú pillantá-

saival, rejtelmes arckifejezésével kirí a többi közül. Szakmát tanulnak, iparosok lesznek, asztalosok, kőművesek, villanyszerelők, Gyöngy fodrász – pénzkereső, gyakorlatias kenyérpusztítók, az életre készülnek, hogy majd ők is napról napra gyarapodjanak, ahogy ősük. Nem a tévesz munkaegységein sínylődnének, hanem saját erejükből teremtik elő a mindennapi betevőt.

Idősebb Konrádó magas, szikár, mézet perget, méhészkedik, ami már önmagában különlegessé teszi, mert a többi portán legfeljebb kiszáradófélben lévő birsalma, meggy, szilva senyved. Sohasem esik annyi eső, hogy elég lenne, a föld felszínén arasznyi széles rések. Ha viszont országos a zuhó, teknővel lehetne csónakázni.

A méhes mellett és mögött organabokrok szegélyezik a mezsgyét, átszőve a kerítést, ez is módosságra utal, máshol nem látni ilyet. Én harmadmagammal a közelben ácsorgok, befelé bámulunk, önmagunknak sem merjük bevallani, abban bízunk, hogy megkínálnak lépés mézzel. De odabentről észre sem vesznek minket, éhenkórász utcakölyköket.

Férjhez megy Sárváriék egyetlen lánya, Gyöngy, a templom felé bámulva, az utcasarkon ténferegve várjuk a lakodalmas menetet. Senki sem hívott ide bennünket, magunktól jöttünk, szokás gyerekbandának csak úgy nézelődni közösségi eseményeken. Mégis átnéznek rajtunk, mintha ott sem lennénk, hiába kántáljuk, hogy esik eső, hull a dara, fázik a mennyasszony fara, mondókánk nem hat meg senkit. Ahogy itt mondják, lagziban a nem kívánt vendég szűrös, aki foga között öröme est elszűrné a nedűt, de számára leginkább kívül tágasabb.

De gyerektől talán még elfogadható a potyázás, végül mégis megszánnak és megkínálnak puszedlivel, kissé dohos, de ehető. Rosszabbul fest, ha felnőtt koldul, az örömanya kezében tálcával a nagykapu felé tart, s bort tölt a kérőnek. Szemöldök Matyi, így csúfolják szegényt, kint él a tanyán, nem ment be a téeszbe, szüntelenül éhezik és szomjazik. Gúnynevét onnan kapta, hogy dús szemöldöke közepén összenőtt, de nem érdekes, jó az úgy, férfiember nem jár kozmetikushoz – igaz, errefelé a nők sem. Kis itóka a demizsonból és némi sütemény lakodáréban mindenkinek jár, nemde?

És az utca végén megjelenik a lakodalmas menet, elöl az ifjú pár, Gyöngy és Setét Jenő. Szépek így együtt, látszik, hogy szerelmesek. Azt már mi, kisfiúk is felfogjuk, hogy a multság után majd együtt alszanak, ezt hívják nászéjszakának. (Pina, fasz, együtt basz, ebből lesz a kiskopasz – suttogjuk egymás fülébe, és röhincselünk.) Tudjuk, amit tudunk. A végén a vőlegény bedugja a pöcsét a mennyasszony lukába – közli. Nyiszke megmáshíthatatlanul, de úgy, hogy a közelben álló felnőttek ne hallják. A kapufélfának dőlve reméli, hogy az edény alján, a terítő ráncai között megbújva jut még neki a lekváros kalácsból.

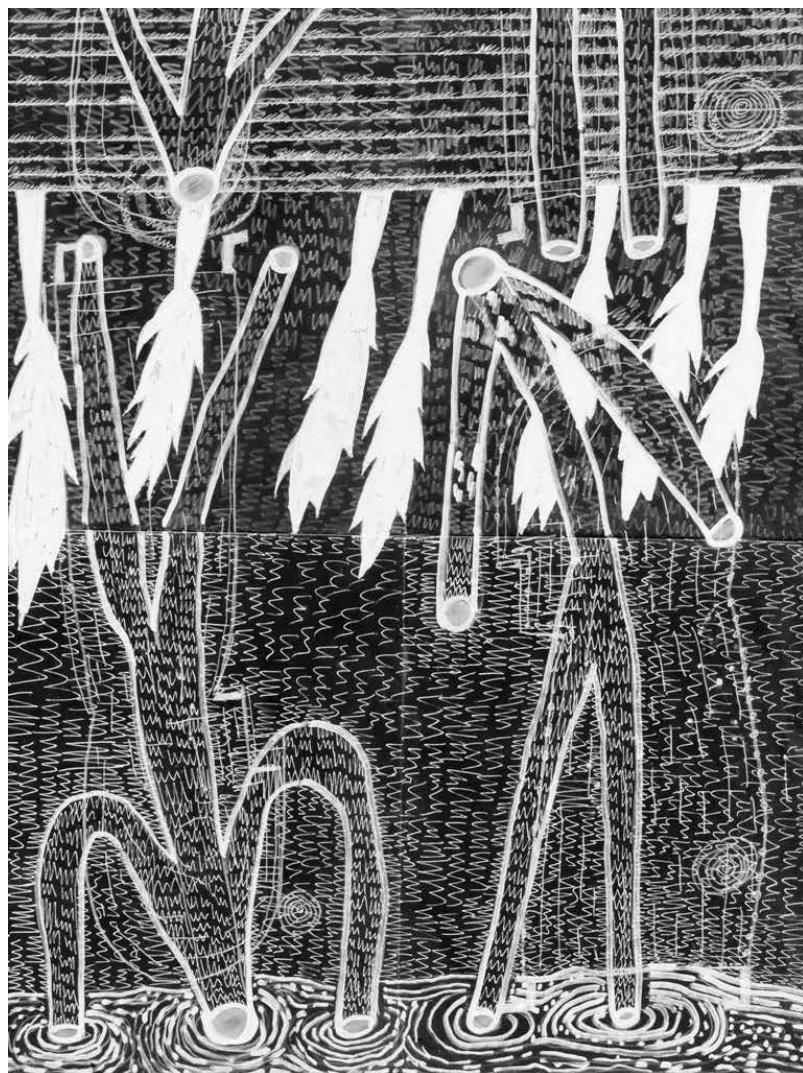
Anyám kezét fogva május elsejére megyek a Hajós úton. Kisdobos vagyok, rajtam kék színű, műszálas rövidnadrág kantárral, térdig érő, hosszú zokni, fekete-fehér lakkcipő. A háromszög alakú, világoskék kisdobosnyakkendő gondosan inggallér alá hajtogatva, elöl lyukas gesztenyébe dugva a két szára. Az eső esni akar, de még nem kezdte el, az ég ólomszínű, nem ez volna az első majális, amikor elázunk. Fúj a szél, mutatóban pár esőcsepp anyám orkáncabátján landol, táskájából előkészíti az én műanyag esőkabátomat is.

Az utcai fára akasztott hangszórókból indulózene pattog, kissé rémisztő aláfestést ad a készülő viharoknak. A technika csúcsteljesítménye a pirosra festett, tölcser alakú eszköz, a tanácsházáról kivezetett drótok kötik össze az ágak közt megbújó hangládákat.

Anyám harmincas fiatalasszony, lábán harisnya és szolidan magas sarkú körömcipő. Nálam négy évvel idősebb nővérem irigyli anyukát, mert ruhájára sohasem csapja fel a sarat, lehet bármilyen égszakadás, földindulás. Hogy csinálja? Nem értjük. Mamának jó lába van, csinos, sutyorogja otthon nővérem, akit vonz a cipők világa, már nagylány szeretne lenni, aki harisnyanadrágot és túsarkú cipellőt húzhat.

Engem még nem érdekelnek a női lábak, kisfiú vagyok, azon töröm a fejem, hogyan tudnám megelőzni, legyőzni osztálytársnőimet tornaórán és olvasásból, számolásból. Körmeiktől, karmaiktól félek, de titkolom, sejtem, micsoda fájdalmat képesek vele okozni, ha bőrbe, húsba mélyesztik.

De itt, itt még a központi május elsejei ünnepségre igyekszünk anyámmal, aki a nőtanács tagja, hivatalból muszáj jelen lennie a felvonuláson, szóvá tennék, ha hiányozna. Én már akkor unom az egészet, amikor még el sem kezdődött, halálosan messzinek találok a focipályát, ahol a deszkákból összeeszkábált tribün áll. Késésben vagyunk, és az eső is egyre jobban csöpörész, hozzá mozgalmi nóta adja a ritmust a recsegőből. Pajtás, daloljunk szép magyar hazánkról, évek szállanak a nyári fák alatt, oly vidám az ének. Boldog dallama így önti dalba ma: csuda jó, gyönyörű az élet.

Cím nélkül (2019, Montreal; giclée /zsiklé/ nyomatvariáció, papír; 300×220 mm)

Bizalmasan

A Teremtő szól Szent fiához, Jézus Krisztushoz, apostolaihoz, hogy a róluk készült szobrokat tüntessék el most és mindörökké, egyszer és minden-

korra. Jézus megszólal: igazságos Atyám, a keresztet, a feszületet is? Nátánael, lenézve a porba, kérdi: a gyilkos korbáccsal mi legyen?

Kérdéssé görbülve hitetlen Tamás kér szót: Teremtő Atyám, a belém szúrt dárdával együtt? A Néró által megkínzott, lefejezett Szent Pál apostol

susogva kérdi, akár a szelek a falevelet: Atyám, a gyilkos bárdnak vajon mit szánsz? Az Úr hitetlenkedve, szomorúan szól hozzájuk, fiaim,

a kereszt, a korbács, a véres dárda, mint a bárd is, természetesen, marad.

Anyu

Anyu már egy öregotthon lakója, havonta hazahozom két hétre, ha az egészségi állapota stabil, otthon a hasán keresztül etetem.

Hetente háromszor van látogatás, oda-vissza száz kilométer a végtelennek tűnő távolság, akárhány alkalommal teszem is meg, amikor

elindulok a vén SEAT-tal, minden
egy faluban, amiből akad egy
tucat, keresztet vetek a kíváncsi
feszületeknél, legyenek azok az

út mellett, templomnál, temetőnél,
közben látom, ahogy a másik sávban,
a velem szemben közlekedőknek majd
kiesik a szemük az ámulattól.

Már ezért megéri hinni Jézusban.
Néha a volánt is félrerántják, nem
hisznek a szemüknek, olyannak vélnék,
aki visszafordul, hogyha átszalad

előtte a fekete macska, akit
dédnagyanyám a kezéből etetett
mindenféle jóval, megvonva saját
magától a legdrágább falatokat, s

amikor otthon felravatalozták
a dédit, rázárva fehér ajtaját,
nem vették észre, a fekete macska
az ágy alatt gubbaszt, s az éjszaka be

is lakmároz gazdasszonya ujjából,
tenyeréből, belőle eszik majd a
világ végezetéig, akkor is, ha
már nem lesznek semmilyen macskák a

világegyetemben, így viszem vissza
anyut az öregotthonba, ő pedig
a búcsúzkodás után keresztet vet
homlokomra, mint mikor kenyeret szeg.

Délolasz

Ketten ülünk a tengeren.
Homokkő, vulkáni hamu.
A szemében olyan, mi nekem nem:
Hogy lehet kint város, ha bent falu.

Ketten ülünk – és bámulom.
Fűszeres, finom, délolasz.
Lehetnék az, akire várt, tudom;
De az én falvam szikár még, dúlt, kopasz.

Fragmentum 01

...akkor került mellém és a telefonba mondta
metrózúgásban, pattogva, csehül
csak odapillantottam (tak, tak, Karlovo náměstí)
felsebzett öklére, ahogy szivárgott az ujjai
tövénél a vér
tizenhét jó, ha volt, egy blikkre:
»kidobott csitri?«
a haját hátratúrte és (ano, jsem v pořádku)
lenyalta a kezét
míg
négy-öt percig ültünk egy mindenevő város
spirálján (tak to bylo)
megakadva
és a másokban vizslatva, hogy mi leszek majd én
innen kilépve újra, mint felfejtésre váró
(nemožné) vagy csak továbbírt regény...

Poloskaváros

Lovon jön, megáll, és elborzad Álmos:
 Emberek dobozban dobozok előtt,
 S bár odakint lüktet a poloskaváros,
 A mostban a máshol ad csak erőt.
 Arcára ránc ül, és így borong Álmos:
 Emberek dobozba s önmagukba zárva
 Hallgatnak, pedig a lárva-lét káros,
 Ha szívekbe tör be, s nem előszobákba.
 „Maradj hát, s légy vezér; kellesz itt, Álmos!”
 – duzzad, rág, duruzsol a poloskaváros.

Kalap és köpönyeg

A kék alatt fák a bőr alatt tüske
 Kalap és köpönyeg belép a füstbe
 Vezet és kanyarog tétova ritmus
 Gyapjú és műanyag – elvágás-ciklus
 Az elvágás ébredés az ébredés álom
 Vágtában senki sem lazít a hámon
 A kék alatt szabadság fölötte pára
 Aki megy üdvözül aki nem – gyáva
 Mondja és sarkantyúz előrelődül
 Minden kulcs betalál s hang nélkül fordul

Nyom

Néha csak leülök, és elképzelem a múltat
 Hogy Ottawában élek (és nem megyek tönkre)
 (a sok izzadtan riadó, spirálszerű hajnal)
 [mindegy, ez már megvolt. ezt most elnyomom.]
 Hogy fentről nézem Luccát, egy biciklinek dőlve
 (fordulok, hogy mondjam, de nem látlak sehol)
 Hogy nem tűnt el az öcsém (lassan már tíz éve)
 (szabad azt gondolnom, hogy nem is volt öcsém?)
 És hogy otthonom a város, ahol (csak vagyok. te hol?)
 [de semmi sem így történt. kár firtatni. nyomom.]

Két hazánk is van egyszerre

mert ha Petőfi utolsó [?] versébe'
a Szörnyű idő... a kabátot
hazánkról letépte
József Attila a Sárga füvek közt
még talált leltárba vehető dalt
bár meglehet egy része
egy szálig elveszhet
a másik fele rendre feltámad

és csakugyan a zsebembe'
félíg anyám félíg apám
és egészében Isten műve
befeleg varrt hazám
lámpátlan fénylik nem tetszeleg
kívánatos és kedves a szemnek [1Móz3,7]
s a kígyó ma is vakít
tejfogával megrágja
Isten kirügyezett igéit

így hát a Szörnyű idő... ha lopja ha viszi
a testemet teríti ki
s lesz a testnek gyilkosa
nem
nem a világ szemébe'
mert a világ?
nincs szívem folytatni tovább [J. A.]
de nem is tartozik a világúr emberre
két hazánk is van egyszerre
egy szálig elveszhet és rendre feltámad
a zavart ész meséje [P. S.] aki mást mond

Egy (-két) gondolat

Attól tartok, kevesen ismerik Csala Károly nevét. Legföljebb néhányan, az én generációm-ból, akik még képesek visszaemlékezni a hatvanas évek végére. Sok furcsa szokás járta akkoriban. Megesett például, hogy bulikon (amelyeket magánlakásokon tartottunk, félve idegen fülektől), a magnó bekapcsolása előtt verseket olvastunk föl egymásnak, kortárs költők munkáiból. A legnépszerűbb Ladányi Mihály volt. Néha ő maga is megjelent köreimben. A mellé zárkózó poéták közé tartozott Györe Imre, Nyerges András és Dalos György, ő épp az imént kapott Heinrich Mann-díjat esszéiért Németországban, gratulálunk.

Végül, és utolsósorban Csala Károly. Úgy emlékszem, Csala rövid ideig szerkesztő volt a Magvető Kiadóban, ott akartunk megjelenni mindannyian. Vékonyka kötetét a Magvető adta ki, az Új Termés sorozatban, 1969-ben, e címmel: *Vers boldognak, boldogtalannak*. Addigra már egy hetilapnál dolgozott, azt hiszem, a *Tükörmél*.

Verseit rendszerint a házibulik csúcspontján kezdte fölolvasni valaki, amikor a számunkra izgalmas költemények már elhangzottak. Erre úgy került sor, hogy valamelyikünk megtalálta a *Vers boldognak, boldogtalannak*-ot a házigazda könyvespolcán. Nem szégyellem, nekem is megvolt, elég sokáig. Nagyon tudtunk röhögni például ezen:

*Petőfi volt az a költő
Aki egyenesen ment*

A folytatásra nem emlékszem, de maradt a szellem és a stíl. Fűzfapoémáit Brecht és Pósa bácsi nyomdokán vetette papírra. Senki nem értette, hogyan juthatott a Magvető odáig, hogy Csala-t az olvasóközönségre zúdítsa. Ő biztosan nem arra vágyott, hogy szórakoztassuk egymást a strófaival. Pedig ki a kicsit nem becsüli stb.

Akárhogyan is történt, ma már szégyellem, hogy annyit nevettem rajta. Abban sem vagyok biztos, hogy ami ennyire csiklandja az ember humoridegeit, az föltétlenül rossz. Íme például a most két évszázados jubileum örömeire Petőfi egyik műve.

*A férj hazajő betegen.
Hű nője orvosért
Megy hirtelen.
Miként siet, az istenért!
Az orvostól mindent remél,
Azért rohan érte, mint a szél,
Oly gyorsan azért keresi föl...
Jól tudja: az orvos gyakran öl.*

Azt hiszem, ha az említett időszak borban és pálinkában úszó összeröffenésein ez elhangzik Csala versei között, senki nem gyanítja, hogy Petőfi Sándor alkotta, Szalkszentmártonban, 1846 márciusában.

Kérdés, honnan lehet biztosan megállapítani, hogy melyik költemény magas irodalom, és melyik talmi? Mind a kettő ritmusos, olykor a sorvégek szépen összecsöngenek, azaz rímelnék. Én azt hiszem, biztos tudás e tárgykörben nincs. (Irodalmi szakemberek, töletek bocsánatot kérek.) De biztos érzés azért van. A szív és a lélek dönt, elég határozottan.

Világos, hogy aki olyan virtuózan rímel és időmértékel, mint Petőfi, az megpendít egy hangszert a szívünkben. Persze, számít, hogy miféle tartalmakat bíz a ritmusra és a sorok zeneiségére. Talán nem ünneprontás, ha óvatosan kimondom: olykor picit gyermeketeg megállapításokat (néha vicceket) nemesített költészetté. Ne csodálkozzunk, mire istenigazából benőhetett volna a feje lágya, megölte egy orosz katona, némelyek szerint dzsidával (?), állítólag hátulról. Utóbbi nehéz elfogadni, ha ő volt az a költő, aki egyenesen ment, és vérmérséklete szerint mindig szembe. Szembe, babám, ha szeretsz?

Az írástudókat csúcsaikról érdemes megítélni, nem hullámvölgyeikről.

Régebben, még a szocializmus sűrejében mondanivalónak nevezték a gondolatokat, amelyeket az irodalmi alkotások (filmek, színdarabok, képek, szobrok) kifejeztek, nyíltan vagy burkoltan. Ezt a szót azonban ideológusok és kultúrpolitikusok alaposan lejáratták. Nevezzük inkább üzenetnek. Sajnos a huszadik század végére már ezt sem fogadták el az irodalom elemzői. Mindegy, maradjunk annál, hogy gondolatokat azért találunk a legmodernebb (posztmodernebb) művekben is, és ha nem találunk bennük, akkor is keltene az olvasóban.

Eldönti-e az érték kérdését az, hogy milyen nézeteket képvisel vagy ébreszt a vers, a novella, a regény? Ne vágjuk rá a választ. Tudható, hogy a Tolsztoj számára legfontosabb elméleti kérdések, amelyeket kíméletlenül beleírt a legfontosabb regényeibe, megszakítva velük a cselekményt, korának legokosabb emberfői számára nevetségesnek tűntek. Azt például, hogy Oroszország problémáit megoldaná, ha a nemesség összefogna az obszínákba (termelőszövetkezet-félékbe) tömörülő muzsikokkal, látványosan cáfolta a történelem. Ám ez semmiképp nem csökkentette Tolsztoj könyveinek értékét, maradtak remekművek.

Petőfi Sándor többnyire pontosan azt fejezte ki, ami az ő idejében a leghaladóbb tartalom volt, elsősorban politikai verseiben. Ezeket hazafiásnak szokták nevezni. A forradalom biztosan jót tesz a magyar ugarnak, mindenki lelkesedett érte – elvben. Erre érzett rá a csodagyerek és csodaifjú, aki a legfontosabb műveit tulajdonképpen négy év alatt írta meg. Azt is pontosan tudta, hogy a nép erősebb, mint az uralkodó osztály, s elég radikálisan fejezte ki. *Az Akasszátok föl a királyokat!* igazán provokatív javaslat, s mind az akkori, mind a mai büntetőjogban találni paragrafust, amelynek alapján a bíróság elítélhetné érte a költőt. Szerencsére békén hagyták, többek között azért, mert az 1840-es évek legnépszerűbb embere lehetett. Számomra fölfoghatatlan, hogy miképpen lehetett ennyire érett. Nagyjából abban az időszakban, amikor manapság egyetemi éveiket töltik a fiatalok, és még éppen csak keresik az útjukat.

Nem szeretnék ünneprontó lenni, de valamennyire sejthető, hogy a Petőfi nevű lázadó elég masszívan alkoholista volt, arra is utalnak bizonyos jelek, hogy talán a kábítószer sem vetette meg, francia mintára talán ópiummal élt, vagy legalább próbálkozott. Tisztánlátásának ez sem ártott.

Ugyanakkor nem adhat az Isten mindent egy helyre. Magánéleti költészete néhol nem mentes a kicsi-asszony-csókkal-várjon jellegű elképzelésektől. Én leborulok a *Szeptember végén* című híres verse zeneisége és hevülete előtt. Mégsem akarom magamban tartani, hogy fölháborít az a hozzáállás, pontosabban elvárás, amit özvegyével kapcsolatban megfogalmaz.

Milyen férfi az, aki azt igényli a hitvesétől, hogy miután ő elhalálozott, az asszony maradjon özvegy, amíg csak él, s ne adja be a derekát semmiféle szerelmes ifjúnak. De ha mégis erre vete-

mednék, vigye ki a temetőbe az özvegyi fátylat, borítsa a fejfára, mert holt férje majd feljő érte a síri világból, mikor máskor, mint az éj közepén, hogy levigye magával, s azzal törölgesse könnyűit, csontarcán sose múló szemrehányással, amiért az asszony könnyedén elfeledé hív emberét, pedig ő még akkor is örökre szereti.

Kezdjük ott: honnan olyan biztos ebben? Petőfi köztudottan nem volt a házastársi hűség szobra. Folytassuk azzal: vajon mit érezhetett a híres nej, Szendrey Júlia, amikor elolvasta? A vers Koltón született, 1847-ben. (Értelemszerűen szeptemberben, költőnk romantikus volt, de ízig-vérig realista.) Nagyjából egy évvel azelőtt találkoztak először. A költemény megírásakor éppen mézes-heteiket töltötték a koltói Teleki-kastélyban. Mellbe ver, hogy valaki a nászútján azt fontolgatja, mi történjék majd a halála után. Aligha tudhatta, hogy az kevesebb mint két esztendőn belül következik be.

Tudom, aki bármi „rosszat” mond a legendává vált szerzőkről, azt kiátkozzák, végső esetben lenyilazzák. Pedig szerintem a hibák nélküli embereket még akkor is nehéz tisztelni, ha költőfejedelmek.

Egy gondolat bánt engemet. Nem az, hogy ágyban, párnák között ragadna el a halál, annak szinte örülnék, pláne ha gyorsan, fájdalommentesen tenné. Hanem hogy a sihedernek, aki a magyarok legtöbbre tartott költője lett, miért nem szólt az idősebb és vélhetőleg bölcsőbb Arany János, hogy ezt azért nem kéne. Bár... Petőfi, akit talán joggal neveztem sihedernek, 1823-ban született. Arany, akit hozzá képest – talán korpulens alkata miatt – többségünk jóval idősebbnek vél, 1817-ben. Tehát mindössze hat év volt köztük. Nem lehetett atyai barát, legföljebb bátyi.

Jókai Móron, Petőfi másik közeli emberén még kevésbé kérhető ez számon. Először is, ő két évvel ifjabb volt. Öcsi barát. Csupán hosszúra nyúló élete miatt képzelik sokan – én is – idősebbnek. Akkoriban Mór ugyanolyan siheder volt, mint Sándor. Ráadásul sok konfliktusuk támadt, egyrészt szerkesztőként, másrészt, bármilyen hihetetlen, nőügyek miatt. Pedig együtt is laktak háromnegyed évig Pesten, a Dohány utcában. Petrovics Sándorék a három szobájukból az egyiket Aranynak adták ki. Petőfi vadul nehezményezte Ásvai Jókay Móric kapcsolatát, majd házasságát egy színésznővel, Laborfalvi Rózával. Véresen összevesztek. Noha Petőfi is csapta a szelet színésznőknek. Igaz, feleségül nem vette őket. Fiatalság, bolondság.

Bármilyen nevetséges Petőfi nézete az özvegyek helyes magatartásáról, a *Szeptember végén* mégis elcsavarja a fejemet, sőt a szívemet. Mert nem minden az erkölcsileg és politikailag korrekt világszemlélet, valamiféle titokzatos, olykor burkolt erők teszik örök érvényűvé az irodalmat. Ezeknek mibenlétéről sajnos nincs erkölcsileg és politikailag vállalható véleményem. Ha nem kérdezem, tudom. Ha kérdezem, nem tudom.

Bármelyik középiskolai tanárnak viszkethet a tenyere, hogy kijavítsa a szórendet a versszak első két sorában:

*Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se bírta mondani
Hogy: éljen Eduárd.*

Angolul beszélők talán a *velszi*t is szívesen átírnák *walesire*. Elvégre a ballada címében Arany János ugye még tudta: *A walesi bárdok*. A szórenddel is tisztában volt. Mi történt?

Az, hogy a szív és lélek lendülete áttöri a szabatoság és a nyelvtan elveit. Hol a szórenden, hol a helyesíráson, hol pedig a józan észen gázol át. Arra tippelök, hogy utóbbi történt Petőfivel a *Szeptember végén* írásakor. Ám azért változatlanul szeretném tudni, mit szólt a friss asszony ehhez ott Koltón, a mézeshetek alatt.

Néha latolgotom, lánglelkű költőnk (egyúttal siheder) miért nem maradt veszteg a fenekén, amikor a szabadságharc már elveszett, s ezt szinte mindenki tudta. Miért nem hallgatott barát-ra, feleségre, vagy éppen Bem apóra, aki legszívesebben hazazavarta volna. Továbbmegyek, miért nem hallgatott saját magára: kevéssel azelőtt írásban lemondott őrnagyi tisztségéről, jelezte, vissza kíván vonulni a polgári életbe. Immár atya volt. De kevéssé következetes. Elrohant Bemhez, és elintézte magának, hogy ne ágyban, párnák közt érje a halál.

Utolsó levelét a mi Sándorunk Mezőberényben vetette papírra. Ennek a szövegét Nyáry Krisz-tián bocsátotta rendelkezésemre, az egyik könyvében olvasható. A címzett természetesen Arany János. Teljes egészében idéznem kell. Tanulságos, sokatmondó, megrendítő.

Mező-Berény, július 11. 1849.

Kedves barátom, az napon, melyre hirdettük a népgyűlést, melyre föllovalt bennünket Kossuth, hogy fanatizáljuk a pesti népet a főváros környékén vívandó véres, elhatározó, utolsó leheletünkig tartó csatá-ra, hol Kossuth maga is jelen lesz, s ha kell, meghal Pest romjai alatt stb., mint ő maga mondá: ugyanaz- napon adta tudtára a kormány a fővárosi népnek – hegedűszóban persze – hogy esze ágában sincs Pest környékén harcolni, még kevésbé otthagyni becses fogát, hanem az első bokor zörrenésére el fog eblábolni világtalan világig, hol Árpád óta nem volt ellenség, s hol hazamentő irhája nagyobb biztosságban lehet. Én ezen komiszásra teljes eröm és tehetségem szerint dühbe jövén, s megemlékezvén még előbbeni se-beimről is, kaptam magam, főlszedtem sátorfámat s másnap családommal együtt ide, e békési magányba bujdokoltam azon óhajtással, vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényszerítene sorsom; s most itt vagyunk, s amely percekben végképp felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok. Hát ti mit csináltok, hogy vagytok? Add tudtomra, valamint azokat is, amik az utóbbi időkben a világon és Magyarországhban történtek, mert én, mióta Pestet elhagytam, semmit sem tudok. Te mégiscsak közelebb állasz az eseményekhez vagy legalább a hírekhez. Írj mielőbb. Az utolsó posták ide: Gyula és Csaba. Isten veletek, ölelünk benneteket! barátod

Petőfi Sándor

Hm. „Amely percekben végképp felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok.” Ez azért meglepő, igaz? Aligha illeszkedik a tőle megszokott, olykor erős pátoszba lendülő hazafias fölbuzdulásokhoz. Áthallása a jelenünkbe sajátságos. A nagy költők világítótornyok, a legeslegna-gyobbak váteszek is.

Petőfi Sándortól olvashatunk más, efféle örökké aktuális sorokat, csak ezek ritkán emlegetettek, nem kerülnek a tankönyvekbe. Szerintem oda valóak. De ahhoz nemzetünknek ki kéne szaba-dulnia a hazafias klisék fogságából. Meg a gyerekesekéből is. (V. ö.: „Petőfi volt az a költő / Aki egyenesen ment.”)

Tehát.

Magyar vagyok

*Magyar vagyok. S arcom szégyenben ég,
Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!
Itt minálunk nem is hajnallik még,
Holott máshol már a nap úgy ragyog.*

Fölteszem, ha bármelyik, még talpon maradt irodalmi lapban olvasnánk, a szerző feltüntetése nélkül, csak a legműveltebbek jönnének rá, hogy Petőfi csüggedt el imigyen. Igaz, előbbi levélrész-

lettel ellentétben, még a forradalom előtt, 1947-ben. Ha a strófa második részét is idézzük, tisztul a kép, derül az érzemény, pirosul a hajnalpírja.

*De semmi kincsért s hírért a világon
El nem hagynám én szülőföldemet,
Mert szeretem, hõn szeretem, imádom
Gyalázatában is nemzetemet!*

A kétszáz éve született költõ joggal pályázhat a legmagyarabb magyar kitüntető címre. Pedig származása alapján szerb vagy szlovák (is) volt. Meghalt a szabadságért, a haza becsületéért, a csatatéren. Nyugvóhelye ismeretlen. Tett ugyan hamvába holt kísérletet egy gazdag ember, aki vállalkozónak mondta magát, hogy megtalálja a költõfejedelem sírját. Szibériában kereste, olyasvalakinek tudományos támogatásával, aki antropológusnak mondta magát. Történt mindez a rendszerváltozás előtti esztendőben. Jelentős médiacsinnadrattával adták tudtunkra a hírt: megtalálták Petõfi csontvázát.

Sajnálatos, hogy az igazi szakértõk négy csoportjának – köztük egy amerikai egyetem megfelelõ tanszéke és az USA patológiai intézete – vizsgálata egybehangzóan arra az eredményre jutott, hogy a csontminta egy nõ földi maradványaiból való.

Ó. A mi drága Petõfi Sándorunk szláv családból sarjadt, és szláv nõként végezte? Bocs. Ám azért... jellegzetes magyar körív. Regényíró tollára kívánczó.

Sipos Sándor (2022, Montreal; fotó: Boros G.)

Beszólások

Azt mondják, koszos ruhámat
szennyesbe levihetem.
Majd ha elköltözök, akkor
felvehetem szennyesen.

Azt mondják, hogy mosogassak,
vigyem ki a szemetet.
Diák vagyok és nem kukás,
meg nem is konyhás gyerek!

Azt mondják, hogy figyeljek már,
éppen mi a tananyag,
de ha fejben máshol járok?
Dobjam ki az agyamat?

Azt mondják, hogy elveszítem
mindenem, de nem igaz.
Csak diákot, úszócuccot,
mobilt, sapit, semmi az.

Azt mondják, a hajam hosszú.
Lány vagyok? – ezt kérdezik.
Ha rövid hajú lány lennék,
az se lenne jó nekik.

Azt mondják, rossz a tartásom,
kihúzhatnám magamat,
ne lóbáljam kezem-lábam...
Tegyem zsebre, tanarak?

Azt mondják, hogy visszaszólós,
nagyszájú kamasz vagyok.
Kérdeztem, mert nem értettem,
hogyan a tanár mit gagyog...

Azt mondták, hogy nagy bunkóság,
ha vállat vonogatok,
de ha baj van a beszédből,
mit csináljak, hé, spanok?

Azt mondták, hogy ne gubbasszak
mindig csak tök egyedül.
Úrkutató leszek, annak
a nyakán senki sem ül.

Azt mondják, ki a srácokkal
nem bandázik, antiszoc.
Nem érdekel a lábszagú
bunkóságuk, ennyi, bocs!

Azt mondják, hogy a lányokkal
gátlásos már ne legyek.
De ha a tenyerem izzad,
és mindig berekedek?

Azt mondják, egy komoly verssel
induljak a versenyen,
kamasz-bajokkal a versenyt
meg sohase hekkelem.

Azt mondják, száz más kamasznál
jobb sorom van énnekem.
Azt mondják, ne panaszkodjak,
míg lyuk van a... fülemben.

Kikérdezés

Ha kérdezik, volt-e lecke,
mondjad azt, hogy semmi,
a lecke egy döglött állat,
nincs ereje lenni.

Ha kérdezik, volt-e lecke,
mondjad, hogy csak ének,
népdalokat kell vinnyogni,
mint fejkendős vének.

Ha kérdezik, volt-e lecke,
mondjad, hogy csak torna,
ezer papírrepülőt kell
dobni a plafonra.

Ha kérdezik, volt-e lecke,
mondjad, infó volt csak,
játszani kell a telódon
míg eljön a holnap.

Ha kérdezik, volt-e lecke,
mondjad azt, hogy csakis,
csak annyi, hogy használj zselét,
milyena hajadis.

Ha kérdezik, volt-e lecke,
mondjad azt, hogy nulla,
a diákat kicsontozzák,
hazaér, és hullá.

Ha kérdezik, volt-e lecke,
mondjad azt, hogy nem volt,
a tanári kar kipusztult,
nem élő, hanem holt.

Ha kérdezik, volt-e lecke,
mondjad, nem, és annyi...
Adnak egy diplomát ingyen,
már mehetsz nyaralni.

Dicséretesség

Megdicsérnek, hiszen vízzel
töltöttem a lufikat.
Ledobáltam az utcára,
kapott mind, ki elhaladt.

Megdicsérnek, mert fogrémet
nyomtam tornacipőkbe
visítózik most az osztály:
sok pasika meg nőcske.

Megdicsérnek, mert ordítok
az órákon akkorát,
madár leesik az ágról,
abból lesz a vacsoránk.

Azt mondják, hogy megdicsérnek,
nappal alszom, éjjel élek.
Tökre ugyanígy csinálják
a baglyok meg denevérek.

Megdicsérnek, mert megvertem
egyik osztálytársamat.
Nálam menőbb ketrecharcos
a suliban nem akad.

Megdicsértek, mert buliztam,
szétcsaptam az agyamat.
Utána meg néhány napig
nem hagytam el ágyamat.

Megdicsérnek, mert megbuktam,
ki is rúgtak azonnal.
A kukáscég leszerződik
egy ilyen klassz fazonnal.

Hányévesség

Ha kérdik, hogy hány éves vagy,
mondd, hogy mínusz kettő,
szüleid még meg se szültek...
menő leszel ettől!

Ha kérdik, hogy hány éves vagy,
mondd, hogy épp csak nulla,
ma pottyantál anyukádból,
ő egy kicsit hullá.

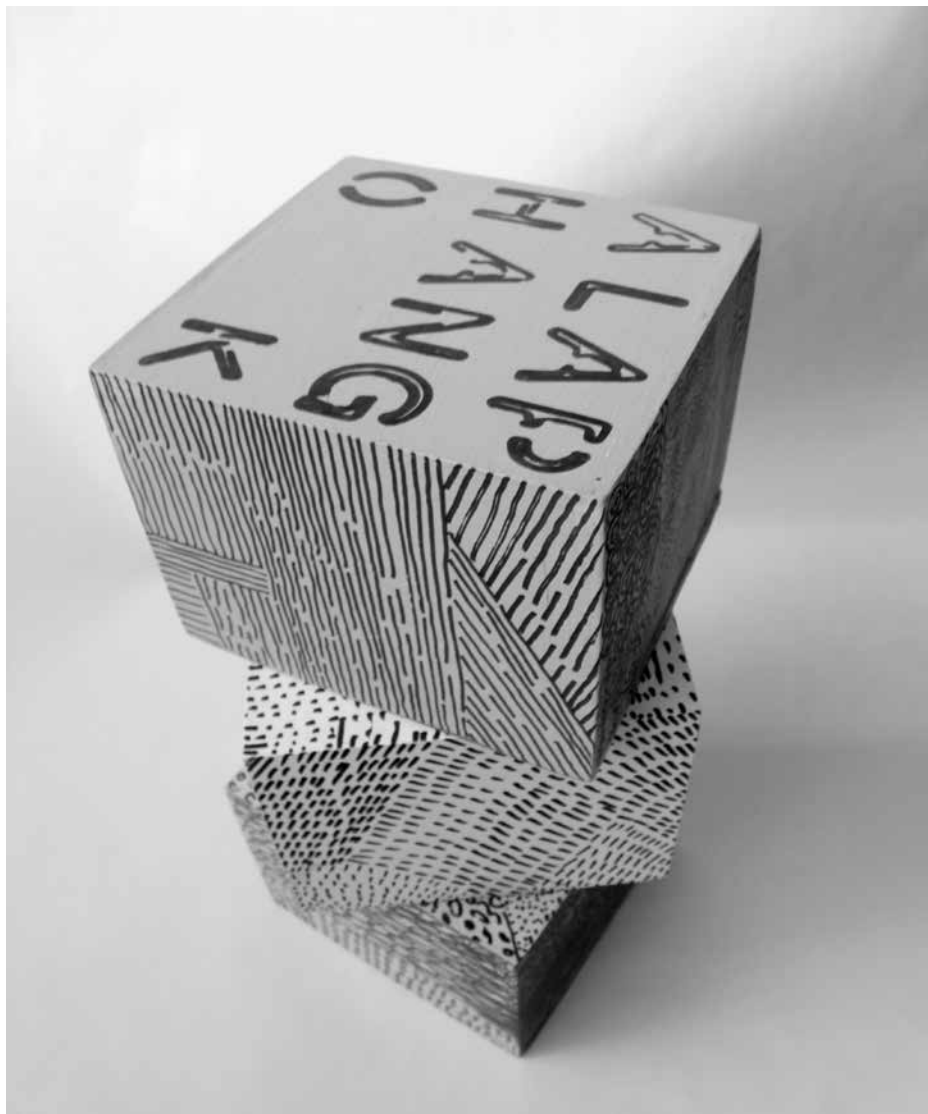
Ha kérdik, hogy hány éves vagy,
mondd, kilencvenhárom,
összes fogad most hullott ki,
s megőszültél nyáron.

Ha kérdik, hogy hány éves vagy,
mondd, hogy kétszáznegyven,
száz éve nyugdíjba mentél,
utazgathatsz ingyen.

Ha kérdik, hogy hány éves vagy,
mondd, hogy ezerhatszáz,
ott harcolt már Mohácsnál is
ez az erős csontváz.

Ha kérdik, hogy hány éves vagy,
mondd, hogy milliónyi,
szakállad a Niagara,
tessék meghúzkodni!

Ha kérdik, hogy hány éves vagy,
mondd, hogy végtelen sok.
Te szülted a Himaláját,
gyurmád meg az Alpok.

Alphangok sorozat / Kockák (2020, Montreal; 10×13×14 cm)

A világ legnagyobb rágógumi-buborékja

Robur Misi érezte, hogy most eljött az ő ideje. A Tarvágás Utcai Mesetagozatos Általános Iskolában eltöltött hét éve alatt ritkán érezte ezt, és ez nem csoda: tényleg ritkán jött el az ő ideje. Nemcsak az iskolában, már az óvodában is így volt ez.

Amikor az ember kisgyerek, de sokan még akkor is, amikor már nem olyan kicsi gyerekek, azt reméli, sőt, biztos benne, hogy ő valamiképpen különleges, több, mint a többiek. Hogy erősebb, okosabb vagy ügyesebb, szebben rajzol, magasabbra tudja tornyozni az építőkockákat, gyorsabban feljut a rakétás mászóka tetejére. Robur Misi sosem érezte ezt, vagyis persze reménykedett magában, hogy majd egyszer kiderül, hogy valamiben ő a legjobb. De mindig volt valaki, sőt, általában több valaki, akik jobbak voltak nála ebben is, abban is.

Négy évig járt oviba, és a végén már nagyon nem szerette, mert a kisebbek is ügyesebbek voltak nála a mászókan, a színezésben, az ügyességi játékokban, és amikor karácsonyra meg anyák napjára műsort csinált a csoport, ő kapta a legkisebb szerepet, olyan fikarcnyit, mint egy pirinyó nyúl fark. Legalábbis mindig ezt mondta neki Viktor, aki valamiért nagyon haragudott rá, amióta, még legkisebb kiscsoportos korukban, véletlenül az ölébe öntötte a sóskafőzeléket, pont aznap, amikor óvodai fotózás volt.

De hiába ment át iskolába, ráadásul egy olyanba, messze az óvodától, ahová a csoportjából senki más, ott sem lett könnyebb a dolga. Nem volt jó tanuló, már alsóban elmaradt a többiektől írásban, olvasásban és számolásban is, de nem segített rajta a mértan sem. A körző sosem ugyanoda ért vissza, ahonnan elindult, a párhuzamosai sem a végtelenben, hanem látványosan hamarabb, már jóval a papír széle előtt találkoztak egymással.

A többi rossz tanuló legalább a tornaórákon kitűnt. Olyan magasra ugrottak, olyan gyorsan futottak, úgy lóttak kapura vagy dobtak kosárra, hogy mindenki csak nézett – kivéve a többi rossz tanulót, aki ugyanúgy ugrott, futott, célzott, dobott. Robur Misinek viszont a tornaóra is gyötrelem volt örökölt lúdtalpa, alacsony és duci testalkata miatt. Ráadásul folyamatosan nassolni vágyott. A menzára mindig az elsők között érkezett, és az utolsók között mindig visszatért, hátha egy-egy hiányzó miatt maradt egy fölös adag – sajnos erre nemcsak ő számított, hanem a konyhás nénik is. Emellett napközben is folyton majszolt, szünetekben szendvicset, kekszet, csipszet, az órákon pedig, ha csak tehetett, rágózott. Ha az iskolapszichológusnak tudomása lett volna Misiről és az ő állapotáról, valószínűleg besorolja a kényszeres evők közé, de az iskolapszichológus az ideje nagy részét egészen másra fordította.

Misit tehát az iskolai évek nem kecsegtették a siker ígéretével, hacsak nem vesszük sikernek azt, hogy néha, főleg nagyobb influenzajárványok idején, annyi étel maradt a menzán, hogy akár több adag repeta is jutott neki.

Most viszont, ebben biztos volt, eljött az ő ideje!

Az iskolai gyereknapi, az olyan szokásos programok mellett, mint a zsákban futás, a bekötött szemmel evés, a lábtenisz, az adj-király-katonát vagy a kötélhúzás, egy különleges versenyszámot

is kitaláltak. „Fújd meg a világ legnagyobb rágógumi-buborékját!” – hirdette egy csiricsaré kartontábla az egyik asztalnál. Marika néni ötlete volt, Misi alsós osztályfőnökéé, aki hitt abban, hogy mindenki tehetséges valamiben. Rendszeresen látta az udvaron magányosan rágógumi-buborékokat fújkáló Misit. Soha senkivel nem találkozott még, aki ilyen elmélyülten foglalatосkodott volna ezzel, szóval úgy érezte, megtalálta a fiúnak az ideális feladatot.

Az asztalnál csak néhány gyerek állt. Többségüket nem a verseny érdekelte, csak az, hogy a porcukros-baracklekváros vagy tejszínhabos fánkhoz hasonlóan ingyen juthasson néhány rágóhoz. A Tarvágás Utcai Mesetagozatos Általános Iskola a város egyik szegényebb negyedében működött, olyasfajta környéken, ahová az örökké ígértes és fényes jövő soha nem érkezik meg.

A legtöbb gyerek csak ímmel-ámmal próbált buborékot fújni. Misinek egyetlen komoly vetélytársa volt, a nyolcadikos, de már tizenhat éves Rabona Bence, aki majdnem egy fejjel nagyobb volt Karesz bánál, a tesitanárnál, és egy rántott húst egészben tudott bekapni.

Rádásul amikor sorra került, elkezdte akkurátusan kiszedegetni a gyümölcsízű rágógolyókat az üvegtáliból. Misi kétségbeesetten próbált közbeavatkozni, de Bence csak megrántotta a vállát: „más kölykök is vettek el többet, semmi nem tiltsa ezt”. Ebben igaza is volt, bár a többi gyerek a többletet nem bekapta, hanem eltette a zsebébe. Misi elszoruló szívvel nézte, ahogy Bence egymás után kapkodja be a rágókat.

Tíz-tizenkettő is lehetett már a szájában, amikor a rágása lelassult, verejtékezni kezdett, az arca elvörösödött, és a szeméből kövér könnycsepp indult el. Az arca mindkét oldala megduzzadt, úgy nézett ki, mint egy hatalmas hörcsögpofa. Az orra szörcsögéséből hallani lehetett, hogy vesz egy nagy levegőt, de kifújni már nem tudta, csak purcant néhányat a szája, a rágó egyben maradt bent. Bence rágott és rágott, de továbbra sem tűnt úgy, hogy lufivá tudná fújni a hatalmas gumidarabot, ami a szájában duzzadt-dagadt, formátlanodott, ahogy a szája egyik oldaláról a másikra, a nyelve alól a szájpadlására, majd onnan vissza, ide-oda tologatta. Végül vett egy hatalmas lélegzetet, felfújta magát, mint egy majálisi héliumos lufi, és nagy erőfeszítéssel fújt egyet. A pingponglabdányi rágógumi egy tömbben repült ki a szájából.

Misi meglehetősen könnyebben lépett a tálkához, aminek az alján már csak két rágógumigolyó árválkodott, egy fehér és egy rózsaszín, egyre lassuló mozdulattal lökdösve egymást. A rózsaszínt vette ki: akár málnaízű lesz, akár epres, nem lehet rossz. Epres volt. Lassan rágta, hagyta, hadd áradjon szét a szájában az édes-savanykás íz, hadd puhuljon a gumi. És amikor elérte a szerinte ideális állapotot, fújni kezdte. Érezte, hogy ez egy különösen jól sikerült darab lesz, a szeme alján meg is jelent lassan a halvány rózsaszín hártya, néhány sötétebb vonal csíkozta. Misi kicsit összebandzsi-totta a szemét, hogy jobban lássa, olyannak tűnt az egész, mintha egy kis minibolygót fújt volna az epres rágóból. Épp elképzelte, hogy rágógumiemberek világa is kialakulhat azon az egyre duzzadó buborékon, rágógumi-piramisoktól rágógumi-felhőkarcólóig bármit el tudott oda képzelni, amikor a buborék egy, a rágóktól szokatlanul hangos csattanással szétpukkadt, beterítve az arcát, homlokát, orrát, de még a szemébe is jutott.

Amikor átvette a díját, ami egy oklevél volt, és egy csomag rágó, akkor is az járt az fejében, amit az anyukája mondott a néha túlzottan derűlátó apukájára, és Misi már érteni vélte, hogy miért mondja: „Szívem, te mindig rózsaszínben látod a világot.”

„Édes és hetyke dráma”

Tallián Mariann: *Cyrano*

A Holnap Kiadó új sorozatának, az *Irány a színház!*-nak harmadik darabja, Acsai Roland *Viharja* és László Noémi *Vízkeresztje* után Tallián Mariann *Cyranója*.

Ahogy a kiadó operasorozatánál, itt is szembeszökő, hogy hiányzik az egységes koncepció, milyen korosztálynak, milyen célból szánják a sorozatot. Az átdolgozó szerző műveltségétől, szakmai tudásától, írói kvalitásától függ a végeredmény, ami igencsak egyenetlenné teszi a sorozat színvonalát. Acsai Roland Shakespeare darabját mulatságos állatmesévé költötte át, a kisiskolásokat megcélozva, László Noémi pedig a vígjáték tartalmát szorosan követve a Lamb testvérek Shakespeare-meséinek szellemében készítette el átiratát, kiskamaszok számára.

Adódnak a kérdések: sikerül-e a sorozatnak megtalálnia helyét és szerepét? Mennyire tudja megszólítani a gyerekolvasókat? Az átiratok mennyiben tudják segíteni az eredeti darabokkal való ismerkedést, mennyiben járulnak majd hozzá azok befogadásához, vagy megmaradnak az ötletszerű, zanzásított történetmesélés szintjén?

Tallián Mariann inkább László Noémi koncepcióját követi, mind a darabhoz való viszonyában, mind az olvasói célközönség tekintetében. Ez a szöveg is megtartja az eredeti darab helyszíneit, szereplőit, kisebb eltérésekkel. Egyetlen fontos változás, hogy Cyrano barátjának, Le Bret-nek nevét (az elnevezés talán breton származására utal) egy franciásnak ható halandzsaszóra, Lölére cserélte. A névváltoztatás célja azért is kevésbé érthető, mert a többiek neve mind változatlan formában szerepel; szerencsésebb lett volna vagy meghagyni ez esetben is az eredeti elnevezést, vagy a figurát jellemző beszélő nevet keresni a francia névváltozat helyett. (Itt jegyezném meg, mivel gyerekeknek szánt kiadványról van szó, célszerű lett volna egy a francia nevek magyar ejtését magyarázó szószedetet beilleszteni a könyvbe.)

A cselekmény is követi az eredeti történetet, de Tallián Mariann csupán a darab szerelmi szálát bontja ki, amitől Rostand könnyeden szellemes színművéből szentimentális melodráma lesz. A pergő cselekménytől, sziporkázó nyelvi tűzijátékoktól, szócsatáktól megfosztott átiratot telezsúfolta hosszú leírásokkal, amelyek a mai vizuális kultúrán nevelkedett fiatal nemzedék számára minden bizonnyal megnehezítik majd a befogadást. De még ennél is nagyobb probléma, hogy néhol a mívésségre való törekvés akaratlanul is szokatlan és bizarr szókapcsolatokat eredményez: „a belváros síkatorainak cirádás útvesztője”, „gyűlölöm a felszínes észjárást”, „reklámoktól hemzseggő hirdetés” vagy a talpnyaló ember jellemzéseként: „fennhordja az orrát, de hátsóját mutogatja”.

Pozitívumként értékelendő viszont, hogy Tallián Mariann sűrűn idéz Rostand drámájából, amely remélhetőleg sok gyerek számára csinál kedvet az eredeti darab elolvasásához. Fejezetcímekként is egy-egy a darabból odaillő idézetet választott, és az egyes fejezeteket egy-egy hosszabb idézettel, leginkább Cyrano közismert monológjaival vezeti fel. Ám még szerencsésebb lett volna ezeket a darabból vett részleteket beépíteni az átirat szövegébe, sőt még többet idézni. Egyrészt mivel nem biztos, hogy a darabban csak most ismerkedő gyerekolvasók minden esetben értelmezni tudják az eredeti szövegrészek és Tallián Mariann meséjének kapcsolatát, megértik az összefüg-

gések hálózatát. Másrészt a helyükről kiragadott szövegrészek elveszthetik hatásos dramaturgiai funkciójukat, mint abban a rostandi bravúrjelentben, mikor Cyrano egy balladát költve győzi le kardpárbajban ellenfelét. De érdemes lett volna Cyrano és Christian szópárbaját is Ábrányi Emil szellemes fordításában idézni, visszaadva ezzel a darab humorát, mert Tallián Mariann riposztjai bizony vérszegényre sikerültek: „Az a színész? Akinek a hasa akkora, mint egy hatalmas orr, ami ha tüsszög, a Szajnáat is kirekeszti vele?”

Holnap Kiadó, 2022

De ennél is nagyobb hiányosság, érthetetlennek tűnik, hogy a dráma magyar fordítójának nevééről és szerepéről még említés sem történik. Már csak azért is illet volna erről szólni, mert a magyar fordítás már a párizsi bemutatót követő évben elkészült, és azóta is töretlen sikerrel hangzanak fel Ábrányi Emil verssorai a magyar színházakon, amit az is jelez, hogy számos sora szállóigévé vált az idők folyamán – Várady Szabolcs is elismeri, a magyar *Cyrano* nyelvi virtuozitása felülmúlja az eredetit. A kötet bevezetőjében ugyan – megint csak dicséretként – Tallián Mariann kitér Rostand-ra és a *Cyrano* bemutatásának körülményeire, valamint a dráma főhőséül szolgáló francia katonatiszt, költő-filozófus Cyrano de Bergerac személyére, ezek mellett itt lett volna érdemes a fordítóról is megemlékezni. Sokat levon viszont a bevezetés értékéből, hogy Cyrano valódi alakja összemosódik a darabbeli alakokkal: így lesz belőle romantikus szabadsághős, reménytelen szerelmes, duhaj párbajhős. Pedig Roxane alakja is és a darab alapját adó szerelmi háromszögtörténet teljes egészében Rostand írói zsenijét és fantáziáját dicséri. Alig esik szó a bevezetőben viszont Cyrano írói munkásságáról. Említés sem történik leghíresebb és máig élvezhető szatírájáról, a *Holdbéli utazás* címűről, amelyre Rostand pedig is többször hivatkozik darabjában. Ehhez köthető e színmű egyik mulatságos epizódja is – ami sajnálatosan szintén kimaradt az átiratból –, mikor az éjszaka leple alatt Cyrano magát holdbéli embernek kiadva tréfálja meg a Roxane kegyéért epekedő gróft. Ahogy az ötödik fejezet címeként választott idézet is célzás erre a műre: „Fantáziám a holdban egyet fordul. / És könyvet írok róla, semmi másért, / Csak a bolondos, kedves utazásért!”. Sajnálatos, hogy az elmaradt magyarázat híján a gyerekolvasók számára nagy valószínűséggel el fog sikkadni ennek az utalásnak az értelme.

Rostand művét az érte rajongó Vas István nevezte „édes és hetyke drámának”, és a költői bonmot találóan jellemezi Tallián Mariann *Cyrano*-átdolgozását is. Ami a szövegben hiány, azt talán pótolják Igor Lazin rajzai. A groteszk hangulatú, karikatúraszerű illusztrációk ellenpontjai ennek a szentimentálisan érzelmes prózának.

„A hetedik te magad légy”

Párhuzamos gondolatok Visky András Kitelepítés című regényéről

„Ha költenél s van rá költség,
azt a verset heten költsék.”
(József Attila: *A hetedik*)

1. „hogy azokról a dolgokról, amelyekről tanítást kaptál, megtudd a kétségtelen valóságot.”
Lk. 1.4.

Ha egyetlen szóban kellene összefoglalnom, mit jelent számomra Visky András regénye, a lélek fogalmát mondanám. A Kitelepítés a lélek regénye – a várakozásé (apavárás), a szenvedéstörténeté, a feltámadásé (az édesanya visszatérése), a csodáké (a gyerekek megmenekülése az életüket veszélyeztető helyzetekből, betegségekből), a találkozásé, az elhivatottságé, az önzetlen hűségé (Nényu), – nem ellentmondás – a szabadságé, és sorolhatnám. A befogadás során különös légörvénybe kerül az olvasó. Nem mélybe rántó örvény ez, inkább a Bernoulli-törvényen alapuló „Popeye pipájához” hasonló. Az egyenletes sebességgel kifújt levegő hatására felemelkedő, majd lebegő labda a légáram közepén marad. A „hit egy lebegő állapota a léleknek, amikor megszűnik a veszélyérzet” – nyilatkozta egy alkalommal a szerző. Ez az a lélekállapot, amely a regény középpontjában álló család sorsát a mérhetetlen fájdalom, szenvedés, emellett a szeretet, szépség közepette meghatározza. Mint ha az éppen pünkösdkor elhurcolt Apa és családja (természetesen beleértve Nényut is) megteltek volna Szentlélekkel... Félreértés ne essék: a mű nyitott könyv, az említett lélekállapot, a Biblia-forma és

más keresztény vonatkozások mellett az értelmező számára szabad és szerteágazó utat enged. Ez a lebegő lélekállapot inkább egy köztes szemléletmódra utal, amely Visky András költészetére is jellemző, és amely regényének esztétikailag nehezen, de sikeresen megvalósított elbeszélőtechnikája is: részszűlve, de valahonnan, egy köztes térből és időből, a semmi ágáról szólni. Ez az azonosult közelség, benne-lét, ugyanakkor távolság, amelyből a regényt átható derű – humor, irónia is fakad. Valamint a mű egy másik különlegessége is, hogy abban a trauma, a borzalmak ellenére a szépség dominál. Nyilván közrejátszik ebben a (többrétű, de meghatározóan) gyermek elbeszélő nézőpontja is. Így van ez akkor is, ha a regénybeli legkisebb gyermek (is) megfogadja édesanyjának, hogy mementót állít, mindent megír majd. Ez a legnemesebb bosszú. Nem véres, nem erőszakos, csupán ellenáll a felejtésnek, és igényli az igazság kimondását. Nem ellenkezik a fenti lélekállapottal, sem a hittel. Ahogy a szerző megfogalmazta Jankovics Márton interjújában: „Saját történetünk gyűlölettől megtisztított elmondása olyan bosszú, amely áldást oszt és kisimítja a világ arcán a szenvedés redőit. Ezt műveli az irodalom vagy persze a művészetek általában. Az áldást hozó bosszú radikálisabb, mint az erőszakos. Semmiképpen sem keni el az igazságtévő elszámoltatás feladatát, sőt, megalapozza azt. Mégpedig azzal, hogy gyermekek nézőpontjából mondjuk el, hogy is néz ki valójában a világ, meg hát az ember szörnyűséges történelme. Ennél mélyrehatóbb bosszút el sem tudok képzelni.”¹

1 Jankovics Márton: Az áldást hozó bosszú radikálisabb, mint az erőszakos. <https://24.hu/kultura/2022/12/22/visky-andras-interju-kitelepites-regeny-irodalom-lager-borton-tortenelem-romania-magyarorszag-bosszu-megbocsatas/>

Visky András regényének valós keretére, hátterére az eddigi életmű egyes darabjai (pl. *Júlia – Párbeszéd a szerelemről*) is utalnak, konkrétan a regényhez kapcsolódva, a paratextusok, dokumentumok mellett számos epitextus – interjú, film (On the Spot: *Az ellenség gyermekei – Visky András, Két hét pihenő*), recenzió vagy édesapja könyve, a *Fogoly vagyok* tárja fel azt. Visky András és családja az 1956-os magyarországi forradalom romániai megtorlásának áldozatává vált, magyar, román és más nemzetiségű sorstársaikhoz hasonlóan. A román kommunista diktatúra kínzásokkal, koncepciók perekkkel, börtönbüntetésekkkel, kivégzésekkel, megfigyelő hálózattal igyekezett deklarálni a hatalmát, példát statuálva, állandó gyanakvást és félelmet keltve.

1957-ben Visky András édesapját, a református lelkész Visky Ferencet – éppen pünkösdkor – elhurcolták, perbe fogták, bebörtönözték, majd a bethánisták (kegyességi mozgalom) perében huszonnégy év börtönbüntetésre és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Családját – feleségét és hét gyermekét – pedig először a Duna-deltával határos Bărăgan egyik lágerébe, majd a Lătești lágerbe deportálták. Visky András egyik nyilatkozata szerint az édesanyjának, a családjának, a megnevezetteknek és a névteleneknek való emlékkállítás mellett a magyar Gulag-regényt is meg szeretne volna írni. A Gulag-irodalomból a Szolzsenyicin mellett legjelentősebb Varlam Salamov írásai kerültek hozzá legközelebb. A *Kitelepítést* tekintve Varlam Salamov le redukált, szinte tényközlő prózájának szikár költőisége, lüktetést adó gondolatritmusa ragadhatta meg a szerzőt.

Visky András azt is több alkalommal hangsúlyozta, hogy egész életében e regény megírására készült, és a mű születését hosszas kísérletezés előzte meg. Valóban, a *Kitelepítés* szintézis is: a legtermészetesebben foglalja magába a Visky-féle költői, drámai, filozófiai látás- és gondolkodásmódot. Ahogy életében nem kötött kompromisszumokat az előrejutás, karrier, jobb élet érdekében, élt alkotói szabad-

ságával is. A Laborci Dóra által készített interjúban így fogalmazott: „A börtönnek vagy egy ilyen Gulág állapotnak nagyon fontos és nagy áldásai vannak. Az én esetemben az a megajándékozottság, hogy nekem soha nem volt esélyem semmiféle karrierre. És ez valóban szabaddá teszi az embert, mert nem mérlegetli azt, hogy milyen kompromisszumokat kell megkötnie ahhoz, hogy előre menjen.”² Történetet akart írni, történetet írt, kiállt az egyén és közösség egységéért, a (származásbeli, vallási, nemi, szemléleti stb.) másság elfogadásáért. Hangsúlyozta a magyar szellemi életre teherként nehezedő jobb- és baloldal megosztottságának, széthúzásának túlhaladott, értelmetlen voltát, tradíciókról, rítusokról beszélt, és a példák még sorjázhatnának tovább...

Nem meglepő tehát, hogy a regény nem besorolható. A történelmi háttér, a családtörténet, az önéletrajzi párhuzamok, a dokumentumok, még a valós nevek sem teszik autofikcióvá, memoárrá, önéletrajzi, trauma- vagy történelmi regénnyé. El is kerüli a különféle műfajok csapdáit, például amelyekről Philippe Lejeune vagy Ana Casas elmélkedik. Az előzetes tudás az értelmező számára nem válik előzetes elvárássá. Mint például Jézus történetének ismerete sem határozza meg az evangéliumok értelmezését. Gondoljunk csak Bultmann kérdésére: mit jelent a Biblia a ma olvasójának? Vagy az „új hermeneutika” képviselőire: G. Ebelingre, E. Fuchsra, J. M. Robinsonra vagy R. Funkra. Részben visszakanyarodva Lutherhez, a participáció fogalma válik hangsúlyossá, az írott szó kimondott szavá válik, akár a regényben az édesanya által minden nap rituálisan felolvasott bibliai szakasz, tanítás révén. Több recenzióhoz kapcsolódva magam is úgy vélem, a regény is másként „szól” hangosan olvasva. Az értelmezés más irányba is kinyílik ezáltal.

Visky András alkotása tehát valóban nóvum: alkotóként eddigi szerteágazó tevékenysége, művei mellett első regénye; és magyar nyelven született, sok nemzetiséget érintő, a román Gulagot megörökítő regény, de univerzális

2 Laborci Dóra: Van, amikor az Isten egy elveszett gyermek. https://konyvesmagazin.hu/nagy/visky_andras_kitelepites_interju.html

módon az. A mindenkori embert meghatározó egzisztenciális kérdésekre is irányul. Nem moralizáló, nem ítélkező írás. Egyik meghatározó esztétikai értéke az, hogy finom prózapoétikai eszközökkel nem valaki(k), valami(k) ellen szól, hanem valaki(k), valami(k) mellett. Például a szeretet, a szerelem, a szabadság és a hit mellett. A személyes, családi, regionális történet éppen e fogalmak és emberi, filozófiai vonatkozásaik által válik univerzálissá. Lázár Ervin lélekemelő költőiséggel fogalmazta meg, hogy a szomorúságnak mennyi formája van: például a „hervadt dália állapot”, a „lukasserpenyő szomorúság”, az „elázott zászló” vagy a „vízzeltelt szarvasnyom” – a regény szereplői meg is élték valamennyit –, s azt is, hogy a szeretet fogalma mellé nem kívánkozik jelző. Visky András regénye is saját nyelvi paradigmákon alapul, külön szótára, jelentéstára van. Az említett fogalmak ezért írhatóak le az értelmezés során anélkül, hogy üresek, semmitmondóak, elcsépeltek lennének.

2. „amint reánk hagyták azok, akik kezdetől fogva szemtanúi és szolgálói voltak az igének” Lk. 1.2.

A regény egyetlen kiszakadt mondat. A Biblia formáját követve részekből (könyvekből) és számozott szakaszból épül fel. Szereplőinek sors története – ahogy a szerző is fogalmazott – egy nagyobb, univerzális történet részévé válik. Neveik, a hozzájuk tapadt állandó (eposzi) jelzők vagy a „testvér” fogalom bővítéssel, az Apánk vagy Anyánk közösséget kifejező többes szám első személyű jelölésével szintén egy nagy történet részeseként utalnak a szereplőkre. Az evangélium részesei, történetük az ember gyermekének szenvedés- és üdvtörténete. A valós nevek, konkrét személyek, dokumentumok a történet és az azon belüli történetek során mitizálódnak, szimbolikussá is válnak (például Testvéreké, [Mi]Atyánkká, [Mi]Asszonyunkká, mindenki – így más hasonló sorsú családok – Apjává, Anyjává). Így kerülnek azonos térbe – köztes, lebegő állapotba – a mindennapi életük elválaszthatatlan részévé vált bibliai szereplőkkel, akik sors történeteik, példázataik párhuzama révén

a gyermek „verebcskék”, de a felnőtt értelmezések során is a megfoghatatlan időbeli, térbeli, nyelvi messzeségből is emberhez hasonlatosakká, szinte családtagokká válnak.

A regény formájára, struktúrájára számomra leginkább két fogalom utal. Mindkettő költői szóalkotás, az egyik a regényben szerepel, a másik Nagy Gáspártól származik.

A Bibliapóker „Apánk” zavarba ejtő vagy ismeretlen helyzetet kezelő stratégiája: „kapásból idézett valamit a szent könyvből, anélkül viszont, hogy elsöre világos lett volna előtte, miért éppen azzal a bibliai szakasszal hozakodik elő, egyszerűen csak hangosan kimondta azt, ami kikívánkozott belőle, kimondta, mert ki kellett mondania [...] pusztán átadta magát a helyzetnek, a bibliai szöveg inkább csak figyelmeztetés volt, hogy a két ember sohasem csak kettő, és három sem csak három, és így a végtelenségig”. A regényből is kiragadhatók történetek, szakaszok, de a részek (könyvek) és fragmentumok lehetővé teszik a lineáris olvasásból születő történet lehetőségét is. Az idő és a tér struktúrája is hasonló: az univerzális, végtelen időben jelen van a konkrét történelmi idő, a történet ideje, az egyes szereplők által megélt bergsoni idő, a mérhető idő, egyben a végeláthatatlan (22 év, 7 év) godot-i várakozás ideje, vagy a lágerben eltöltött (halállal fenyegető) telek és (a születés öröme sugárzó, gyertyafényes) karácsonyok szimbolikus ideje, a kiragadott és örök idő, az ismétlődő paradoxon, a soha és mindenkor ideje, mindezek és továbbiak állandó hullámszerűsége. És valahogy az idő konklúziója – ha van – Bibliapókerrel élve mégis mindig az, hogy akármilyen is történik, „Mindennek megszabott ideje van” (Préd. 3.1.). A térbeli struktúra hasonlóan összetett. Valós és fiktív terek, fiktív terekben megjelenő valós terek, horizontális és vertikális terek kombinálódnak, nem is szólva a szereplők (főként a gyermekek) privát térérzékeléséről, vagy a köztes helyzetekben (pl. álom, betegség, képzelet) tapasztalt térelményekről. Különösen szép példákat nyújtanak erre a gyermek szereplők által megélt és elképzelt terek kombinációi a bibliai terekkel – gondoljunk csak a szökésük tervére. És a bibliai tér-paradoxon: a mindenhol és sehol jelen-lét. A tér az otthon fogalma köré szerveződik. Az ikrek által Nényunak ke-

resztelt Mária sorsa nyújt erre szemléletes példát. *Árvaként két hétre kerül az akkor első gyermeküket váró házaspárhoz, otthonra találva velük marad, „Apánk” intése ellenére is, hogy útjuk a Seholba vezet. A regény címe is metaforikus, többértelmű: a konkrét trauma mellett egy örökös kitelepítettségre is utal, a Sehol terére. Dichotómia és didaktikusság nélkül ugyanakkor a bárhol és mindenhol terére is, amely a köztes lélekállapotban található: „Mert alová te mégy, odamegyek, ahol te megszálpsz, ott szállok meg” (Ruth. 1.16.). És nem utolsósorban a Biblia mint szintetizáló írás a struktúra alappillére is. „Nekünk ez a könyv az egyetlen otthonunk, mutatta fel Anyánk a Szentírást, mialatt az egyre erősebb szélzúgás betöltötte az egész barakkot és külön-külön mindannyiunk szívét, mellkasát, üreges csontjait”.*

A „szabadrabok” Nagy Gáspár költői szóalkotása. Nemcsak a történet szempontjából, de filozófiai értelemben is struktúráképző elemmé válik. Rabság és szabadság relációja az egyes szereplők számára is változó, különböző időpillanatokban más-más motíváció által vezérelt cselekvéssort indít el. Közben nyilván az ember, minden ember szabadságra vágyik. A szabadság azonban mindenki számára mást jelent. Például Nényu számára a szabadság a családdal vállalt önkéntes rabság, osztozás a kitelepítettségben. „Apánk” számára a szabadság kitartás hite és elvei mellett, az árulás elkerülése, annak árán is, ha ezzel a döntéssel súlyos keresztet rak önmaga és családja vállára. „Anyánk” számára a szabadság „Apánk” mellett dönteni, a szerelem mellett dönteni, követni őt mindenhova, és várni, amíg csak megérkezik; vagy a „feltámadását” követően ráébredni arra, hogy „verebcskéit” már nem tudja megvédeni, de talán elég erősek is már, hogy elengedhesse őket; a láger egyes lakói számára, hogy például szabad akaratukból az emberi mivoltukat megőrző hétköznapi rítusait megőrizve a szabadban, álmukban fagyjanak meg.

A szabadrabság jellemformáló erő például az elbeszélő és testvérei, a láger lakói szempontjából, meghatározza a szereplők kapcsolati hálóját, filozófiai szempontból moralizálás nélkül kinyitja a regény értelmezési terét. Azért sem lehet figyelmen kívül hagyni, mert a regény nem ér véget a katartikus találkozással. Az elbeszélő besorozását

követően, a katonaság során újra kitelepítetté válik, ezúttal családjától fizikailag elszakítva kénytelen szembenézni az újabb megpróbáltatásokkal és identitásának veszélyeztetésével.

Az univerzalitás a regény formájában is megnyilatkozik. Visky András több alkalommal megfogalmazta, hogy alkotói pályája során ehhez a könyvhöz kereste a megfelelő nyelvet és formát.

Jánossy Lajos, Kisantal Tamás, a szerző és mások is utaltak a regény Biblia-formájára. Az elbeszélő számára első, az édesanya, Nényu és a gyermekek számára az egyetlen otthonról elhozott, kimentett könyv, a *Biblia* az allúziók mellett valóban ebből a szempontból is jelentős szerepet tölt be a műben. A fejezetekre és számozott szakaszokra osztott regény fragmentumai külön is, lineárisan is olvashatók. A számolás nem kezdődik újra valamennyi fejezetben (könyvben), mint a Bibliában, ezzel is segítve a történet folyamatának, koherenciájának megteremtését. A kisebb történetek egy nagyobb történet részévé válnak, ahogy a kibontakozó történet is egy univerzális történet része lesz, hasonlóan a Bibliához. Maguk a történetek és a belőlük fölépülő történet is a Bibliára hajaz, kimondott vagy szimbolikusan megjelenített párhuzamokkal. A család elűzetése, vándorlása, szenvedés- és üdvtörténete mellett megejtő példa erre az angyali Nényu szertartásos csatlakozása a családhoz, a haláláig tartó szolgálat deklarálása, vagy a gyermekek haláskísérlete. A szereplők életének, a történelmi szituációknak, dokumentumoknak párhuzama a bibliai történetekkel, a bibliai szövegek hangos felolvasása, rituális újramondása szakralizálja a történeteket és a szereplőket. Az apa egyes jeleneteinek megkonstruált, rituális dramaturgiája a regény egészére rányomja bélyegét. A szöveget áthatja a bibliai hangulat, amelynek legkevésbé sem mond ellent a szituációk, bibliai fragmentumok értelmezése, reflexiója révén megnyilvánuló humor vagy irónia.

Olyannyira nem, hogy a humor, az irónia retorikai eszközei szintén a regény koherenciájának alkotóelemei. A helyzet vagy lehet-

séges nyelvi jelentések komikumán alapuló irónia, önirónia a bibliai szemlélettel párosulva, önreflexív módon, a szituációk vagy bibliai szövegek nem magyarázat-, nem kommentárszerű értelmezése során nyitja újra a lezárulni látszó tragikus történeteket, az önvédelmet, a továbblépést, a további lét lehetőségét biztosítva. Hasonlóan, mint például Faludy Györgynél (*Pokolbéli víg napjaim*), Thomas Bernhard *Egy gyerek megindul* című regényében, Buda Ferenc, Ágh István költészetében, Kertész Imre *Sors-talanságában* vagy Kovács István *A gyermekkor tündökle* című könyvében.

Az irodalmi párhuzamok, domináns bibliai allúziók mellett más intertextusok is áthatják a regényt, annak szemléleti, filozófiai rétegzettségére, gazdagságára, mintegy a meghatározó szabadságeszményére is utalva. A regény Mészöly Miklóstól, a *Naplójegyzetek (Cserepek, félálomban)* című aforizmaszerű gondolatredékeiből származó mottója – „Mi nem születik valamennyire is gyalázatból?” – a regény genezisére, egyben annak univerzalizására, egzisztenciális kérdéseire is utal. Ugyanakkor párbeszédet folytat a másik két mottóval is, mi vezet valós vagy választott, belső száműzetéshez, és mi lehet a kiindulópontja az egzegézis igényének. A Kertész Imrétől származó mottó – „...megértettem, hogy a remény a gonosz instrumentuma...” – visszautal a Mészöly-gondolatra, a szabadság megőrzésének lehetőségét, a további lét esélyét a belső száműzetésben, alkotásban jelölve ki, és előrevetíti a Marilynne Robinsont idéző mottót: „A Bibliát azonban nem értem.” A Kertész Imrének a sorbonne-i díszdoktorrá avatásakor elhangzott 2005-ös „párizsi beszédéből” származó mottó a regény visszatérő gondolata is: a remény helyébe a cselekvő hitet állítva, a megalkuvás helyébe a bármilyen szenvedés árán vállalt szabadságot.

A mottók mellett a regény számos irodalmi, filozófiai, teoretikus művel állítható párhuzamba, a recepció gazdag választékát tárta fel ennek a kapcsolatrendszernek, például Esterházy Péter, Kertész Imre, Pilinszky, Dosztojevszkij, Varlam Salamov, Szolzsenyicin, Simone Weil, Jelenits István, Frye, Bultmann, Ricoeur mű-

veinek rokon vonásait hangsúlyozva. Esterházy Péter *Harmonia Caelestise* és *A Márk-változata* mellett az újraolvasás során számomra izgalmas párbeszéd alakult ki a regény és Kertész Imre *Kaddis a meg nem született gyermekért* című drámai monológja, kiszakadt imája, Kovács István gyermeki perspektívájú, nyelvi szempontból is filozófikus 1956-os regénye, *A gyermekkor tündökle* és József Attila öntanúsító verse, *A hetedik* között.

Ebből a szempontból is a legerősebb és legnyilvánvalóbb kapcsolódási pont a *Biblia*. A kurzivált citátumok beleszövődnek a regény szövegébe, annak – akárcsak a család életének – szerves részét képezik. A *Biblia* a regényben a szabadság könyveként, az otthon szimbólumaként értelmezhető. A bibliai történeteken és azoknak a szereplők sorsával vont párhuzamain való gondolkodás pedig a világértelmezés lehetőségeként. A *Biblia* különösen a fogságban olyan referencia, amely mintát ad a helyzet- és létértelmezéshez, miközben megtartja nyitottságát, valamint az újraolvasás, újramondás által az újraértelmezés lehetőségét is. A bibliai történeteket a szereplők fizikailag is megélik, ketős értelemben: egyrészt a maguk fizikai létén tapasztalják meg a kiűzetés, vándorlás, fogság, kínzás, betegség, az apahiányból származó várokozás fájdalmát, s az űrt betöltő isteni „hangot”, a csodák történeteit (például az édesanya „feltámadásakor”, a testvérek csodás gyógyulásakor, a család újraegyesülése alkalmával); másrészt édesanyjuk hangján hallva az adott szakaszt, ez összetartozásuk fizikai élményét is jelenti, a testvériséget, s megtapasztalva a lágerben élők életmentő egymásra hangoltságát, az egyéni és közösségi történet elválaszthatatlan egységét is.

Az ismétlődő profán és szakrális rítusok is szervezik a szöveget, csomópontokat képeznek a fragmentumok között. Rítmust adnak a várokozás, a hiány végtelennek tűnő idejének. Ezek közül is napi gyakoriságával kitűnik a *Biblia*-olvasás. Az abszurd traumahelyzetben az emberek a rítusok által is igyekeznek átmenteni, megőrizni valamit abból az életből, amelytől megfosztották őket, és amely identitásuk

megőrzésének, a gyermekek esetében kialakításának biztosítéka – a hétköznapi és szakrális rítusokat, amelyek az emberi élet fordulóihoz, a jeles napokhoz, a természet körforgásához kapcsolódnak.

Az elbeszélés technikája is követi a ritualizált idő hullámvázát. Az elbeszélő a hetedik, legkisebb gyermek, András, aki szemtanúja, részese is az eseményeknek, azonban hangja mintha több szólamot egyesítene, a családtagjait, a láger lakóit. Vállalásával, hogy felnőttként megőrökíti a bibliai történetekkel paralel történetüket, hasonlóan sokféle nézőpontot, hangnemet kell egyesítenie, szembesíteni és szembesülni. A gyermeki beszédmód ezért természetesen fonódik össze a felnőtt visszatekintő reflexivitásával, perspektívájával is, a regény ezáltal az önmegismerés, öntanúsítás, megismertetés, tanúsítás mementója is.

3. „ezért intettek társaiknak, akik a másik hajóban voltak, hogy jöjjenek és segítsenek nekik. Azok pedig odamentek, és annyira megtöltötték mind a két hajót, hogy majdnem elsüllyedtek” Lk. 5.7.

Ha a szerző vallomása szerint hosszú út vezetett a megfelelő forma és nyelv megtalálásához, nem okozhatott számára kisebb kihívást a szereplők karakterének felépítése sem. Visky Andrásnak sikerült megőrökítenie a megélt traumát, megőrizve a regény univerzális igényét, emléket állítania a megnevezett és névtelen áldozatoknak, közben őket a mindenkori történelem archetípusaiként is megjeleníteni.

A leírások, jellemzések során kitűnik, hogy a szerző a költészet és a dráma felől érkezett a regényhez. Szereplői hús-vér emberek, akik egyszerre bibliai archetípusok és egy abszurd dráma szereplői.

Különösen izgalmas, hogy magát az elbeszélőt, a lágerbe alig kétévesen kerülő hetedik, legkisebb gyermeket, Andrászt valójában az alapoktól kell felépítenie. András a lágerben tanulja a nyelvet, ott ismerkedik a „világgal”, ott kell megtalálnia identitásának alapjait. Ezáltal alapvetően már a hiány (főként az apa hiánya) életre szóló traumát

és feladatot jelent számára, a látgertapasztalatok mellett. Természetes, hogy igényli és megéli az anya fizikai közelségét, ő nyújt számára biztonságot, és ő jelenti a feladatot is (nem sírni, kímélni, vigyázni rá, ha kell, visszahozni a halálból is, segíteni – azzal is, hogy beteg testvérét istápolja). Hetedik, legkisebb gyermekként izgalmas a testvéreikhez fűződő viszonya is. Mivel alapvetően velük tölti a legtöbb időt (az édesanya kényszermunkát végez, Nényu az ellátásukról gondoskodik), részben rajtuk keresztül látja a világot, például az ő történeteik (és az édesanya emlékei) alapján próbálja elképzelni, „megismerni” az édesapját, akiről nincsenek, mert nem lehetnek emlékei. Drámai jelenet, amikor testvérei nem értik, miért nem ismeri fel az elmosódott fényképen a rengeteg arc között az édesapját. A hiány ártatlansága ellenére is szegyenérzettel párosul. A nagyobb gyerekek más perspektívából látják ezt, a számukra is hiányában jelen lévő apa és apakép megerősítése, megőrzése létfeltétel. Édesanyjuk érdekében készítik arra a kisgyermeket, hogy uralkodjon érzésein, elkeseredettségén, akár fájdalomán is. Közben a testvérek maguk is gyermekek, akik kénytelenek elviselni a testi-lelki fájdalmakat, az éhezést, a betegségeket, a tanítónő kegyetlen megalázó viselkedését, kénytelenek hirtelen felnőtté válni kitzasztott, kiszolgáltatott helyzetükben. Ez nem jelenti azt, hogy nincsenek gyermeki vonásaik. A lányok bája, cserfessége, a fiúk veszélyhelyzetei a folyóban vagy a kísérletezés nyomán, a testvérek édesanyjukat is megmosolyogtató szokási terve a láger tereiben is megteremti a gyermeki mikrokozmoszt, annak drámájával és szépségével.

Az egyik olyan jelenet, amelyekhez hasonlók tesszük látszólag paradox módon széppé a regényt, a Nadia asszony búcsúztatására, halálból szánt közös ének. Az édesanya megtanítja gyermekeinek a Fönn a csillagok felett, hallelujah, amen kezdetű éneket. Valamennyi gyermek megtalálja a szólamát, András gyermekhangjához a szóprán illene, de mégiscsak férfi, így Ferenc testvér mellett a basszussal próbálkozik. Ferenc testvér azonban a legfontosabbat, a csöndszólamot javasolja testvéreinek, aki izgatottan gyakorolja is a jelentős tátogást. Az előadás kiválóan sikerül, amit az elbeszélő magára vonatkoztatva is örömmel nyugtáz: „mindent beleadtam,

a csöndszólamom hatására a barakk velünk együtt megemelkedett, a gyertyafények az ének ritmusára táncolni kezdtek, a csillagok velük együtt remegtek az égen, igaz a volt Ferenc testvérnek, a csöndszólamon áll vagy bukik minden, szépen, eltökélten és megfontoltan tátoztam, lehet, hogy én ebből fogok megélni, ebből a mindennek értelmet adó tátozásból, mindenesetre jó lenne, ha így lenne". A jelenet is utal arra, miért csupán látszólagos paradoxon a szépség megjelenítése. A regényben jelenlévő finom humor és (ön)íronia mellett, ajándékot, hálát adni, megköszönni a jószágot, a kapott törődést, az összetartozásról, a szeretetről tanúskodik, ugyanakkor a köszönet, hála Istennek is szól, szakralizálva a legemberibb kapcsolatokat.

A feltétlen szeretet megjelenítése szorítja háttérbe a Gulag-tapasztalat borzalmait, traumáit. A legkisebb fiú részéről is szép példák találhatók erre, például az édesanyához vagy beteg testvérehez fűződő cselekvő szeretetében, és édesapjával való találkozásának drámai, felemelő jelenetében. A Síráspróba a regény katartikus csúcspontja. András és édesapja találkozásában szintetizálódik a szereplők várakozása, félelme, szenvedése, féltése, öröme, fájdalma, könnyei és szeretete. A kiváló dramaturgiával felépített jelenetben a gyermekek egyenként mehetnek édesapjukhoz, aki édesanyjával a másik szobában várja a találkozást. Születési sorrendben hagyhatják maguk mögött a várakozás terét, és részesülhetnek a találkozás csodájában. András, a hetedik, a legkisebb marad utoljára. Gyermekei gondolatai már-már előre vetítik későbbi megpróbáltatását, amikor a katonaságnál ismét meg kell tapasztalnia a megbélyegzettséget, kitelepítettséget, de már egyedül. Ezért is felemelő a találkozás beteljesülése, a pótolhatatlan hiányok ellenére is személyiség- és identitásfejlődésének meghatározó sarokköve.

Az értelmezést nem befolyásolja, de nem lehet szó nélkül hagyni, hogy az édesapa Az ellenség gyermekei sorozat Visky Andrásról szóló filmjében szinte szó szerint elmeséli a regényben elhangzó párbeszédet. Ez a pünkösdi lélekállapot, a katartikus a valóságban.

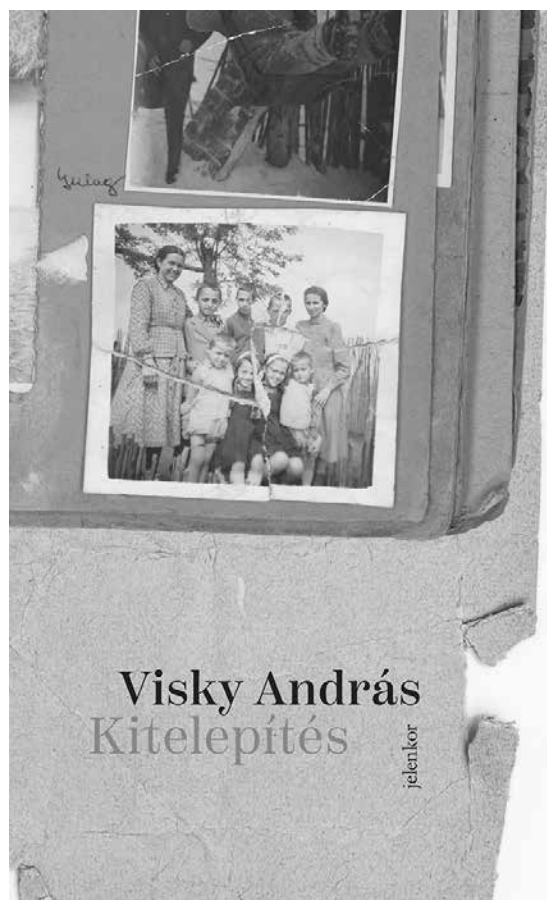
A regény szereplői is az elbeszélő perspektívájából láthatók. A család mellett a társadalom legkülönbözőbb tagjai csoportosultak a

lágerben. A diktatórikus rendszerre valamilyen szempontból „veszélyesnek” ítélt emberek, akiket a lágerben történt „átnevelésük” során akartak drasztikus módszerekkel „jó útra” téríteni. Azt is csak elméletben, hiszen a túlélők a lágerből való szabadulásuk után is megbélyegzettek maradtak.

Az elbeszélő és testvérei izgalmas emberekkel találkozhattak a lágerben, történeteik által igyekezvén pótolni a világról szerzett és szerzhető információik hiányát. Ott volt Antonescu marsall, a korábbi miniszterelnök felesége, Marie Antonescu. Vagy Aurél Păuna, az „örökös építészhallgató”, az '56-os diák, aki a kínzások ellenére sem vált árulóvá, az elbeszélő testvéreinek segített a tanulásban. Román nyelvet és matematikát, verseket tanított a lágeriskolában román nyelvtudásuk hiánya miatt gyakran megalázott testvéreknek. Aurél külön fejezetet kap a regényben. Jellegzetes értelmiségi áldozata a diktatúrának. Az elbeszélői hangnem kiéleztetten ironikus a róla szóló fejezetben. Az íronia forrása a rendszer brutalitásának, ostobaságának, valamint Aurél reakciójának gyermeki nézőpontból való egyszerű közlése. „Aurélnál az ideológiai eltévelyedés nem a származásból következett a gyanús származás, hígvérűség, elkorcsosodás, jöttmentség és a többi, értünk például rajongott [...], akit a kommunisták gyűlölnék, csak makulátlan származású lehet, még ha nyilvánvalóan hazátlan is”. Aurélt elsősorban a cselekedetei jellemzik. Amellett, hogy segíti a gyermekeket, ő az egyetlen a telepen, aki a sírokat gondolja. Az édesanya, Júlia rajongóinak táborához tartozik, még akkor is, ha szerinte a kommunistákat a Sátán, Júlia szerint pedig az Isten teremtette. Szintén tanítja a gyerekeket Nicolae Balotă, a kolozsvári félmagyar bölcsész, de találkozhatnak Goma íróval, vagy a pilótánóval, aki ismerte Antoine de Saint-Exupéryt, és még sokakkal.

Ahogy arra Demény Péter is felhívja a figyelmet, a szereplők „eposzi” jelzőként viselik ismertetőjegyeiket (pl. Balotă bölcsész, Goma író, Marino tudós). A családdal való kapcsolatuk révén az ő sorsuk is belefoglalódik a közös családi evangéliumba vagy egy közös eposzba.

A gyermek-elbeszélő összetett hangja, nyelvezete mellett megjelennek olyan hivatali, nem irodalmi dokumentumok, amelyek a diktatúra működési mechanizmusát, emberek megbélyegzésének, kizárásának módszerét érzékeltetik. A regény egyébként is gazdag nyelvi regisztere ezzel is bővül. A gazdag nyelvi regiszter különösen hangsúlyossá válik annak a gyermek-elbeszélőnek a történetmondásában (még ha figyelembe is vesszük a visszatekintő reflexivitást), aki a lágerben sajátítja el a nyelvet. Fel is fokozódik ez a nyelvi éhség, hallgatóságként részt vesz testvérei „magánóráin”, ízlelgeti a szavakat, és keresi azok jelentését. A családnak, a lágernek külön nyelve van, a szavak jelentése részben a történet univerzalitása felé bővül, szakralizálódik, ami válhat a komikum forrásává, mint például a kényszerlakhely román megnevezése – *domiciliu obligatoriu*, rövidítve *D. O.*, kiejtve (dëo) – esetében: „úgy hívnak bennünket, hogy *deoși*, ejtsd: *dëosi*, hangsúly a második szótagon és egy egészen rövid, lehetfinom, alig hallható *i*-vel a végén, vagy határozott artikulussal *deoșii*, ejtsd: *dëosi*, határozott *i*-vel a végén, mi bizony *deósok* vagyunk, nincs mit ezen szépíteni, megvagy, te mindenható *Deo*, én megtévedt és összezavarodott istenem, rajtakaptalak, igen, ezt jelenti Anyánk mosolya, Istén telepített ide bennünket, zárt é, ki más, ez áll a végzésben, feketén-fehéren”. A külön nyelv, kódrendszer más esetben az állandósult traumatikus létállapottal szembeesítő ironia forrása: „az öreg *Simpf*, a falu esze [...] a lágerben a 365-ös számot kapta, nyugodtan szólíthatom én is háromszázhatvanötösnek [...] a felesége is így szólítja, a saját nevét, *Simpf*, viszont könnyen elfelejti, még szerencse, mondja, egy név nagy teher, mérhetetlen hosszúságú történet tekerődzik benne, a történetek pedig félrevezetőek, azt a látszatot keltik, hogy megyünk valami felé, ha már jöttünk, ugye valahonnan, pedig csak egyik lágerből jövünk a másik lágerbe, nincs más, nem érhetnek hát meglepetések, még szerencse”. Vagy a nyelv a később is csak részben pótolható egzisztenciális hiányt teszi hangsúlyossá: „beleszülettem a fogságba a hetedik és utolsó gyermek eltökéltségével, foglyok

tanítottak meg járni, nézni, beszélni, a jelekből olvasni és a némaságba menekülni, közvetlen szomszédságban éltem a felkelő nappal, anélkül persze, hogy a szót, *európa*, hallottam volna, vagy hogy a pusztá szónak jelentősége, sőt, elemti jelentése lett volna előttem”.

4. „»Éli, éli, lamá sabaktáni!« azaz: »Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?« Mt. 27.46.

Miért sikeres Visky András regénye? Mi az oka az osztatlan pozitív fogadtatásnak a recenzensek részéről, az elismerések, meghívások, interjúk sorozatának?

Voltaképpen már igyekeztem megválaszolni a kérdést. A regény hiánypótló novum. Az eddig is több műfajú szerző első regénye, amely a recenziók tükrében esztétikai szempontból sem okozott csalódást az eddigi életművet ismerők számára (a kíváncsi várakozás ellenére/mellett sem). Egyetlen kritikai észrevételt tett

szóvá a kritikusok egy része: a *Síráspróbát* követő részek indokoltságát és túlzott sűrítettségét firtatva. A folytatás jelentőségét tekintve Ablonczy Bálinttal értek egyet. Számomra a katarikus részt követő fragmentumokban megfigyelhető váltás logikusnak tűnik. Az elbeszélő felnőtt, más perspektívából látja a történetet, önmagukat. Nyelvezete is sűrítettebbé válik. A fejezetek utalásrendszere, motívumai kapcsolódnak az előzőekhez, a kohézió, ha lazul is, megmarad. A regény nem zárulhat katarzissal. Nem lehet felejteni, főként ha a kitelepítettség újra és újra ismétlődik. Az elbeszélő a testet és lelket próbáló kiképzés végén személyiségének, identitásának megszűnését deklarálja. Ugyanakkor ismétlődő tagadással fejezi ki a teste és lelke között tátongó űrt. Mintegy utolsó önvédelmi reflexként (hogy ne váljon árulóvá, gyilkossá) az újabb pokoljárás követően (sem), azonosulva Jézussal, Mennybe meneszti, menti a lelkét, „szakrális énjét” („egyszerre könnyűvé váltam, mint akitől láthatatlan kezek levettek minden terhet,

úgy éreztem, fölemelkedem a magasba, mint mennybemenetel napján a tökéletesen súlytalan, csupa lélek Megváltó”), később meg is erősítve döntését: „oldódjunk fel testünk végtelen lehetőségeket kínáló édenében, és ne térjünk vissza sohasem önmagunkhoz”. Ugyanakkor az előzményeket tekintve az sem hagyható szó nélkül, hogy a hasonlatban szereplő Megváltó szavai – „»Éli, éli, lamá sabaktáni!« azaz: »Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?« Mt. 27.46. – meghallgatásra találtak...

A regény paratextusaként szereplő *Jegyzetek* köszönetnyilvánításai Shakespearé-t és Vörösmartyt parafrázálva zárulnak: „A többi néma csend és hó és halál”. Hogy „Hová tevő boldogtalan fiait?”, arra talán választ kapunk a folytatásként ígért következő két regényből. De ha nem, az sem baj. Ne legyünk telhetetlenek, a szerző úgyszólván jó időre elegendő gondolkodnivalót.

Azt álmodtam, hogy vonaton utazom különféle korú, származású, vallású és szemléletű emberekkel. Hangosan olvassuk a regényt, mindenki egy-egy fragmentumot – és egy nyelven beszélünk.

Az egykor Székelykeresztúrról indult Sipos Sándor

Dobai Péter, a novellista

2000-ben jelent meg a *Párbaj, tükörben* című, Dobai Péter novelláit összegyűjtő terjedelmes, reprezentatív kötet. Ez valójában a *Játék a szobákkal* (1976) és a *Sakktábla, két figurával* (1978) című kötetek összeillesztését és újbóli kiadását jelentette – vagyis a szerző novellái mind a hatvanas-hetvenes években, verseivel és regényeivel párhuzamosan íródtak, azóta ezzel a műfajjal nem foglalkozott. Ez azért is meglepő, mert ezek a rövid történetek nem csupán olvasmányosak, ötletgazdagok, gyakran az életműben ismerős motívumokat gondolják tovább, de nagyon sokfélék is, ami a folytatás lehetőségeinek egész csokrárt nyújtotta. Dobai mégis úgy érezte, a film, a regény és a vers fontosabb, számára testhezállóbb tér, és novellát azóta sem írt, legalábbis nem publikált. Ennek ellenére is érdemes visszatekinteni, negyven-ötven év után újraolvasni ezeket a szövegeket. Egy fontos alkotó nem jelentéktelen, mégis feledésbe merülő írásairól van ugyanis szó.

A hatvanas évek második felében óriási lendülettel indult, hamarosan versekkel, kiáltványokkal, filmekkel, forgatókönyvekkel és nagyregénnyel, sőt színészként is bemutatkozó szerző a hetvenes évek közepére egy reményvesztett, kedvetlen, mindenhol korlátokat, az alkotás, a szabad beszéd, sőt az érzelmek megélésének akadályait is látó író és költő lett. A verseiben egy a kis szobában, egyedül, a könyvei között szemlélődő, gondolkodó, legtöbbször csak hanyatt fekvő és a plafont bámuló fiatal férfit látunk, egy olyan fővárosi értelmiségit, aki egyáltalán nem találja a helyét és a boldogságát a hetvenes évek Magyarországon, és az ország különféle szubkultúráiban, művészvilágában, társadalmában. Szenved, és szenvedélyesen emlékezik az öt-tíz évvel korábbi, reményekkel

teli időszakra. Alkalmi barátságok, alkotótársak, ívocimborák és alkalmi nők adják a társaságot és a megtartóerőt ebben a depresszív, szürke, semmit sem ígérő világban. A novellák nagyrészt ebből a hangulatból és életérzésből születnek, mégis nagyon sokfélék: vannak énelbeszélések, önéletrajzi történetek és klasszikus, egyes szám harmadik személyben megírt, sokszereplős történetek is – ám a kiindulópont és a végkicsengés minden esetben nagyon hasonló: a mindent átjáró szűkösség, korlátoltság, lemondás, szomorúság, magány.

Már a *Játék a szobákkal* cím is ebbe az irányba mutat, ahogy azt Morsányi Bernadett is megállapította, és ugyanő, helyesen, arra is rámutatott, hogy a történetek mellé a szereplők érzelem- és gondolatvilágának ábrázolása is fel nő, sőt itt talán előtérbe is kerül, fontosabbá válik: „a *Játék a szobákkal* már címében is arra az élményre utal, hogy az ember beszűkült mozgásterek foglya. A szoba létformát, mozdulatlan állapotot szimbolizál, s a hősöket sem cselekvéseik, hanem gondolataik jellemzik, a novellaszervező erő a cselekménymozzaiakat összekötő gondolatháló.” A szoba ugyanis a bezártság szimbóluma, az ottani játéktérrel, játékról beszélni csakis ironikusan lehet, a szobákkal való játék, ez a szokatlan szókapcsolat pedig még magasabbra emeli az irónia szintjét: itt élünk, ezek a lehetőségeink, ennyi hely és szabad levegő áll a rendelkezésünkre: a négy fal közti kis tér. A novellák konkrét földrajzi tere is nagyon kicsi: ahol meg van nevezve, ott a Szabadság híd pesti hídfője, a mai Corvinus Egyetem és a Vásárcsarnok az egyik vége, a Csarnokkal szembeni, egykori Dimitrov tér a központja, és a Kálvin tér ebbe az irányba, a Belgrád rakpart abba az irányba zárja le a te-

rületet. Mint a legelőn a villanypásztorokkal körbevett barmok, úgy élnek Dobai értelmiségi hősei ezen a területen, de, ahogy Berkes Erzsébet írta, ők nagyon jól tudták, hogy az életük nem az Élet, csak egy lefojtott, gúzsba kötött, kényszerekkel és kötelességekkel körülvelt létezés.

Dobai a novelláiban kifejezetten filozofikus, elmélkedő, szemlélődő író, aki nagyon jól tud történetet is mesélni, a filmnovellák pedig, mint amilyen a mindenképp kiemelendő *Régi magyar mesterségek*, hagyományos, különösebb narratív csavarok nélküli, jól követhető történetek. De a gondolati háttér, a világszemlélet még ebben is visszaköszön, az ott mozgásban lévő szereplők időről időre megállnak, leülnek például enni, és Dobai ezeket a szituációkat használja ki a világot megérteni vagy elmagyarázni igyekvő párbeszédek és monológok beillesztésére. Az egyik legjobb, legtöbbet is idézett novella az *Imago* című, amely abból a filozofikus alapkérdésből indul, hogy vajon külön lehet-e választani egy ember biológiai szükségleteit (enni, inni, ölelni, aludni) és szellemi igényét a kultúrára, tudományra, gondolkodásra, beszélgetésre, vitára. És bár sok más novellában is visszaköszön ez a kérdés, a különválasztás vágyát, az állati módra élő, testi szükségleteit kiszolgáló ember és a gondolkodó megkülönböztetését, egymástól való függetlenítését, illetve ennek kudarcát az *Imago* járja legkidolgozottabban körül. Úgy látszik, nincs teljesen szellemi élet, mert az ember folyton a testi, biológiai korlátokba ütközik. Itt például: a novella főhőse egy olyan fiú, aki hétköznapijaiban a biológiai létezés határain alig-alig lép túl, de álmaiban, képzeleteiben gondolkodó, igényes ember. A valós és annak elképzelt mása, imágója szöges ellentétben áll egymással, ahogy más novellákban a társadalomba beilleszkedő, a szabályokat elfogadó és követő emberek élete áll szemben a magukat azok alól kivonó, emiatt talán szegényen, de szabadon élő emberek életével. Az *Imago* központi alakja, olvassuk, „csak azt gondolja, amit érez, és csak azt érzi, amit gondol”, nincsenek kilengések, szélsőségek, csak egy kiegyensúlyozott biológiai élet van, amivel szemben áll egy

nagyon intenzív belső világ, tele mozgalmas és izgalmas képekkel, szokatlan élethelyzetekkel. Kicsit Esti Kornél-os a helyzet, a boldog, szomorú, a munkája és a családja, vagyis általában a társadalom terheit nyögő férfi és egy képzeletbeli alteregó, aki mindettől függetlenül keresi és éli meg a színesebbnél színesebb kalandokat. De Dobai hőse még csak nem is dolgozik, mert vagy az anyja tartja el (bár ő meg az apa festményeinek eladogatásából szerez pénzt), vagy a Vásárcsarnokban hentesként dolgozó, Fátyolnak hívott szerelme. A történet fókuszja a főhős életének utolsó napja, amikor utcai verekedésbe keveredik, és halálos sebet kap. Kiderül, hogy bár ő nem szerette volna, nem akart utódot, a szerelme ekkor már gyereket várt, és aztán boldogan szülte meg. A nagy kaland tehát végül a való életben is megtörtént, az eredménye azonban végzetes lett – kilépni a hétköznapi biztosságából tehát mindig kockázatos. De Dobai Péter novellái mindig azt sugallják, hogy a veszélyek, a kalandok, a kockázatok nélkül nem is érdemes élni.

Dobai gyakran szeretne verseiben és novelláiban a saját sors választása mellett érvelni, ezzel kapcsolatos példákat felhozni, ezekről történeteket mesélni. Elsőként azt kérdezi, hogyan lehet saját döntésünk szerint, külső kényszerek nélkül élni az életünket. Hogyan, mitől lehet teljes egy élet? A hetvenes években idehaza is népszerűvé váló egzisztencialista filozófia kérdései ezek, Camus, Sartre és persze Heidegger szövegei, amire Dobai az irodalom nyelvén, történetekkel és a történetekbe ágyazott párbeszésekkel igyekszik válaszolni. Már az *Archaiikus torzó* című 1971-es, erősen önéletrajzi ihletettséggű, általa rendezett portréfilmnek is hasonló keretei voltak: ott a csak a megélhetés miatt dolgozó, laza fizikai munkát végző központi szereplő minél több időt igyekszik olvasással, azon belül is filozófia olvasásával tölteni, az olvasottakat teljes lélekkel megélni, közben tisztán és egészségesen élni, sportolni, még akkor is, ha mindez a perifériára sodródással és súlyos magánnyal jár. Dobai keresi az életet teljessé tevő, de a megélhetést is biztosító egyensúlyt a novellákban is, de inkább hasonló

szélsőségekre talál, és hasonló személyes tragédiákat lát: mintha nem lenne jó megoldás, jó módszer az életre. Hősei értelmiségiek, egy kézen meg lehet számolni a könyv nem ebbe az osztályba tartozó szereplőit (pont az *Imago* az egyik kivétel), és ez érthető is, hiszen épp az tesz valakit értelmiségivé, hogy nem gépiesen éli az életét, vagy ha igen, erre reflektál, ettől rosszul érzi magát, a megoldásokon, a változáson, a lehetőségeken gondolkodik. Ők érzik szűknek, falakkal körülvett térnek (vö. szoba) a világot, az országot, a várost, a szorosan vett környezetüket. Mert ők többre vágnak – még ha az elérhetetlen is.

Az *Alapműveletek* fogalmazza meg, stílszerűen, a kötet gondolati alapját. Ezek rövid, kiáltványszerű prózák, de versszerűen tördelve akár versként, a *Kilovaglás egy őszi erődből* lapjain is elképzelhetőek lennének. Bennük épp az imént említett fogalmakkal dolgozik a szerző: teljesség, döntések, sors, önmagunk vállalása, cselekvő élet, kompromisszumok nélküli önmegvalósítás, illetve csalódások, kudarcok, önbecsapás, hamis illúziók, társadalmi kötelékek. Az esszéjellel dominál az *Alapműveletek* cím alá sorolt prózában, sőt naplóbejegyzésekre emlékeztető részek is vannak, de azért novella-szerű, cselekményes részleteket is találunk. Az önelemzés, melynek az a célja, hogy az ember teljesebb, tökéletesebb, harmonikusabb életet élhessen, állandóan visszatérő és néha inkább az önmarcangolásra emlékeztető jelenetei itt érik el maximumukat, avagy a szélsőségüket: a központi karakter száznál is több fényképet készít magáról (nem a ma divatos szelfiket, hanem önkioldásra képes géppel készült, papírra előhívott képeket), és ezeket a saját testéről készült, az agyat is átvilágító röntgenekkel együtt elemezgeti – kifejezetten narcisztikus jeleneteket hozva létre. De a szereplő rejtett célja ezzel is az volt, hogy ne kispolgári életet kelljen élnie, hanem az uniformizáló társadalomból kilépve különleges lehessen, egyedi életet tudjon élni, mert csak ez utóbbi lehet értékes is.

Az áhított „teljes élet”-nek bizonytalan része a szerelem. Eleve feltűnő egyébként, hogy a Dobai-novellák minden értelmiségi, küzdő

kulcsszereplője férfi, vagyis a kérdés inkább úgy merül fel a könyvekben, hogy szükség van-e nőre, társra egy férfinak ahhoz, hogy önmaga lehessen. Ezzel együtt majd minden történetben van szerelmi szál, vagy legalábbis szexualitás – merthogy a novellák világára érezhetően erősen hatott a szexuális forradalom, a hagyományos család és a tradicionális férfi-nő viszony radikális átalakulása, amit nagyrészt a könnyen hozzáférhető és olcsó fogamzásgátlás tett lehetővé. Ennek megfelelően nem annyira a szokásos udvarlós-romantikus, elhúzódo kapcsolatok írja meg, hanem az egyéjszakás kalandokat, két idegen véletlen találkozását, és az abból lett aktust, amelynek talán nincs is folytatása. Ezzel tulajdonképpen választ is ad az iménti kérdésre: a férfinak szüksége van a nőre, de inkább csak biológiai okokból, vágyai kielégítésére, és nem annyira társként, pláne nem szellemi vagy alkotótársként. A nő ezekben a novellákban elsősorban test, másodsorban gyönyör és szenvedély, harmadrészt probléma. Ilyen, idegenek közti szexuális kapcsolatot ír le a *Régi magyar mesterségek*, az *Imago*, a *Gótika*, a *Hátadról a hasadra fordulsz* vagy az *Egyél, én megágyazok* és még sok másik szöveg.

Ilyen a *Görcs és evidencia* is, amely a *Játék a szobákkal* kötetet nyitja, de épp azért lóg ki a sorból, mert ennek egy nő, Katalin a főszereplője, aki ugyan házasságban él, a férjével együtt neveli a nem is tőle fogant gyermekét, de elég gyakran felhív magához az utcán megismert fiatal férfiakat, csak mert a férje nem foglalkozik vele, elhidegültek. Dobai érzékletesen ábrázolja, mit jelent ez a távolság férj és feleség között, mennyire nem zavarja a férfit mindez, és míg mögötte a nő idegen férfiakkal van együtt, ő az ablakon kinézve az utcát bámulja. Ezek a botrányos, de a novellában mégis megszokottak, automatikusnak, normálisnak bemutatott gyors együttlétek undort, hányingert, öklendézést keltenek Katalinban, de mivel ezekben a kalandokban kapja a legtöbbet az élettől, valósággal kergeti őket. Ahogy a befejező megszólalásában fogalmaz: ha kinyitná az éveit, „csak meztelen testeket találna benne”. A családjá szétesett, benne boldogtalan emberek kínozzák

egymást – beleértve ebbe, sajnos, a szeretet-hiányos gyereket is. A közöny mindent felfal, de az öngyilkosság gondolata ebbe a novellába még nem érkezik meg, bár a feleség megjegyzi, hogy a férfi, ha már egész nap csak az ablakban könyököl, egyszer átléphetne a párkányon. Később, a *Tető* című novellában már ez is megtörténik: a hosszú napokat egy tizemeletes panel tetején töltő, onnan egész Budapestet átrendező, átépítő álmodozó, egy építész végül leugrik, és meghal – ezzel belátja álmai megvalósíthatatlanságát, életének értelmetlenségét, egyhangúságát, értéktelenségét.

Feltűnően sok orvos szereplője van az első időszakban született novelláknak (*Amit a hóhér súg, azt nem hallja senki, Régi magyar mesterségek, Gótika*), de őket jellemzően nem gyógyítás közeben látjuk, hanem a privát életükben, sokszor szintén nők társaságában, amint az életről bölcsekednek, magvas gondolatokat osztanak meg környezetükkel. Az orvos a test embere, mindenkinél jobban ismeri az anatómiát, az egyes szervek működését, a biológiai élet (és a halál) törvényszerűségeit. Ez még a pszichiátra is igaz (*Gótika* – Tiba Zsolt, aki egykori asszisztensét és szeretőjét, a gyilkosságért börtönben is ült Máriát igyekszik kigyógyítani egy reménytelen szerelemből) – ezért is érdekes, amikor az orvosok kezdenek az élet szellemi rétegéről, az ember lelki meghatározottságáról beszélgetni.

Az 1978-as *Sakktábla, két figurával* című kötet novellái bevallottan filmnovellák, ennek megfelelően nem teljesen kidolgozott szövegek, inkább csak egy-egy film szinopszisének, drámai fordulatainak egységes szövegbe rendezett változatai. Dobai ebben az időben rengeteg filmötletet, irodalmi forgatókönyvet írt, de csak nagyon kevésből lett aztán valóban

film. Pár évvel később ugyanakkor Dobai írói munkájának köszönhetően elkészült a Szabó István rendezte, 1982-ben Oscar-díjat nyert *Mephisto*, majd 1985-ben a szintén sok díjjal kitüntetett *Redl ezredes*, végül 1988-ban a trilógia harmadik darabja, a *Hanussen* – ezek sikere elkerülhetetlenné teszi, hogy a korábbi filmnovellákat is a tehetséget megillető tisztelettel olvassuk. Ezek a rövid sztorik, skiccek sokszor filmes logikát, az ott megszokott narratívát követő, néhány oldalas történetek. Egy-egy szokványos élethelyzetből kibomló, váratlan fordulat mozgatja őket, gyakran a hős halálával végződnek, de ezzel együtt is leginkább a fentebb leírt dilemmák körül mozognak, vagyis a teljes élet lehetőségeiről és az általános korhangulatról szólnak.

De Dobai Péter novelláiban a hangsúly általában is az életérzésen, a közérzeten van. A világban (tehát a konszolidált Kádár-rendszerben, jellemzően a hetvenes években) meglévő reménytelenséget, bizonytalanságot, bezártságot tükrözik vissza, és ami a másik oldalon hiányként jelentkezik, az hajlamos az értelmiségi szereplőket igénytelenné, tompává, közönyössé tenni még a kultúra iránt is, de egymás iránt biztosan. Széteső, diszfunkcionális családok, megszakadó, torz férj-feleség, férfi-nő, szülő-gyerek kapcsolatok sora, vegetálás, kedvetlenség, lecsúszás – ezek a kötet alapmotívumai. Sok ismétlődő történettel is találkozhatunk, de ezek nem zavaróak, inkább egymást erősítik, és hangsúlyozzák egy-egy probléma jelentőségét. Ezért tudnak ezek a novelláskötetek kötetként működni, ezért képesek az egyes írások egymást erősíteni, és ezáltal létrehozni egy olyan atmoszférát és világértelmezést, amely Dobai Péter hetvenes évekbeli művészetének védjegye.

Egy barlang fényei

Sipaş Sándor művészetéről

„A Fényben csak fürdeni lehet, mint az óceánban, az ember nem tud tartósan élni benne, mert elkábul.”

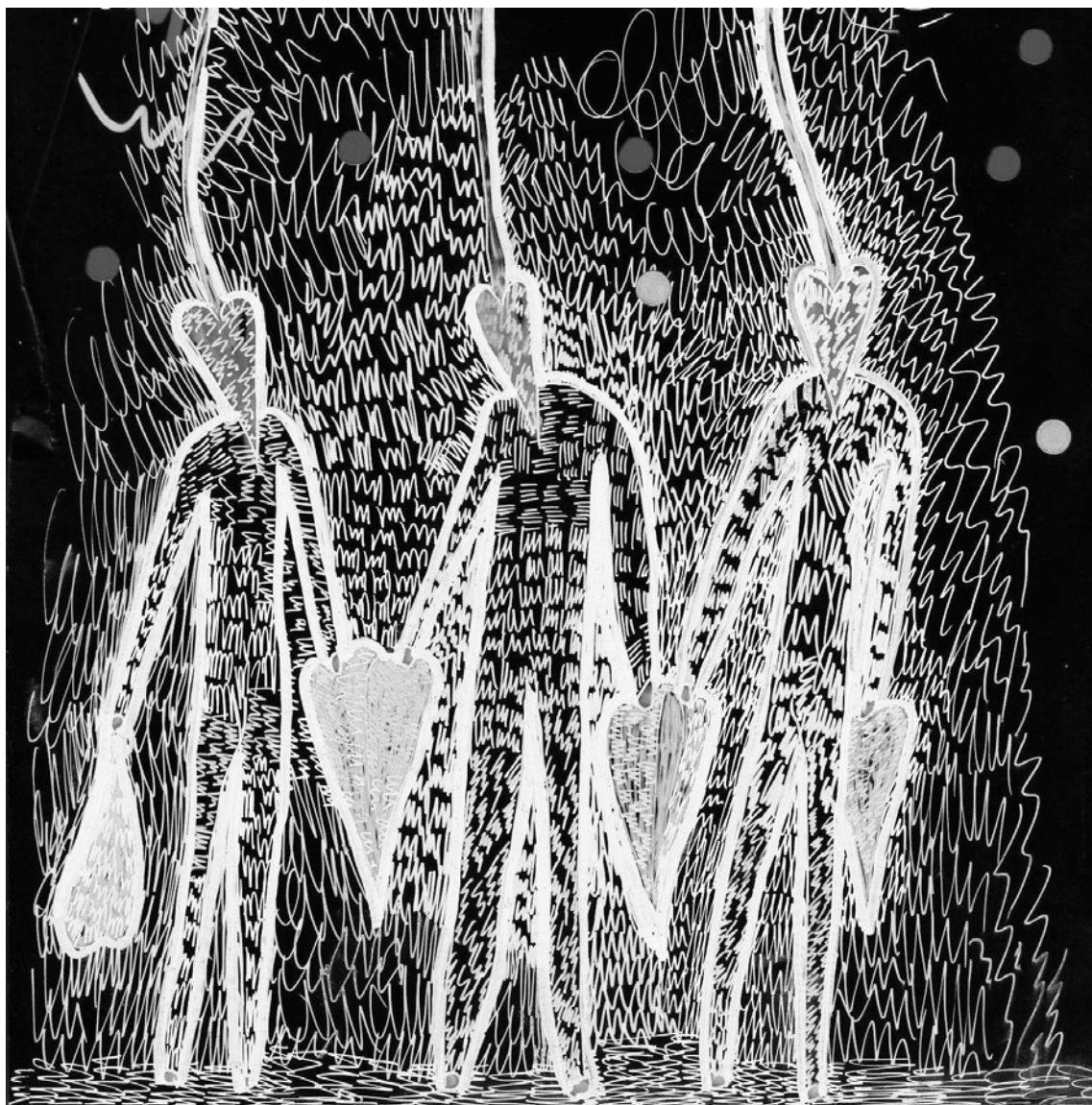
Márai Sándor

Ez év elején, kanadai látogatásom egyik állomása Sipas Sándor, erdélyi származású képzőművész meglátogatása volt Montrealban, amiről egy rövid interjút is közölt a barkaonline.hu *Megkérdeztük...* című rovata.

Hazatérve, Kanadáról szóló másik írásomat azzal indítottam, *közbelly, hogy magyar tudósokkal, elismert szakemberekkel, sikeres művészekkel a világ minden részén találkozhatunk. Idei kanadai utazásomon több magyar származású képzőművésszel terveztem beszélgetést, kaptam megbízást interjú, tanulmány elkészítésére. Furcsa érzés volt, hogy míg a pandémia megakadályozott a kiutazásban, jó nyolcezer kilométer távolságról kerültem először kapcsolatba több földimmel, akikkel most is együtt sétálghatnánk, beszélgethetnénk, vitározhatnánk a művészetről, irodalomról Marosvásárhelyen, Székelyföldön, Kolozsváron.* Ez vonatkozik Sipas Sándorra is, akivel találkozhattam volna Marosvásárhelyen, ahol születésem után első éveimet töltöttem, akárcsak ő, ott jártam elemi iskolába, majd a lehetőség Kolozsváron is meglett volna, ahol felsőfokú tanulmányainkat végeztük, én a bölcsészkaron, Sándor a Ion Andreescu képzőművészeti főiskolán. Itt kitűnő minősítéssel oklevelet szerzett 1984-ben, szobrászat és pedagógia szakon. Utóbbi intézmény helyszíne is sokatmondó, Mátyás királyunk szülőháza. Sok kiváló művésznek lett átvitt értelemben is második szülőháza, és adott útravalót művészi pályájához.

A magyar származású kanadai képzőművészek nem kalandvágyból hagyták el hazájukat, Erdélyt, Délvidéket vagy az anyaországot. Távol szülőhazájuktól most egy magyar közösség tagjaiként alkotnak. A Kanadai Magyar Művészek Kollektívája (CHAC) 2002-ben alakult, székhelye Montrealban van, tagjai Kanada-szerte élnek, akik közé kilencven magyar származású Kanadában élő művész és számos támogató tartozik, elnöke a Magyarországról származó Andrea Blana, aki maga is elismert művész és kiváló szervező.

A magyar művészek eddig is jelentősen hozzájárultak Kanada kulturális és képzőművészeti életének gazdagításához, Sipas Sándor is aktív tagja a közösségnek. Székelykeresztúrról jutott el Montrealig és ott él több mint harminc éve. Emigrációját menekülésnek tekintette. Menekülés a romániai diktatúrából, az egyre elhatalmasodó besúgórendszer elviselhetetlenségéből, a kisebbségi lét egyre nyomasztóbb légköréből. A kisebbségi létnek azonban volt egy előnye is, megszoktuk a többnyelvűséget, a nélkül, hogy anyanyelvünket elhanyagoltuk volna. Sipasnak így nyelvi szempontból könnyebb volt beilleszkednie idegenben, a kanadai letelepedés után. Québec tartományban a francia a hivatalos nyelv, a román nyelv ismerete után a francia könnyebben elsajátítható, de ő már gyerekként Marosvásárhelyen is vett francia órákat Bethlen Anikó grófnőtől, akkor még nem sejtve, hogy ennek milyen nagy hasznát veszi később. 1989-ben érkezett meg Kanadába, és a Montreali Québec Egyetemen mesterfokozatú kurzusokat hallgatott, majd több évig dolgozott a tanügyben is.

Cím nélkül (2020, Montreal; rajz, giclée /zsiklé/ nyomatvariáció, papír; 35×40cm)

Az úgynevezett szocialista társadalmi rendszerből az észak-amerikai kapitalista rendszerbe beilleszkedni azonban nem volt könnyű, megérteni az európai és észak-amerikai világ különbözőségét. Egy másik kultúra megismerése igazán csak akkor valósulhat meg, ha a művész életvitelszerűen tartózkodik abban a környezetben. Sipos Sándor szerint az amerikai művészet felszabadítóan hatott munkásságára, de soha nem feledkezett meg erdélyi gyökereiről. Személyében egy nagyon sokolda-

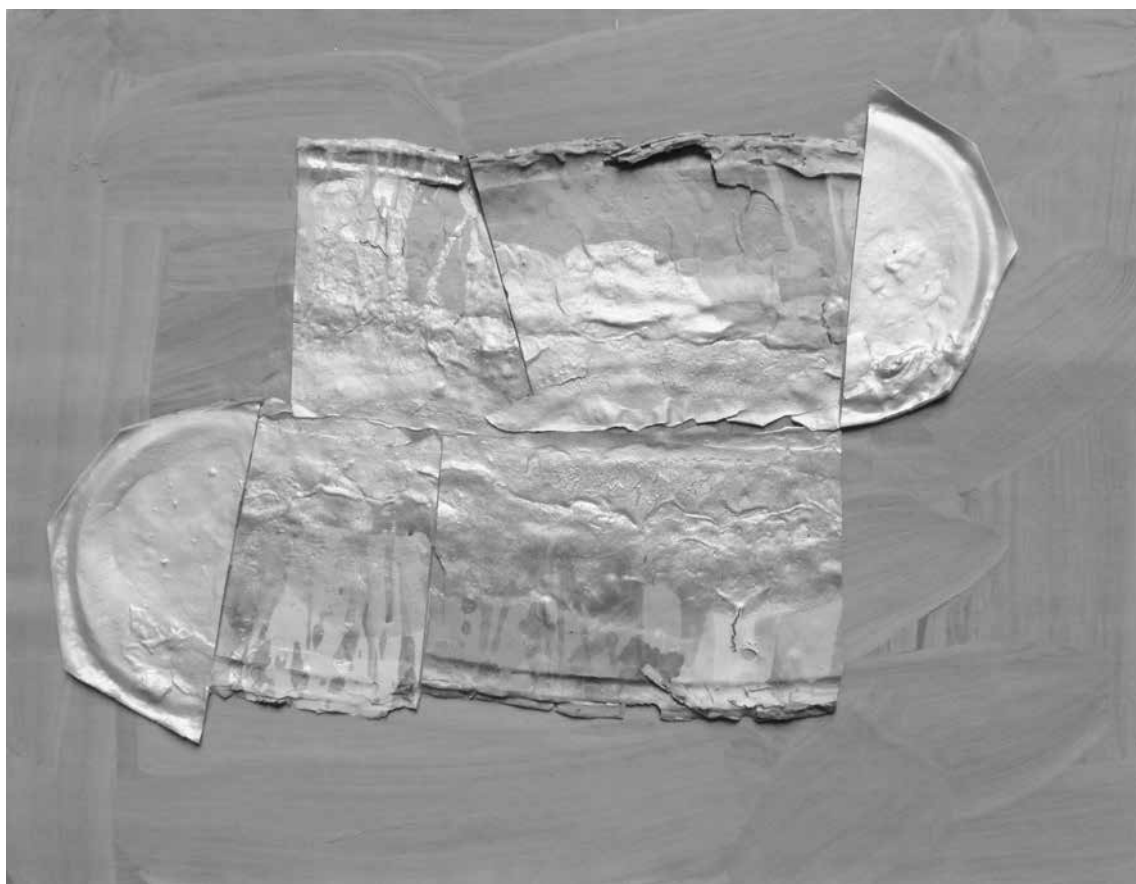
lú és sokszínű művészt és gazdag munkásságát ismerhettem meg. Az idén 65. évét betöltött művész esetében használhatjuk azt a szót, hogy munkásság. Kis műterme ajtajára azt írta ki: *Sipos's Cave*. Sipos barlangja. De ez a barlang nem a rejtőzködésről szól, hanem éppen az ellenkezőjéről, a nyitottságról, ami elsősorban alkotói módszereit illeti.

Besorolhatatlan művész, összekapcsolja az archaikust a jelennel, sőt a jövő vízióival is, nemcsak fest, fotóz, grafikát, szobrot készít,

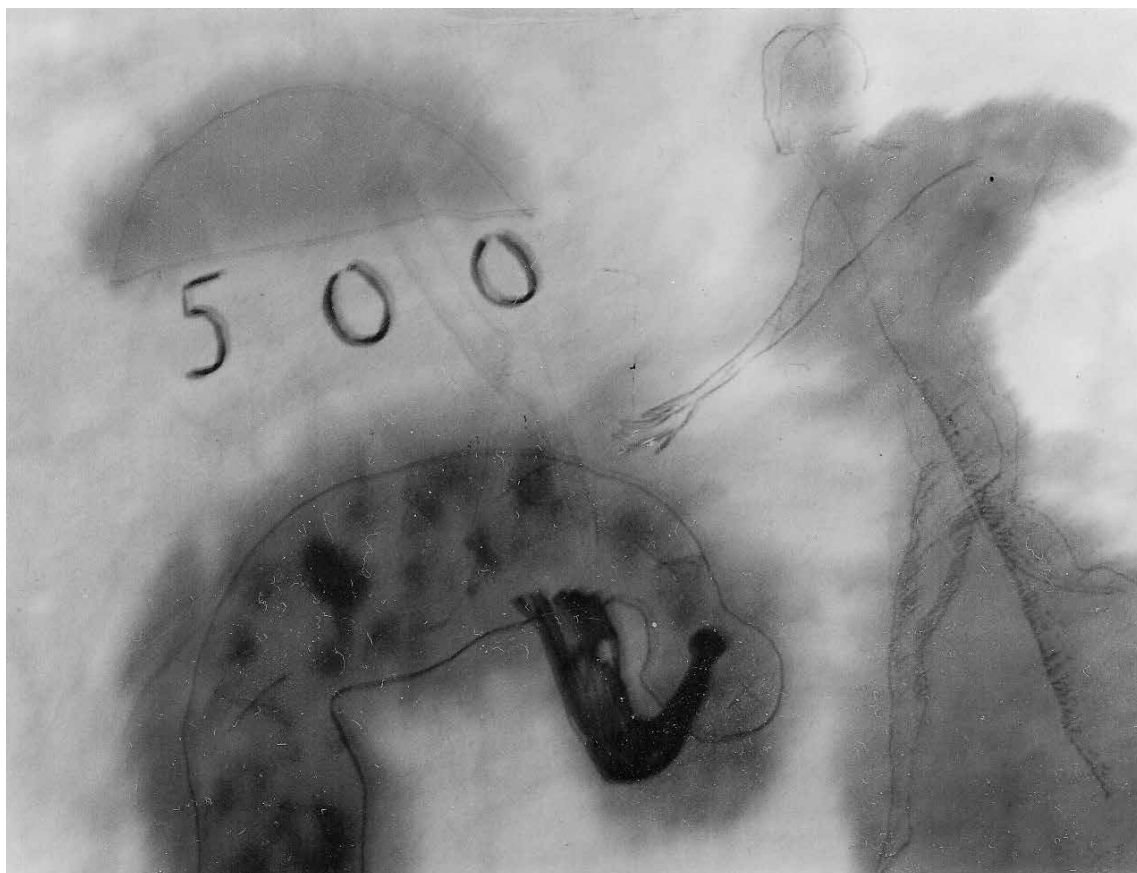
hanem médiaművész is. Elmondása szerint három kérdéskör foglalkoztatja: a *dekoratív ösztön*, a *társadalmi-szociális dimenzió* és az *absztrakt*. Mindezek jól dokumentáltak a New Yorktól Montrealig, Budapesttől Kolozsvárig és a Székelyföldig megjelent lapok írásaiból (interjúk, beszámolók a kiállításairól, méltatások, stb.) kiolvashatók, de az ősi, archaikus művészet is foglalkoztatja. Megismerkedett az észak-amerikai indiánok művészetével, ami kapcsolódik a természetszeretethez. A székelyföldi gyökerekhez, hagyományokhoz is talált kapcsolódási pontot. Ápolni, megtartani az ősi energiákat, a szimbólumrendszert és ezt újra-gondolva alkalmazni. *Ősi emlék című formázott vásznanak témája, tematikája, mágikus jel- és motívumrendszere a „homo archaikus”, az ősi, az eredeti, a kezdeti ember világába vezet át bennünket. A kanadai indiánokat támogató, velük baráti*

viszonyt ápoló Sipos Sándor véleménye szerint az ősember, a prehistorikus ember kölcsönhatásban élt a természettel, nem szakadt még meg a kapcsolata az atavisztikus énjével... Ha egy őslakó leölt egy állatot, a cselekedetét meggyászolta, csak a szükségletét elégítette ki, nem pusztított el több jószágot. Tehát szimbiózisban élt a természettel, úgy érezte, tennie kell valamit az egyensúly fenntartásáért. Sipos Sándor indián folklórt idéző munkája olyan hitelű és erejű mágikus műtárgy, mintha közvetlenül az „Amerikai Etnográfiai Múzeumból” emelték volna ki. (Novotny Tihamér művészeti író, Kortárs folyóirat).

Az organikus építészet is megihlette, *Emlékezés Makovecz Imrére* (2002) című munkája a híres magyar építész emlékére készült, de a költészet sem áll távol tőle, Szócs Géza verséhez is készített képet. Tervezi a Navajo / Arizona vintage textil gyűjteményét kiállítani saját munkái

Cím nélkül (2019, Montreal; akril, karton; 350×400 mm)

Cím nélkül (2017, Montreal; színes tinta, papír; 500×700 mm)

kíséretében. Ezekről a textil munkákról nekem a torontáli szőnyegek jutottak eszembe. Tehát a kapcsolódások megtörténtek nem csak határon, de óceánon, földrészekén átívelően is.

Miután elhagyta szülőföldjét, az első politikai trauma Kanadában érte, (otthon a vasmarkú diktatúrában nem lehetett társadalmi problémákhoz hozzászólni, életveszélyes volt). A társadalmi-szociális dimenzió kérdésköre mélyen megérintette, és az úgynevezett Oka krízis kapcsán szembesült azzal, hogy tulajdonképpen az indiánok földjén telepedett le. Ennek hatására kezdett el antropológiával foglalkozni. Archív fotódokumentumok tanulmányozásával próbált meg vizualizálni bizonyos társadalmi vetületű problémaköröket. Műveivel reflektált az „Idle no more” és az „Occupy Montreal” mozgalomra is. Az esztétikában, mint más területeken is, vannak divatok/tren-

dek (a művészet belső lényege/essenciája nem változik), amelyek időről időre felerősödnek vagy elhalványulnak, ilyen volt a '90-es években Kanadában az „appropriation” hívószó, amikor kurzusokat hallgatott a montreali egyetemen.

Sipos munkásságában a betűk, a szavak fontos elemekként jelennek meg, és ezáltal egy új teret/dimenziót nyitnak meg a kép felületén. McLuhan médiumelméletét is tanulmányozta, mely szerint „the medium is the message”. Sajnos ez az emblemikus megállapítás beteljesedett, a számítógép, a virtuális tér veszi át az uralmat, nagyon kevés etikai behatárolással.

A szavaknak azonban, amelyeket Sipos használ munkáiban (pl. Acculturation/Inculturation), vannak új vetületei is, ezek az alkotásai egy folyamat részei, újabb és újabb rétegek feltárásával. Az írás gyakran csak alig olvashatóan, halványan jelenik meg műveiben, mintegy

palimpszesztként, és ez nemcsak egy gesztus, hanem metafizikai dimenzió, továbbgondolásra utalás. Környezetünk, amelyben élünk, tudat alatt is hat ránk, alakít. Az antropocén korba léptünk és a „Poszthumán mode de vie/life style” tendencia egyre inkább beszívárog életünkbe, a virtualitás / cyber dimenzió is egyre erősödik a cancel culture, a fake news, a politically correct attitude hatalmába keríti a mindennapi élet területeit. „A művészet társadalomkritika is kell hogy legyen, több más funkciója mellett...”, vallja Sipos Sándor.

A dekoratív ösztön témaköre munkásságában spontán díszítőművészetet is jelent, például a székeykapuk, pásztorbotok díszítőelemei is felbukkannak, mint spontán megnyilvánulásai egy nép kultúrájában mélyebben fekvő érzelmevilágnak, hasonlatosan a Haida Gwaii indiánok totemoszlopaihoz. John K. Grande *Képirásban* megjelent tanulmányában a legjobb jellemzést adja a művészről *Sandor Sipos A Meta-Visual Artist* címmel: „Sipos Sándor művészetét az intrakulturális, interkulturális és ösztörtörténelmi kiindulópont tudat alatti társításának meggyőző ereje jellemzi... Ezek a megnyilvánulások épp annyira szólnak kulturális azonosulásról és kiindulópontokról, mint a fantázia projekciójáról és az identitás kifejezőmódjainak figuratív absztrakciókban történő felleléséről...” Sipos Sándort metavizuális művésznek nevezi. Szerinte a kulturális jelek, az időn átívelő folytonossága révén egyfajta társadalmi és egyéni identifikációs szintet közvetítenek.

Sipos Sándor szerint *A művészet egy „prés-élmény” is, vagyis nagyon sok minden a hatására jön létre/születik meg; egyéni, társadalmi és ugyanakkor szenzor/szeizmográf is, amely jelzi egy társadalom mozgását, és többek között kritikus gondolkodásra is tanít. Egy gondolat előhívása hasonlítható a fényképész sötétkamrájához: a képet a megfelelő pillanatban rögzíteni kell, különben eltűnik. Egyik legnehezebb dolog a folyamatosság megszakítások nélküli egyenletes fenntartása: egy új gondolat felvetése, elmélyítése, rögzítése és továbbfejlesztése.*

Egyéni kiállításai mellett (Montreal, Budapest, Szentendre, Kolozsvár, Marosvásárhely,

Sepsiszentgyörgy) számos csoportos tárlaton is részt vett munkáival világszerte (Montreal, Egyesült Államok, Bécs). Szerepelt a Műcsarnokban a *Képek és pixelek – Fotóművészet és azon túl | Nemzeti Szalon 2016* című kiállításon, valamint több ízben a Budapesti ArtMarketen is, a MaMü standján. Munkái megtalálhatók köz-, valamint magángyűjteményekben is. Több művészeti egyesületnek aktív tagja, a 22 éve fennálló Kanadai Magyar Képzőművészek Kollektívája (CHAC/ Canadian Hungarian Artists Collective, Montreal) mellett (pl. *BMC / Barabás Miklós Céh, Kolozsvár, MAMŰ Társaság, Budapest, Magyar Műhely Galéria, Colosseum Csoport*).

A sepsiszentgyörgyi barát, Ütő Gusztáv képzőművész Sipos Sándorról a következőt írja: *Elsősorban a vizuális energiák átadását tarthatjuk lényegi üzenetnek a festmények, nyomatok, rajzok, talált tárgy assemblage-ok, fényképek, vegyes technikájú alkotások sokaságában. A meghajlott, állati megkucorodásba görbült antropomorf alakzatok – bogarak, lepkék, oroszlanok, macskák és képzeletbeli szereplők sokasága, mint gyilkos álmok, visszatérő motívumai szintén rémkép jellegűek. A szürrealizmus határán. A csillogó anyaghasználat mint a szemfényvesztő globalizálási kísérlet átmító felülete, rögeszmeként vonul végig a képek egynéhányán. Szervesen épülnek a művek sorába a fénykép alapú alkotások is... Sipos Sándor nagyszerűsége épp a sokoldalú kutatásaiban, a műfajok keverésében rejlik. Őt nem a műfajok tisztasága érdekli, hanem az üzenet továbbítása, a sugárzó erő célba juttatása. És mindezt az erdélyi szellemiség jegyében teszi. (Kaleidoszkóp, 2020. III–IV.)*

Szobrai és újabban kerámiamunkái is vannak, utóbbiak kiállításra várnak. Szobrait néha szoborkísérletnek is nevezi. Egyik Janus-arcú, arannyal bevont portrészoborra totemszerű, szemgyöngy, szája számítógép-billentyű. Mivel látunk, és mivel tudunk beszélni? Csak billentyűparancsra szólalhatunk meg? Ez a munka figuratív elemei ellenére is visszautal az absztraktra, egyúttal az archaikusra is, a szürrealis hatást sem nélkülözve.

Gulyás Gábor művészettörténész szavait, terjedelmi korlátok miatt, sajnos csak egy rész-

lettel idézhetem: *Sipos Sándor rendhagyó ember-alakjai, melyek miközben egytől egyig mást és mást tárnak elénk, valahogy mégis az ember lényegét reprezentálják... Sipos Sándor arcaiból a láthatatlan, a nemlétező szólít meg minket, a deszakralizáció korszakaiban az ember az identitását keresve különböző tényezőkre és összefüggésekre hagyatkozik; társadalmi-politikai eszménykép, hogy közben alapvető karakterük a megragadhatatlanság, az általánosban való felemelkedés marad. Olyan kisugárzásuk van a művész rendhagyó emberalakjainak, amilyen valaha az ikonoknak volt, az arcot úgy jeleníti meg, mint ami fentről, a magasságokból érkezik... Sipos pontosan tudja, az arc az a testrészt, amely az ember egészét reprezentálja, hiszen az arc önmagában is képes megjeleníteni a teljességet. Sipos legradikálisabb művészeti gesztusával végső soron eltörli az arcot, pontosabban a különbségeket generáló személyiségjegyeket törli el, azokat satírozza ki, azokat teszi láthatatlanná, ezáltal azonban éppen a láthatatlant tudja megragadni és láthatóvá tenni.* (Elhangzott 2019. április 22-én, a Magyar Műhely Galériában rendezett kiállítás megnyitóján.)

Sipos Sándor töretlen munkakedve, szellemi energiája számunkra még sok új alkotást és vizuális élményt nyújt a jövőben is. Talán rövidesen Magyarországon is láthatunk munkáiból jó néhányat. Az idei év, és még félidőben is alig vagyunk, egyik legsikeresebb szereplése Ottawában volt. A Diefenbunker Múzeumban megrendezett, *Interpretációk* címet viselő nagyszabású, a hidegháborús és a jelenkorra egyaránt reflektáló kiállításon a kortárs kanadai magyar művészek munkáiból állítottak ki.

Ezen a jelentős kiállításon a művész két munkával szerepelt. A bemutatónak külön érdekessége annak a helyszíne, ami nem más, mint a kanadai kormány egykori atombunkere, amely ma múzeumként funkcionál. Az ünnepélyes megnyitón dr. Vass-Salazar Mária, Magyarország kanadai nagykövete méltatta a kiállító művészek értékteremtő alkotótevékenységét, kiemelve a magyar tehetség és kreativitás érvényesülését Kanadában. Talán sikerül a tervezett kanadai–magyar képzőművészeti együttműködés keretében Magyarországon is bemutatni a Kanadában élő és alkotó művészeket.

Miközben ezt az írást készítettem, kezembe került, véletlenek nincsenek, egy Márai Sándor-kötet, amit én eddig nem olvastam, egyébként szinte valamennyi könyvét ismerem. *A Föld, föld!...* című kötetet, amely az *Emlékezések* alcímet viseli, Kanadában adták ki 1972-ben. Az író az emigráció előtti peridusáról számol be, dilemmájáról, elmenni vagy maradni, ami 1948-ban eldőlt. Csak egy mondatot idézek a könyvből: „Nem valami *elől* kell elmenni innen, hanem valami *felé*.” Úgy érzem, Sipos Sándornak ez sikerült. Barlangjában újabb és újabb fények villannak fel, de ezektől nem kábul el, csak halad, előre, folyamatosan.

*Olyan harangot üss, mely hangot ad,
Léted hiába tökéletes ajánlat,
Egyszer minden megbasad,
Betör a fény és káprázat.*

Leonard Cohen: *Anthem* (The Future / A jövő, 1992, részlet). Köntés Béla fordítása

Nyitott barlang

Megkérdeztük Sipos Sándort

Kanadai utazásomon több magyar származású képzőművésszel terveztem beszélgetést. A *Bárka* folyóirat felkérésére Sipos Sándor meglátogatását, egy rövid interjút és munkásságáról egy hosszabb tanulmány elkészítését is tervbe vettem. A művész 2022 februárjának végén fogadott montreali otthonában. Felkészültem arra, hogy egy sokszínű művész ismerem meg személyesen, utazásom előtt leveleztünk, beszélünk, ismerkedtünk, mi, akik földik vagyunk. Életünk jelentős és meghatározó időszakát Marosvásárhelyen és Kolozsváron töltöttük, eddig mégsem találkoztunk, 2019 májusában, a Magyar Műhely Galériában megrendezett budapesti kiállításán sem, akkor éppen Velencében tartózkodtam, a Képzőművészeti Biennálén.

8000 kilométerről kaptam az infót, hogy szerinted létezik egy ún. „vásárhelyi iskola”. Erről szeretném, ha szólnál pár szót.

„Vásárhelyi iskolának” nevezem mindazokat, tágabb értelemben, akik érintettek vagy tanultak Marosvásárhelyen, sokunk életében meghatározó kezdeti állomás volt. Itt gondolok Barcsay Jenőre, aki a város anyagi támogatásával indulhatott tovább, vagy Román Viktorra, Szász Endrére és sokan másokra. A városban olyan személyiségek fordultak meg vagy éltek ott, mint a Bolyaiak, Petőfi, Ady, Bartók, Toroczkai Wigand Ede. Szerintem elmélyültebb tanulmányt érdemelne ez a gondolatkör.

Kis műtermed ajtajára kiírtad: Sipos's Cave. A barlangod. Nem tévedtem volna el a sok műalkotással díszített lakásban, de kis műtermedben

nagy utat jártam be, még most is keresem Ariadne fonalát, próbálom feldolgozni a szerteágazó élményeket, alkotói módszereidet. A dohányzóasztalon nagy paksaméta állt azokból a lapokból, amelyekben írtak rólad, New Yorktól Montrealig, Torontóig, Budapesttől Kolozsvárig és Székelyföldre. Besorolhatóan művész vagy, összekapcsolod az archaikust a jelennel, sőt a jövő vízióival is, nem csak festesz, fotózol, grafikát, szobrot készítesz, médiaművész is vagy. Elmondásod szerint három kérdéskör foglalkoztat: a dekoratív ösztön, az absztrakt és a társadalmi-szociális dimenzió. Hogyan határoznád meg, foglalnád össze ezt a sokszínűséget, az ars poeticádat?

Az absztrakt dimenzióról azt gondolom, hogy a székely ember (de nemcsak) egyik markáns jellemzője a lényeglátás, egyszerűség és absztrahálóképesség a gondolkodásában. Ennek ellenére Erdélyben az absztrakt kifejezési formanyelv nem vagy kevéssé honosodott meg. Számomra ez a nyelv végtelenül szabad és direkt kifejezési mód, kiaknázatlan lehetőségekkel. A társadalmi-szociális dimenzióval kapcsolatban, miután elhagytam szülőföldem, az első politikai trauma itt ért (otthon a vasmarkú diktatúrában nem lehetett társadalmi problémákhoz hozzászólni, életveszélyes volt), itt az Oka krízis kapcsán szembesültem azzal, hogy tulajdonképpen az indiánok földjén élek. Ennek hatására elkezdtem antropológiával foglalkozni, archív fotódokumentumok útján próbáltam meg vizualizálni bizonyos társadalmi vetületű problémaköröket. Ily módon reflektáltam az Idle no more és az Occupy Montreal-mozgalomra is.

A művészeti tevékenység többek között kritikai gondolkodásra is tanít, a művészet minden körülmények között szabad kell legyen, különben nem töltheti be alapvető funkcióját a társadalomban.

Az ősi, archaikus művészet is foglalkoztat, megismerkedtél az észak-amerikai indiánok művészetével, erre sok utalás látható munkásságodban, ami kapcsolódik a természetszeretethez, a székelyföldi gyökerekhez, hagyományokhoz is, ápolni, megtartani az ősi energiákat, a szimbólumrendszert és ezt újragondolva alkalmazni. Az organikus építészet is megihletett, Emlékezés Makovecz Imrere (2002. 01. 02. 02. b.) című munkád a híres magyar építész emlékére készült, de a költészet sem áll távol tőled, Szócs Géza verséhez is készítettél képet. Elárultad terved, szeretnéd a Navajo/Arizona vintage textilgyűjteményedet kiállítani munkáid kíséretében, küldtél képeket is, nekem ezekről a torontói szőnyegek jutottak eszembe. Hogyan látod most szülőfölded művészetét, ahonnan a rendszer-váltás előtt menekültél el. Tervezel ott kiállítani? A kolozsvári Szépművészeti Múzeumban részt vettél csoportos kiállításon.

Nagyon sok pozitív dolog is történt időközben, gyakran látogatok haza és észlelem a változásokat. A mentalitás, az emberanyag viszont lassabban változik, mint épített örökségünk. Új művészeti központok, galériák jöttek létre, de a struktúra még mindig merev, és nagyon nehéz átvinni akár egyszerű gondolatokat is. Azonban sok alapítvány, művészettel kapcsolatos fórum jött létre, de például még mindig nincs, tudomásom szerint, egy egyszerűen kezelhető, legalább száz évre visszakereshető adatbázis Erdély művészetéről. Nagyszerű dolgok is történtek, Sepsiszentgyörgy vezetőségének sikerült folyamatosan támogatni és fenntartani olyan kiállító helyeket, mint a Magma, az EMUK (Erdélyi Művészeti Központ), a Székely Nemzeti Múzeum, stb., sajnos ilyen szintű létesítmények Marosvásárhelyen nem valósulhattak meg, talán az új polgármesternek sikerül. A művészet egy „présélmény” is, vagyis nagyon sok minden a hatására jön létre / születik meg, egyéni, társadalmi szinten, ugyanakkor szenzor/szeizmo-

gráf is, amely jelzi egy társadalom mozgását és többek között kritikus gondolkodásra is tanít.

Temetik a nyomtatott könyvet, de mi nem hiszünk a halálában. Szeretted a betűket, játszol velük, beleszöved alkotásaidba, néha csak elmosódottan, nem szájbarágósan. Milyen pluszfunkciót, esetleg új dimenziót adnak ezek az alkotásaidhoz?

A betűk, a szavak számomra fontos elemek, egy új teret/dimenziót nyitnak meg a kép felületén. McLuhan médiumelméletét is tanulmányoztam, és sajnos az emblematikus megállapítása beteljesedett „the medium is the message”, a számítógép, a virtuális tér veszi át az uralmat, nagyon kevés etikai behatárolással. De új vetületei is vannak a szavaknak, amelyeket használok munkáimban, például Acculturation/Inculturation, a folyamat, ahogyan környezetünk, amelyben élünk, tudat alatt is hat ránk, alakít és átalakít. Az esztétikában, mint más területeken is, vannak divatok/trendek (a művészet belső lényege/essenciája nem változik), amelyek időről időre felerősödnek vagy elhalványulnak, ilyen volt a '90-es években, amikor kurzusokat hallgattam a montreali egyetemen, az „appropriation”, akkor ezt még át lehetett venni, ez a fogalom azóta lényegesen módosult.

Sok egyesületnek vagy tagja több országban: CHAC / Canadian Hungarian Artists Collective, Montreal, BMC/Barabás Miklós Céh, Kolozsvár, MaMü Társaság, Budapest, Magyar Műhely Galéria, Colosseum Csoport. A Kanadai Magyar Művészek 22 éve fennálló, 80 tagot számláló társaságának is aktív tagja vagy. Segítségemre voltál ajánlásaiddal, kiket keresek meg Montreal környékén, sajnos az idő rövid volt. Emlékezetes volt Blana Andrea, a társaság elnök asszonyánál tartott beszélgetésem több magyar származású művésszel, és köszönettel tartozom az ősszel újra megnyílt Montreali Magyar Főkonzulátuson Kovács Szabó Tímea konzul asszonnyal történt tájékoztató megbeszélésünkhöz, ahol beszámoltam a tapasztalataimról. Te is aktív szerepet vállaltál abban, hogy egyengessük közösen a kanadai magyar művészek magyarországi megismertetését. Közben Szita Péter kétlaki művész (Kanada-

Magyarország) is tagja lett a társaság vezetőségének, és nagyon remélem, hogy közösen sikerül előmozdítanunk a kétoldalú együttműködést. Terveidről annyit tudok, hogy májusban részt veszel Ottawában a pandémia okozta hosszú szünet után rendezendő csoportos kiállításon. Mely művekkel szerepelsz a kiemelt helyszínű tárlaton?

Május 7-én nyílik meg Ottawában *Interpretations* címmel a Kanadában élő magyar művészek társaságának (CHAC) kiállítása

Andrea Blonar elnök asszony szervezése és kurátorsága mellett a Museem Diefenbunkerben (a Hidegháború Múzeuma) őexc. Vass-Salazar Mária, Magyarország nagykövete ez alkalomból fogadást tart. A tárlaton *Robbanás* és *Cyber portré* című munkáimmal veszek részt. Szeretném, ha munkáim ismételten kiállításra kerülnének szülőföldemen és Magyarországon is, erdélyi látogatást pedig még ebben az évben tervezek.

Portré (recto) (2014, Montreal; gipsz, aranyfüst, üveggyöngyök; 28×18×10 cm)

Portré (verso) (2014, Montreal; gipsz, aranyfüst, üveggyöngyök; 28×18×10 cm)

Korunk művészete: a XXIII. Tervezőgrafikai Biennálé Békéscsabán

Békéscsaba földrajzi távolsága Budapesttől körülbelül pont annyi, amennyi Budapest távolsága Békéscsabától. Nem is szeretnék innen Magyarország fővárosához mérni semmit sem, csak meg kívánom jegyezni, hogy Békés megye fővárosának befogadói közege olyan erős kulturális és művészeti vonzóerővel bír, hogy általa a művészet élő jelenléte az egyik legjelentősebb és legfontosabb tényezővé tette Békéscsabát a hazai kulturális életünkben. Mai ünnepünk fókuszában ezúttal ismét a tervezőgrafika és a több évtizedes, sikeres múltra visszatekintő biennálé áll. Ez a békéscsabai, Munkácsy Mihály Múzeumbéli szakmai szerepvállalás és jelenléte szinte behozhatatlan és megtisztelő előnyt is jelent másokkal szemben, hiszen a dizájn elsőprő erejű, élő jelenlétének köszönhetően a művészet ezen ágának olyan fórumot biztosít, mely a világtérképen való elhelyezkedésben kicsit ki is emeli Békéscsaba nevét, úgyis mondhatnám, „kövéríti”, „boldra váltja”: azaz büszkeséggel megvastagítja a város betűit.

A Munkácsy Mihály Múzeumban és Békéscsabán tapasztalható szeretettel fogadtatás, ez a befogadó, nyitott érdeklődés a tervezőgrafika számára nagyon fontos. A szakma mindezt úgy tudja meghálálni, hogy az alkotók valóban legjobb műveiket hozzák ide megmutatni. Érdeemes tudniuk a helyieknek, hogy a tervezőgrafikusok sokasága készül a csabai biennáléra. Ugyanis minden grafikus nagy izgalommal szeretné itt megmutatni sajátjából a legjobbakat, szakmai életútjának éppen aktuális darabjait vagy szándékosan erre az alka-

lomra készített – nevezzük így – „konceptuális versenyműveit” a tervezőgrafikus kollégák és az érdeklődő közönség előtt.

Valami kohéziója, valami fontos vonzereje mindig is volt a városnak, ennek a környezetnek, és lesz is: biztosak lehetünk benne, hogy nem véletlen mindez, hogy így alakult. Az idén nemzetközivé vált biennálé mostantól messze földről is fogad kiállítókat, hogy erősítse, vagy még inkább: kiegészítse a hazai kínálatot.

Igy az ideai kiállítás jól bizonyítja, hogy a tervezőgrafikusok társadalma meglehetősen nyitott az újdonságokra, összetartó és egymást segítő szakmai közeg. Aktivitásuknak köszönhetően a graphic- dizájn legkülönbözőbb törekvései, irányzatai és nagyon is differenciált szellemisége megmutatkozhat e falak között is, erősítve a tervezőgrafika presztízsét hazánkban és többek között a külföldi kiállítók megjelenésével a nagyvilágban is.

Egy ember életében – tudom, meglehetősen viszonylagos, de – két esztendő nem számít soknak, ám a tervezőgrafika, a dizájn esetében nagyon is az. Két év alatt olyan újdonságok, egyéni teljesítmények és csapatban elkövetett tervezői eredmények képesek kiérlelődni, amelyek alapjaiban képesek megváltoztatni bizonyos gondolkodásmódokat, vagy legalábbis hatással lenni azokra. Nem csoda, hogy ilyenformán a szellemiség artikulálása és transzponálása egy vizuális nyelvi környezetre az adott társadalom szocializációs, edukációs közegében úgyszólván missziós feladat. A trendek, a kánon és a kulturális háttér formálása, továbbá

finomítása és gazdagítása a tervezőgrafika hatóterének egyik lényege.

A dizájnnek nem a különböző személyes, mondhatni, szubjektív szépségek viadalában kell kielégítően helytállnia, hanem egyfajta korrekt objektivitással felmutatni a jót, ami nem melleleg igencsak szép is tud lenni.

Nem feltétlenül az ügyfél, a megbízó ízlése lesz a mérvadó ebben az esetben, hanem a magas színvonalú, kvalitásos profizmusé. A megbízónak nem az a feladata, hogy a saját pénzéért fütyyentve ugráltassa a tervezőt a maga tempója szerint, hanem, hogy a tervező minden érzékét, tehetségét és tudását latba vethesse megbízója sikerének érdekében. A tervezőgrafikus pedig akkor sikeres, ha ügyfelének a lehető legjobb anyagot van módja elkészíteni, miközben a tervezői dizájn munka megvalósítása közös ügyvé nemesedik, és egyúttal rendelkezik a megfelelő minőségi, valamint művészi kvalitásokkal is.

Kitűnik, hogy kétévenként rengeteg igazán jó, sőt kitűnő példát láthattunk a biennálékon – ahogy korábban is, most is – a Munkácsy Mihály Múzeum tereiben installált műveket szemlélve.

Az időtényezőt figyelembe véve, amikor elolvastam a meghívó szövegét, kicsit megborongtam: *„A Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Tervezőgrafika Szakosztálya, Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Munkácsy Mihály Múzeum tisztelettel meghívja a XXIII. TERVEZŐGRAFIKAI BIENNÁLÉ megnyitójára és a díjak átadására.”*

Hát, igen. Hamarosan betöltöm a 64. éveimet. Ez csak azért érdekes számomra, mert a Tervezőgrafikai Biennálék sorát tekintve, jómagam éppen negyvenhat éve járok ide Békéscsabára, hogy a mindig aktuális és szépen összegzett páros esztendők dizájntermésének válogatott anyagát jól megnézzem magamnak. Idővel bekapcsolódtam én is kiállítóként, hiszen alkalmam volt szerepelni itt alkalmazott grafikai munkáimmal, mely szerepléseket minden alkalommal nagy megtiszteltetésként éltem meg. Jó ideje már nem állítok ugyan ki, csak szemlélője vagyok a biennálének, de emel-

lett élethosszig kitartó és hűséges rajongója a tervezőgrafikának.

Úgy hiszem, a rajongói tábor amúgy elég erős lehet nélkülem is, hiszen jól látszik, hogy az igényes tervezőgrafika mennyire jótékonyan hat a környezetre és milyen sokat jelent a dizájn – véleményem szerint – a minőségi és egészséges élet lehetőségének elősegítése érdekében.

Itt említeném meg jó szívvvel a tervezőgrafika oktatásában részt vevő, fáradságot nem ismerő munkát végző szakiskolák áldozatkész tevékenységét. Higgyék el, hogy számukra is kiemelten fontos mindaz, amit e falakon láthatnak. Gondoljuk csak meg, ha a vizuális környezetben tapasztalható rossz példa olyannyira ragadós, milyen eredményt nyújthat a jó példák sora? Milyen ösztönző minta rajzolódik ki a pályára készülő fiatalok számára? A „rossz” vagy a hibás példa szomorú, fájdalmas és elkésérítő, a „rossz” – fertőző, mérgező és pusztító. A „jót” viszont jó követi, örömet okoz, szerethető, okos és lelkesítő hatása, a „jó” – gyógyító, fejlesztő és építő, és nem utolsósorban a „jó” minden bizonnyal értékes is.

Kétségkívül korunk művészete a dizájn. Ebből következik, hogy a tervezőgrafikus, a graphic-designer pedig korunk művésze, aki bár a lehető legkonkrétabban a jelenkornak alkot, minden egyes művének köszönhetően mégsem csak saját korára lesz hatással. Ebben a tekintetben kicsit olyan, mint például az oktatás, közelebbről a pedagógia egyik alaptényezője, miszerint minden jól beépített és elsajátított tudás évekkkel, sőt évtizedekkel később fejti ki áldásos hatását, sosem azonnal. A pedagógiában elkövetett hibák ebben az értelmezésben tekinthetők időzített bombának is, amelyek pusztító ereje nem a jelen időben hat, hanem sokkal később, amikor korrigálni már nem lehetséges.

A tervezőgrafikus felelőssége többágú. Az ízlés, vagyis a „jó ízlés” – mint alapkötelezettség – a szakmai elvárások egyik legfontosabb alapköve. Erre épül minden.

Csendben jegyzem meg, hogy a jó graphic-designer etikus. Munkájában, műveivel mindig igazat mond. Ha retusálja a valóságot,

A képen balról jobbra Sára Ernő akadémikus, Ferenczy Noémi-díjas grafikusművész, érdemes művész, dr. Bácsmegi Gábor, Munkácsy Mihály Múzeum igazgatója és a kiállítást megnyitó Szurcsik József Munkácsy Mihály-díjas képzőművész szerepel, aki lapzártánk idején kapta meg a Magyarország Érdemes Művésze díjat. Szerkesztőségünk ezúton is gratulál!

az nem hazugság, az a szépség kibontásának processzusa a rútság birodalmából. Egyébként az igazi tervezőgrafikus sosem áll a demagógia oldalára, nem kirekesztő, nem rosszindulatú és nem is gyűlölködik.

A tervezőgrafikus munkája meglehetősen összetett, és amellet, hogy rengeteg technikai ismeretet működtet egyszerre, közben nagyon erősen intellektuális is. A tervezőgrafikus munkája során az intelligencia összedolgozik a megfelelő készségekkel és alázattal, kiváló érzékkel és alapos felkészültséggel, tudással. Majd mindezek együtt a kreatív tervezői gyakorlatban formálják meg, bontják ki az ötletet, és készítik el a tervezőgrafikai művet. Optimális esetben mindehhez a különböző elemek olyan együttállására van szükség, ami a tervező számára határtalan boldogságot okoz, és a néző számára is valamilyen megmagyarázhatatlan, de örömteli izgalmat.

Elárulom azok számára, akik nem ismernek a graphic-designer természetét, hogy a szellemes és könnyed játékosság mindössze csak látszat. Olyan, mint egy világhírű gitáros a színpadon, aki lenyűgöző, bájos és vagány lazasággal lenyomja a szólóját, a közönsége pedig alélva esik össze vagy őrjöngve tombol a zsigerből kiadott produkció láttán.

Igen, persze, ez is a valóság része, de a profizmus abban is megmutatkozik, hogy oly sok minden rejtve marad a kíváncsi szemek előtt. Annyira fel van építve a produkció, hogy a tanulmányok, a szerzői gyötrelmek időszaka, a rengeteg próba, fárasztó gyakorlás és az irdatlan háttérmunka nem lesz látható az avatatlank számára. Csak a színpadi jelenlet vagy a stúdióban megküzdött, kidolgozott és végül piacra adott anyag kerül a figyelem fókuszába. De rendben van ez így, hiszen végül is ez lesz a maradandó.

A tervezőgrafika igazi élőhelye nem a csendes kiállítóterem világja, csak vendégségbe látogat ide, de úgy is mondhatnám, hogy hazalátogat, hogy megmutassa legjobb arcát családjának, barátainak és mindenkinek, aki szereti őt. A tervezőgrafika élőhelye a nagyvilágban van és a környezetünkben szinte mindenhol. A legkülönbözőbb médiumokban rendelkezésre álló eszközökön, a fiktív vagy megvalósuló kiadványokon, on-line és papír alapú, virtuális és anyagi környezetben, termékcsomagolásban, piktogramokban, használatba vett logókban és emblémákban, komplett és nem komplett arculatokban, plakátokban és hirdetési felületeken, a betűtervezésben, az írott környezetben, az enteriőr dizájn-ban, a könyveken és könyvekben, különleges felületeken, tárgyakon és eszközök sokaságán, gyakorlatilag tényleg mindenütt. Ettől olyan különleges szakma a tervezőgrafika, ettől olyan érvényes, hiszen

átszövi mindennapi jelenlétünk tereit, jó esetben eligazodást nyújt és tartást is ad a vizuális környezetünknek, miközben pozitív üzenetekkel szolgál bennünket, valamint kellemes és jó érzéseket közvetít a mindennapi slamposságok kuszaságában.

A biennálé zsűrijének meglehetősen izgalmas volt a feladata egyrészt az anyag kiválogatása, másrészt a díjazás tekintetében, de erről nyilatkozzanak inkább a zsűri tagjai. Nem is szaporítanám tovább a szót, jöjjön, aminek jönnie kell: következzen a díjátadás! Jó szívvel ajánlom a figyelmükbe a XXIII. Tervezőgrafikai Biennálé anyagát! Kérem, vigyék hírért szerete az országban és határainkon túlra is e nagyszerű kiállításnak!

Éljen a szabadság!
Éljen a művészet szabadsága!
Békét mindenkinek!

A kiállítás enteriőrfotóit Szilágyi Péter Antal készítette és a Munkácsy Mihály Múzeum bocsátotta rendelkezésünkre

Lélektani hitelesség

Darvasi László: Az év légiutas-kísérője

2022 őszén, a szerző hatvanadik születésnapja alkalmából jelent meg Darvasi László új novelláskötete, *Az év légiutas-kísérője*. A harminchárom történetet tartalmazó kötet szervesen illeszkedik Darvasi eddigi életművéhez, elsősorban a novellisztikájához, sok szempontból azonban el is különül attól. A könyv megjelenése előtt a szerző egy interjúban úgy nyilatkozott *Az év légiutas-kísérőjéről*, hogy „Mai, magyar novellák. Erős és komor realizmus”, s ez már a 2015-ben megjelent, *Isten. Haza. Csal.* című kötetet is jellemezte. Ellentétben Darvasi több regényével, például a *Taligással* (2016) vagy a *Magyar sellővel* (2019), melyekben központi szerepet kapott a fantasztikum, a két említett novelláskötet látásmódjára a valóság és a hétköznapi megragadása jellemző. *Az év légiutas-kísérője* ebből a szempontból tekinthető az *Isten. Haza. Csal.* folytatásának, mégis számos ponton új irányvonalak felé mutat.

A kötet négy ciklusra, valamint egy nyitós és egy zárónovellára tagolódik, miként az előző kötet is. Darvasi új könyvében jól meghatározhatók azok a témák, melyek segítségével emberi kapcsolatokat (ezzel összefüggésben például manipulatív viszonyokat, elzárkózást, félelmet stb.) tár fel. A téma szerint strukturált novelláskötetekkel szemben *Az év légiutas-kísérőjében* szinte minden egység tartalmaz hasonló témából merítő szövegeket, ugyanakkor érezhető, hogy melyik ciklusban mi a legmeghatározóbb. *Az árnyékos oldal* című ciklusban például a múlt történései, a családi kapcsolatok és a transzgenerációs traumák kerülnek előtérbe.

Mivel ciklusról ciklusra visszatérnek a meghatározó témák, úgy érzem, az egységek nem

jelentenek éles tartalmi határokat: az alkotói figyelem fókuszának változását, fordulását jelzik, mintha ugyanaz a „magyar valóság” mutatkozna meg más-más perspektívából. A már említett jellemzőkön túl e vonás köti össze legjobban *Az év légiutas-kísérőjét az Isten. Haza. Csal.* kötettel: nem merev, szigorú csoportosításról van szó; a motívumok, témák különböző megoszlásban átszövik a könyvet, melyek közül a család a leghangsúlyosabb, ahogy azt az *Isten. Haza. Csal.*-lal kapcsolatban Hart Edina is megfogalmazta egy korábbi kritikájában. *Az év légiutas-kísérőjében* a család azonban csak az egyik olyan téma, mellyel a szerző egy másik, tágabb, az egész kötetre kiterjedő „problémát” ábrázol: az idő múlását, mely különböző perspektívákból (család, egyén, generációk egymás mellett élése) mutatkozik meg.

A négy cikluscím – *Peruvian Airlines művésztelep*, *Az árnyékos oldal*, *Kati és a néger*, *Szép csendben egy utolsót szűrni* – egyszerre játékos, motivikus, valamint mutatja a kötet témagazdagságát. Ellentétben az *Isten. Haza. Csal.* kötettel, ezek a cikluscímek nem ígérnek olyan általános témákat, mint például a hit. Az egységek előtt szereplő címek kapcsán ezúttal más kérdésekre asszociálhatunk. Épp ezért okozott meglepetést, hogy a kötetben milyen hangsúlyos szerepet kap az idő múlása, az öregedés, de ellentétben az *Isten. Haza. Csal.* komorságával, *Az év légiutas-kísérője* sok novellában sajátos kettősséget mutat: az idő múlásával összefüggő nehézségek mellett adott élethelyzetek apró, mindennapi szépségei is feltűnnek, gyakran humorral, groteszkkal, iróniával vagy más minőségekkel. *A legkisebb Górr* című szövegben a

szereplők például a végkifejlet ellenére örömet lelik a vidéki táj szépségében.

A nyitónovella, *A gombaszakértő halála* az iróniát a kötet egyik legfontosabb eszközévé emeli. A novella első bekezdésében a szerző rögzíti, hogyha egy gombaszakértő meghal, akkor valamennyien joggal kételkedhetünk. Olvasáskor a hangnem kapcsán eszünkbe juthat Örkény egyperceseiének világa. Darvasi kötetében a történetek azonban sokszor bonyolult felütéssel, számos szereplő említésével indulnak, s csak ezek ismeretése után tér rá a szerző arra a szálra, amelyik – sokszor a legváratlanabb módon – fontossá válik. Hasonlóan a történetek lezárásához: számos novellában homályban marad a végkifejlet, csak következtetni tudunk arra (hol egyértelműben, hol kevésbé), mi történik a szereplőkkel. *A gombaszakértő halála* azért is kiemelendő, mert magában hordozza ezeket az elbeszélői sajátosságokat, felsejlik, hogy a gombaszakértőt az a gombás étel mérgezte meg, amelyet a felesége készített, de ezt a szöveg nem mondja ki egyértelműen. Ráadásul az említett nyitónovellában izgalmas viszony szövődik a nyomozó és a feleség között, aki minden nyomozói látogatás alkalmával gombás ételt készít. A ráébredés és a naivitás találkozása mindkét szereplő szempontjából megdöbbentő. Az egész novelláskötet egyik élményforrása, hogy a didaktikus közlésmód elkerülésével az olvasóra bízva a szálak kibogozását.

A különböző élethelyzetek okozta meglepetés a legtöbb novellában nem jár radikális reakciókkal, inkább egyfajta belső változás mutatkozik meg. *Az úr operaénekes lesz* című novellában egy idősödő nő alakjával találkozik az olvasó, aki nem tudja pontosan beazonosítani, ki keresi telefonon. A hívás után a szereplő ráébred, hogy egy egykori udvarlója kért tőle

találkozót. A múlt rekonstruálása után azonban a kávéházi beszélgetés új irányt vesz, a férfiről kiderül, hogy egy porszívókat áruló ügynök, aki legújabb termékét igyekszik eladni a nőnek. Nem tudjuk meg, valóban jól azonosította-e a főszereplő a férfit, de az emberi kapcsolatok dinamikája, a különböző motivációk, az idővel átalakuló vágyak és célok ütközése az olvasóban is döbbenetet eredményezhet. Az erőszak

láthatatlansága, látens jellege is megjelenik néhány novellában, ezek közül különösen emlékezetes *A kis Szabó* vagy a *Szülői értekezlet* című szöveg.

A kötet szereplői a legkülönbözőbb társadalmi helyzetben lévő emberek, a köztük lévő viszony alakítja a novellák „kanyarulatait”. Több történetben megjelenik a zárt, kis közösségek nyújtotta biztonságérzet, s az ezzel kapcsolatban álló státuszszimbólumok: a *Kati és a néger* című szövegben például gyűlést tartanak, és a polgármester a helyi papokkal együtt járja körül Kati nigériai származású barátjának érkezését. A problémák kicsinyessége, a megszokotthoz való ragaszkodás ábrázolása mulatságos és egyben komoly helyzeteket teremt.

A fentiekkel összefüggésben kiemelendő az egymás iránt tanúsított apátia, az, ahogy a szereplők a legtöbb novellában elbeszélnek egymás mellett, még a legnagyobb sorsfordulatok ellenére sem élnek a valódi kapcsolatteremtés lehetőségével. Ezek a dinamikák annak ellenére kapcsolják össze a novellákat, hogy azokat változatos helyszíneken (például elhagyott gyárakban, vidéki házak teraszain, városok utcáin) és körülmények között (például vírushelyzetben, a karantén idején) játszódnak.

A döntően egyes szám harmadik személyű elbeszélő tudása korlátozott, nem teljes körű történetmondásra, hanem a szükséges előzmények ismertetése után az „itt és most” kereszt-

Magvető, Budapest, 2022

metszetére fókuszál. Az elbeszélő együttérző képessége – az idő múlásának fő témájával összefüggésben – széles határok között mozog: életkortól, nemtől, társadalmi státusztól függetlenül jelennek meg a szereplők dilemmái. A *Plüss* egyes szám első személyű, ötvenes évei elején járó női narrátora például a menopauza tüneteitől szenved; központi szerepbe kerül egy az utcán talált plüssfigura, melyet a narrátor ajándékba visz. A novella alaphelyzete (feltehetően nagyvárosi utca), a változókorral járó belső reflexiók és a végkifejlet abszurditása teszi a *Plüss*t erőteljes és emlékezetes szöveggé. A változás a *Segíteni a borzón* című novellában is fontos, a főszereplő élethelyzete, a váratlan betegség arra világít rá, hogyan járul hozzá a fizikai gyógyulás a hamis élet (csalárd férj) leplezéséhez és a továbblépéshez. A különböző életszakaszok ábrázolása azonban minden novellában váratlan részletekkel bontakozik ki: a szereplők beszédmódja (vidéki szókinccs, vulgaritás stb.), kinézete, állapota (például a betegségek és megoldások jellege) változatos készletből merít. *Az év légiutas-kísérője* tehát több a magyar vidékkel foglalkozó novellák gyűjteményénél, egyrészt a helyzetek és helyek változatossága, másrészt az egyetemes emberi problémák ábrázolása miatt.

Az egyik szembetűnő tematikai jellemző a kötetben Darvasi idősök felé mutatott érdeklődése: az időskorral járó kimaradásérzet, a halálra való készülés és a világra való rácsodálkozás éppúgy megjelenik a novellákban, mint az újtól való elzárkózás, a megszokotthoz való ragaszkodás. Az időseket a legtöbb novellában vidéki környezetben látjuk, s már az első pár bekezdés arra utal, hogy valami szokatlan következik be a főszereplő mindennapjaiban. *Az Idegenek az éjszakában* című novella első mondata például a következő: „Lujza néni olyan derűsen várakozott, hogy a lányok alig vették észre, mi következik.” A mondatok hangneme, szerkezete a történetmesélést helyezi előtérbe, minden más

(például stilisztikai jegyek) ezt egészítik ki, fokozzák az olvasás élményét.

Kiemelendő a szövegek szerkezeti jellemzői mellett a stilisztikai jellemzők széles palettája. Emlékezetesek például egyes hasonlatok („úgy jött ki belőle a levegő, mint a tüske szúrta labdából”), a hangulatteremtés legkülönbözőbb eszközei, valamint a *Segíteni a borzón* című novellán végigvonuló „nevetés-allegória”: „Nevettem, mint ahogy a kő töredezik”; „Lassan kezdtem [nevetni], mint a kert végében csobogó patak”; „úgy mosolygott, mint a fém”. Épp e kiemelkedő megoldások miatt kell megemlítenem egyes novellák bonyolult, néhol nagyon nehezen követhető mondat szerkezeteit, valamint az ezzel kapcsolatban álló, viszonylag rövid szövegek kapcsán a felvillanó karakterek okozta zűrzavart (például a *Szöke* című novellában, ahol ez érezhetően a szerzői szándék része is). Nem feltétlenül világos, ki hogyan kapcsolódik a cselekményhez, ki kivel milyen rokonságban, összeköttetésben áll.

Az év légiutas-kísérőjének novelláiban mintha minden motívum egymásra mutatna, az egyik által egy másik élethelyzetbe, sorsba is bepillantathatunk. Ezért is érdekes a címben megjelenő légiutas-kísérő karaktere, mely mint egy keresetlen, mégis ismerős figura váratlanul felbukkan néhány novellában (például a *Peruvian Airlines* vagy a *Melleg* címűekben). A kötet a fülszöveg szerint mesternovellákat tartalmaz, mely mutatja a könyv ünnepélyességét, valamint utal a szerző kiemelkedő prózai teljesítményére a magyar irodalomban. *Az év légiutas-kísérője* nagy tétellel játszik: felsorolhatatlan a megjelenített témák, karakterek száma, és a szokatlan, többszörösen megcsavart szerkezeti megoldások is izgalmas játékot eredményeznek. Összességében gazdag, kiemelkedő lélektani hitelességgel bíró és megdöbbentő olvasmányélmény, melyben minden novella külön elemzés tárgya lehetne.

Apák és fiúk és megalkuvások

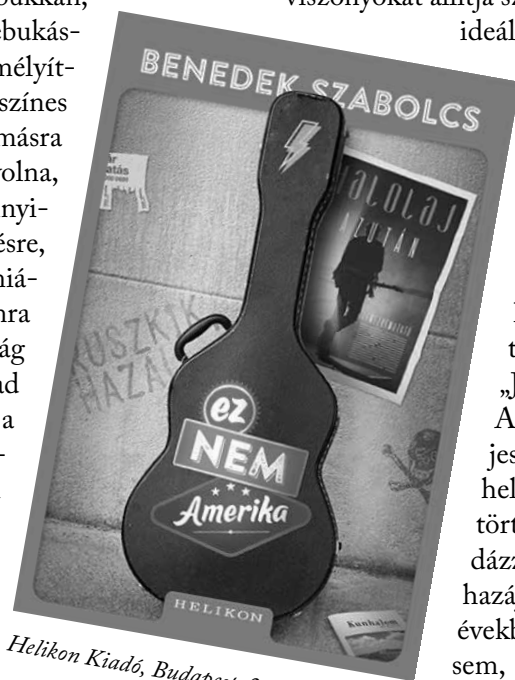
Benedek Szabolcs: *Ez nem Amerika*

Benedek Szabolcs regényírói tehetségét számos alkalommal bizonyította már, mint ahogyan a történelemben vagy a popzenében való jártassága sem ismeretlen az olvasók előtt. Legújabb kötete, a Helikon Kiadónál megjelent *Ez nem Amerika* is ötvözete ezeknek a témáknak, hiszen előterében egy fiktív rockzenekar, a Halolaj frontembere áll, ám a regény valójában egy három generáció történetét elmesélő családtörténet, mélyen az 1945 utáni, napjainkig tartó magyar történelembé ágyazva. A jelenkori szál nagyon közeli, a pandémia lezárásai után vagyunk, a zeneipar éppen az újranyitással néz szembe, a huszonöt éve működő, közepesen ismert zenekar ismét koncertezni kezd, de valami mintha megváltozott volna a kényszerű bezártság alatt. Innen indul a történet, hogy aztán elmesélje a zenekar válságán kívül az énekes, Becsey Marci személyes krízisét, és az ő történetén keresztül a Kádár-korszakban párttitkárságig menetelő újságíró apját, valamint nagyapját, akinek az 1956-os forradalom utáni megtorlásokban bíróként volt nagy szerepe. Három férfi áll a középpontban, három magatartásforma és három, egymást követő történelmi korszak. A centrum egyértelműen Marci története, hiszen ez a másik kettő kiindulópontja is, a múltba visszatekintő elbeszélések mindig az ő jelenébe vágva jönnek elő, innen indulnak el és ide is térnek vissza. Bár három generáció sorsát vázolja fel a háttérben maradó, mindentudó elbeszélő, ezeknek a sorsoknak az egymáshoz való viszonya, egymásra hatása viszonylag kibontatlan marad. Az apák és fiúk kapcsolatai nem tudnak igazán meghatározóvá válni, Marci döntései mögött nem látjuk az

apai, nagyapai mintákat, a gyerekkorból hozott traumákat, a jelenben így nem tud megjelenni a múlt. Mintha nem is lenne fontos ez a viszonyrendszer, a bíró, az újságíró és a rockzenész lehetnének akár külön család tagjai is, bár tudjuk, hogy közeli rokonok, ez mégsem tud szervesen beépülni a szövegbe. Úgy tűnik, a szerző számára fontosabb volt az adott kor bemutatása, mint az, hogyan élnek tovább az apák döntései, kudarcai, megoldásai a fiúkban, így ez a kapcsolatrendszer a regény egyik leghalványabban megrajzolt összefüggésrendszere maradt.

Sokkal jobban sikerült ez egyes szereplők beágyazása a történelmi korszakokba, szépen felépül a nagyapa, Becsey Mihály élettörténete, politikai karrierje, a forradalom utáni szerepe a megtorlásokban. Benedek Szabolcs kiválóan megrajzolja azt a pályát, melyet befutva egy nem különösebben törtető, becsületes és szorgalmas ember végül a rendszer kiszolgálójává válik. Nagyjából ugyanezt az utat követi fia, Árpád is, aki irodalmi, majd újságírói ambíciókkal indul, hogy végül párttitkár legyen, majd a rendszerváltás után eldugják egy alföldi mezőváros kulturális lapjának főszerkesztői székébe. Az ő fia, Marci már nagyrészt a rendszerváltás utáni idők gyermeke, talán nem véletlen, hogy felmenőivel ellentétes utat választ, irodai szorgoskodás helyett egy rockzenekar lázadó frontembere lesz, és elutasítja a hagyományos családmódot, a kötöttségeket is. Húsz év után válik csak egyértelművé számára, hogy életformája valójában alig különbözik a mindenki számára jól ismert hétköznapi taposómalomtól, és nem is igazán tartogat több szabadságot annál: „Szóval ez is csak mókuskerék, még ha nem is

egy ócska irodában tekeri.” Az erre lassanként ráébredő főhős életközépi válsággal is küzd, és az ennek testi formát is adó potenciaproblémák is aggasztják. Ez a lélektani szál az egyik legérdekesebb rétege a regénynek, az életút nagyjából felének „sötét erdejében” nagyon sok probléma tűnik fel élesen: a rock sztár magányossága, lányával való felszínes kapcsolata, addigi pályájának lehetséges vége, de még egyik fiatalkori „botlása” is felbukkan, hogy büntudattal és a lebukástól való félelemmel is mélyítse az egyébként sem felszínes problémákat. Ennyi egymásra rétegződő kérdés is elég volna, de Benedek nem éri be ennyivel, rengeteg egyéb kérdésre, többek között a pandémiára, a Mee Too-mozgalomra is reflektál. A lélektaniség így elsikkad, nem marad elég tér a kibontásához, a zenekar tagjainak beszélgetései, sőt sokszor Marci belső monológjai is üresek, közhelyesek. Nem teljesen világos, hogy ennek oka van-e (ezzel is érzékeltetni ennek a kulturális közegnek az

Helikon Kiadó, Budapest, 2022

ürességét, melyet a fejezetek elejére helyezett gyenge Halolaj-dalszövegek részleteivel is erősít), vagy egyszerűen így jött össze, és nem sikerült igazi élettel megtölteni, felejthetlenné tenni a nagy baráti beszélgetéseket. A regény szerkezete arányos, felépítése remek: a nagypapa, az apa és a fiú története külön-külön is jól követhető, és szépen egygyé is dolgozza, egymásba kapcsolja ezeket a korszakokat és életeket az író. Főhősei árnyalt, sok szempontból bemutatott figurák, mégsem tudnak igazán életre kelni, plasztikussá válni. Benedek ugyanakkor egy emlékezetes mellékszereplőt teremt, Emmát, a nagypapa feleségét (Marci nagyanyját), aki magába zárkózva, rendszerektől független kívülállónak éli le hosszú és alapvetően eseménytelen életét. Mégis ő az egyik legizgalmasabb sze-

replő, az egyetlen valódi lázadó, olyan karakter, akire kíváncsiak vagyunk, akinek ellentmondásai egy hús-vér alak sokszínűségét idézik. Hozzá képest Marci anyja, felesége, lánya és húga is elnagyolt szereplők csupán, ahogy Tamara, a múlt sötét árnyaként felbukkanó nő is.

A cím a szövegben lépten-nyomon előkerül, más és más szövegösszefüggésben hangzik el, de az adott kontextusban legtöbbször a magyar viszonyokat állítja szembe egy képzelte amerikai

ideállal: „Ez nem Amerika, ahol mindenféle hányaveti ruhákba öltözhetnek a jampecek, az egyenruha mégiscsak egyenruha.” Amerika egyértelműen ellentéte a magyar viszonyoknak, a szabadság hazája, olyan hely, ahol teljesülhetnek az álmok: „Jegyezd meg, fiam, ez nem Amerika, ahol ingyen teljesülnek az álmok.” És mi a helyzet itthon? A három férfi története egyaránt azt példázza, hogy ez nem az álmok hazája, nem volt az az 1950-es években, a Kádár-korszakban sem, de a rendszerváltást követően sem jött el az áhított *amerika*, mely itt sokkal inkább egy

életérzés, mint egy ország neve. Mert ha van központi kérdése ennek a könyvnek, akkor az éppen a szabadság – nemcsak a történelem horizontjáról, hanem az egyén felől nézve. Három generáció sorsa bizonyítja, hogy az álmokat el kell temetni, hogy lemondás, kompromisszum nélkül nem lehet előrejutni. Mekkora megalkuvásra képes az ember? Mekkora árat hajlandó fizetni azért, hogy előbbre jusson, hogy közelebb kerüljön a vágyaihoz? Testi tünetekben, elmagányosodásban, sikertelen házasságban, társadalmi számkivettségben, boldogtalanságban mérhető az ár mindhárom férfi történetében, az olvasóhoz korban a legközelebb álló Marciéban is, bizonyítva, hogy ez még mindig *nem Amerika*.

Képzeljük csak el...

Géczi János: *Judith, avagy a baltás gyilkos felesége*

„– Tehát az apjáról akartad kérdezni. S mi másról?

– Talán megkérdezem a szöveg fonákjáról.

– Nem értem.

– Ha az, ahol felnevelkedett, a szöveg színe, akkor ez, ami itt van, ugyanannak az anyagnak a fonákja.”

A fenti párbeszéd Géczi János *Judith, avagy a baltás gyilkos felesége* című regényének végén szerepel, ami a szerző 2019-es, *A tenyérjós* című könyvének a fonákja, avagy a másik fele. Természetesen a két alkotás egymás nélkül, önmagában is élvezhető és érthető, viszont a két műben azonosak a szereplők, a helyszínek és az időpontok, így ugyanazon szövegháló részét képezik. Csakhogy amíg *A tenyérjós* Judith története, addig a másik inkább a fia, kis Ajaz története. A két mű közötti kapcsolat már a könyvek borítójáról szembetűnik, hisz mindkettőn tépett, roncsolt plakát látható. Ám amíg *A tenyérjós* esetében egy női arc néz vissza ránk a plakátról, addig a *Judith, avagy a baltás gyilkos felesége* borítóján a felismerhetetlenségig leszaggatott plakátdarabkákból álló felületet láthatunk, amely egymásra ragasztott rétegeivel mégis egy esztétikus egészzé áll össze: „...csirizes papírdarabok sokasága látható rajta, random elrendezésben”. Ezek a borítógrafikák egyértelműen Géczi János képzőművészeti munkásságához kötődnek: óriásplakátok újrahasznosításával készült művei a vizuális művészet és a költészet határmezsgyéjén állnak. Ráadásul a könyv borítójához hasonló plakátfotóra találunk utalást a könyvben, mintha a szerző saját magát írta volna bele a regénybe: „A tulaj haverja készíti valamennyit, az biztos. Poéta az is. Gondolom,

sikertelen a költészetben, mert időközben áttért a tépett plakátok gyűjtésére és fotózására. Azt hiszem, az ilyesmikkel kevesebb a munka, mint a versekkel” – ezt a részt olvasva lehetetlenség nem öniróniára gondolni.

Az új regény viszont nemcsak a fentiekkel illeszkedik Géczi sokoldalú munkásságába, hanem a mottójával is, egy részlettel az író *Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal* című verséből, amely az azonos című kötetében jelent meg 2020-ban. Persze a szerzői játékoság itt nem áll meg, mert az utolsó számozott „fejezetben” olajfestményként látjuk viszont egy félhomályos templom oltárán. Ezzel pedig egy műves keretbe helyezi a regényét Géczi. Ez a kép nem létezik, hiába is keresnénk, pusztán az írói fantázia szüleménye, noha akár létezhetne is. A cím rögtön felidézti Leonardo da Vinci *Szent Anna harmadmagával* című remekművét, ám a számar alakja Krisztus bevonulására utal Jeruzsálembe. „A jövőt mutatja, de a kép nézőjét nem retenti el. / Ami van, az valamivel több, mint ami elkövetkezik.” Tehát a versben két idősík jelenik meg szimultán, és ez az alkotói technika a regényben is érvényesül, hiszen a jelen síkja mellett párhuzamosan múltbéli eseményekről olvashatunk.

A két idősík egyszerre történő bemutatását pedig Géczi egy egészen rendkívüli ötlettel valósítja meg. Ugyanis a „regénynucleus” maga az olvasás: Judith, aki Budapesten ezotériával foglalkozik, kiolvassa kiskorában elhagyott fia tenyeréből a múltját. *A tenyérjós* című könyvben kísérhettük végig a nő kalandos útját Szegedtől Amerikán és a Szovjetunióig keresztül a főváros hírhedt nyolcadik kerületéig. *A Judithban*

viszont a címszereplőnek szembe kell néznie fia múltjával, amelyre egyszerre kíváncsi is és nem is. Hovatovább annak a döntésének a következményeivel is szembesülnie kell, hogy elhagyta a fiát. Bár a regény főhőse sokkal inkább a fiú, kis Ajaz, emiatt a szembenézés miatt is indokolt, hogy Judith neve megjelenik a címben. Tudom, talán ellentmondásnak tűnhet, hogy egy tenyérjós a múltat olvassa ki kliensei tenyeréből, hiszen azt várnánk el, hogy a jövőről beszéljen. Ahogy Judith kliensei is ebből a célból keresik fel őt, ám miután távoznak tőle, mégsem rója fel neki senki, annyira pontosan látja és helyesen olvassa a múltat és a jelent. „A rosszul elolvasott múlt, amely a jövőt meghatározza, nem sorsnak nevezendő, hanem téveszmének” – szögezi le egy helyen Judith.

Judithnak ez a képessége egyáltalán nem misztikumként jelenik meg a regényben, megállapításai, esetleges következtetései objektív megfigyelésen alapulnak.

„A vendég első antropológiai terének rögzítéséhez, vagyis a feladata ellátásához, jól tudja, elengedhetetlen a kiindulási pont fixálása. Csöppet sem közömbös a tenyér vizsgálatakor, hogy mi a neme, mi a kora a szolgáltatást megvásárlónak, s hogy miféle rassz, etnikum, kultúra, szociális helyzet, érzelmi állapot jegyeit viseli magán, továbbá, hogy az egyén miként formázza át biológiai adottságait...” Ez párhuzamba állítható minden tenyérjósítás forrásával, a hindu kiromantiával, ami Indiában inkább a kéz- és testjelek vizsgálatának tudománya, semmint babona. Judith viszont mégsem fiziológiai jegyekből vagy ismerős vonásokból, hanem tenyerének vonalaiból jön rá arra, hogy a fia kereste fel/meg őt: „A fia élete fekszik a kezében.” Nehezen igazodik el az összegabalyodott szálak között,

vannak, amelyeket végig se bír olvasni, mert szétfoszlanak, így pedig töredékes marad a történet. Ezért Judith címet ad ezeknek a fragmentumoknak, és innentől fogva kis Ajaz egyes szám első személyben elbeszéli történeteit az író ezekkel a címkékkal különbözteti meg Judith történeteitől, amelyeket számok jelölnek. Tehát az olvasó tulajdonképpen azt olvassa, amit az anya kiolvast a fia tenyeréből. S ezek a töredékek úgy épülnek egymásra, mint egy rongált plakát papírdarabjai.

Kalligram Kiadó, Budapest, 2022

„Kis Ajaz emlékeiben nem vagyok jelen” – számol be lehangoltan Judith a barátnőjének, Marymarinak, holott a fiú folyton őt keresi. Gyerekként minden apró alkalmat megragad, hogy minél többet tudjon meg az anyjáról, kitüntetett figyelemmel viseltetik azok iránt, akik személyesen találkoztak vele. Mint amilyen például *A tenyérjósban* is felbukkanó Esze, a meg nem értett művész, aki apja barátjaként lép be a történetbe. Felnőtt férfiként pedig megkeresi az anyját, többször is ellátogat hozzá, azzal az ürgygyel, hogy eltűnt apját keresi. Ám

Judith hiába tudja, hogy a fia ül vele szemben, mégsem úgy viselkedik, mint egy anya, és a fiú is csak olyan kérdéseket tesz fel neki, mint amelyeket egy jósdában szokás feltenni. Tehát itt nem az egymásra találás szívzaggató élményén van a hangsúly, hanem azon, hogy kis Ajaz tudassa az anyjával, pontosan tudja, ki ő: „Talán így akar megvédeni. (...) A legjobb megoldást választotta: nem hajlandó felismerni.”

Ezen a ponton érkezünk el a regény címének másik feléhez, amely már önmagában is annyira szokatlan és meghökkentő, hogy egyből felkelti az olvasó érdeklődését. 2004-ben sokáig volt hangos a sajtó az azeri baltás gyilkos esetétől, aki egy NATO-misszió alkalmával Budapesten, egy angol nyelvtanfolyam résztvevő-

jeként éjszaka baltával lefejezte (!) a szomszéd szobában elszállásolt örmény katonatársát. Az elkövetőt először életfogytiglanra ítélték, majd 2012-ben Magyarország kiadta Azerbajdzsánnak, és bár az azeri kormány hivatalosan vállalta, hogy a büntetést nem engedik el, hazaérkezésekor börtön helyett ünneplést és kitüntetést kapott a gyilkos. „Képzeld csak el, ha kiderül, hogy az azeri baltás felesége egy ezotériából élő asszony a nyolcadik kerületből!” Itt érhető igazán tetten Géczi merészsége. *A tenyérjós* megjelenése után az író már célzott arra, hogy Judith története folytatódni fog, ám azt hiszem, ilyen meglepő fordulatra senki nem számított. Géczi írói bravúrja mutatkozik meg abban, hogy bár egyértelműen nem mondja ki, hogy Judith férje az azeri baltás gyilkos, de megteremti ennek lehetőségét a regény szintjén, az írói fantázia szintjén. Ráadásul a „Képzeljük el...” szófordulat nemcsak itt szerepel a regényben.

A fantáziának kis Ajaz karaktere szempontjából van különösen hangsúlyos szerepe. A Baku orosz kolóniájában nevelkedő kisfiút sokszor hagyják egyedül, katonatiszt apja soha nem ér rá, egyfolytában üzleti ügyeit intézi, vagy

a minisztériumnak teljesít titokzatos feladatokat. Bár van mellette egy házvezető/társalkodónő, Jerma, de ő nem pótolhatja (és talán nem is akarja pótolni) az anyját. Kis Ajaz jobb híján a fantázia világába menekül a valóság elől: a nagy földrajzi felfedezőkhöz hasonlóan járja a várost, mint egy idegen és ismeretlen kontinenst. Kamazskori ballépéseit hazugságokkal próbálja fedezni. Később a barátaival fiktív történeteket találnak ki egymás szórakoztatására. A regény 49., (*Hazugságok*) címkéjű fejezetében pedig Géczi egyenesen egymás mellé helyezi az írást és a hazugságot: „Jerma, Pápká szeretője, ha rajtakap a hazugságon, leíroz...” És a regény elolvasása után olvasóként azt mondom: miért ne? Miért ne képzelhetnénk el, hogy az azeri baltás gyilkos felesége egy ezotériából élő asszony a nyolcadik kerületből? Ezzel pedig Géczi regénye a történeti fikciók sorát gazdagítja, hiszen kis Ajaz története a szülei karakterén keresztül kötődik olyan történelmi eseményekhez is, mint a szovjet csapatok kivonása Magyarországról, a Szovjetunió szétesése, az örmény-azeri konfliktus (hegyi-karabahi háború) vagy a hazánkba is begyűrűzött olajcsempészet.

Kelet-európai beavatástörténet indián nyelven

Márton Evelin: *Farkashab*

Mivel foglalkozik szabadidejében a jó indián? – teszi fel a kérdést már a *Farkashab* első oldalán az elbeszélő, de a gyermeki naivitást idéző megfogalmazással erős kontrasztot képeznek a regény egészére kiterjedő válaszlehetőségek. Márton Evelin hetedik kötete beavatástörténet, archív napló, érzéki benyomások és testtapasztalatok jegyzéke. A *Szalamandrák éjszakái* és a *Solea Minor* szerzője a korábban jól bejáratott fikatív terekből áttérli olvasóját a kelet-európaiság legtöbbször nyers, máskor élmélyítően bensőséges tapasztalatához. Szinte hangsúlyeltolódás nélkül esik szó indiánról és tuaregról, hovatarozás és idegenség kérdéseiről, a családról – anyáról, apáról és *apákról*, testvérekről és *testvérről* –, rendszerváltásról, női testről, a néha ciklikus és máskor kiábrándítóan lineáris időről.

Már a cím is figyelemfelkeltő, a hangulatremtés eszköze. A *farkashab*, a német wolfram a régi típusú izzószálakhoz használt fém elnevezésének tükörfordítása, akár egy indián neve is lehetne. A farkasmotívum olyan asszociációkat hoz be a regényvilágba, mint a falkához tartozás kérdése, a csoportdinamika és a szabadság

egymást kiegészítő vagy épp paradox viszonya. Az asszociációláncolat relevanciája nem kérdéses: az elbeszélő Kafar-klánbéli és „szelíd, kevés szavú kétvízközi”, egyszerre tartozik a *hóstát*-ba és a *Faluba*, egy időben tapasztalja meg a

hajnali kelés kötelezettségét, a mezei munkát, a fűzfák és malomárok közelségét a *szép és modern* tömbházakéval. Ez a kétlakiság néhol zűrös szeretelenséget eredményez, máshol mintha úgy az anya, mint az apa által megteremtett körülményekhez falkatudattal, biztonságérzettel viszonyulna. Lévén, a regény egy gondolatfolyam, az ingadozó identitástudat a szerkezet és az időkezelés linearitását is megtöri. A keltezés ellenére a bejegyzések nem igazodnak az események időrendjéhez, ez sok esetben megnehezítheti az olvasó dolgát.

A nyolcvanas évektől a kétezres évek elejéig jegyzi az *indián* benyomásait. A rendszerváltás, a történelmi idő rávetül az eseményekre, de a bejegyzések a szubjektív idő sorrendjében követik egymást.

A szereplők közül kiemelt pozícióval bír az apafigura és szerető közt oszcilláló Paradis úr. A *bélyegek atyját*, ahogy a regényben sok esetben hivatkozik rá, az anyja szeretőjeként ismeri meg a narrátor. Kettejük kapcsolata előrevetíti a főszereplő férfiakhöz való viszonyulását: ra-

Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2022

gaszkodik a kiegyenlítetlen férfi–női (sok esetben még kamasz) dinamikához, a szexualitás a tudásszerzéshez hasonlít a narrátor számára, a férfiak közelsége kiegészíti a világról szerzett ismereteit. A korlátok lebontására való törekvés társul hozzá, tudatmódosítószerke használata, és az ellentmondásos helyzetekhez és szereplőkhöz való ragaszkodás: „Egyszerre tudom és nem tudom, hogy mit cselekszem, amikor mondjuk a doki vizsgálatainak alávetem magam, vagy Rezimmel gombászunk, Paradisszal fekszem a városbeli ágyamban nyári délelőttökön, vagy Kacsba bácsi ölében ücsörgök az Adóhivatalban, iskolaidőben. A kétely a bácsi prédikációi nélkül is dolgozik bennem, és időről időre elfog a pánik, hogy mindaz, amitől annyira félt, igaz is lehet.”

A Faluban játszódó események leírásakor hangsúlyosan jelen van a természetközelség. Úgy értekezik az állatokról, fákról, gombákról, hogy a táj megszűnik csupán színtérként funkcionálni, szerves része, alakítója lesz a történetnek: „A mocsárciprus tehát még nem olyan vén, mint a vörösfenyő, amely látta a porta megszületését a családi legenda – nagynéném, Iréne császárnő, a növények és fák tudója szerint. Csököttségét a gyenge minőségű táptalaj és a viszontagságos időjárás okozta, de így is kimagaslik a tájból. Örülünk, de bánjuk is, hogy a fa beszélni nem tud, vagy mi nem értjük a beszédét.” Az emberi és állati szféra közti átjárhatóság közvetlen hasonlatokban (pl. az elbeszélő vakondöszönt tulajdonít magának), de kevésbé egyértelmű utalásokban is jelen van: „Panait megérzi, hogyha közeledek hozzá, és általában elém siet. Hogyan csinálja, az talány. Apám mindenféleképpen töpreng ennek kapcsán, de ha kérdezi, Panait csak a vállát vonogatja, és azt mondja, érzi a szagomat nagyjából 2-3 kilométer távolságból, sík terepen, esetleg magas fűben és vegyes erdőségekben.” A mendemondák hősei is mind természeti lények (*vérfokasztó*, gombatündér), továbbá a mitikus lényekhez leginkább hasonló, falusi orvos az erdőben él, és folyamatosan pszilocibin gombát fogyaszt, mintha az emberi és nem-emberi között medi-

álna. A természet motivikus ábrázolása könnyedén épül bele a regényvilágba, az urbánus környezet kontrasztja ellenére (vagy éppen attól támogatva), érzékeny ökokritikai látásmódot kölcsönöz a szövegnek.

A játék a nyelvvel és a szavak hangulatfestő ereje állandó jelenléttel bír. A naplóregény sajátjaként a narrációba beszivárognak az idegen nyelvű kifejezések, a szleng, a környezet nyelvhasználatának közvetlen hatása. Ez gyakran tudatos döntésnek látszik az elbeszélő részéről, a kurzivált szavakhoz mintha ironikus hanghordozást társítana: „A falu fölött üldögéltünk, ugyanazokon a selymes füveken, a vörösfenyők alatt a gödörben, vagyis a *farkasveremben*, amelyet 1941-ben ástak *munkaszolgálatosok*, és nagyanyánk, aki már akkor szakácsnő volt, elkapta az egyiktől a tífuszt. A családi *legendárijom* szerint a betegség következményeként az egyik lába öt centiméterrel vastagabb lett a másiknál.” Máskor viszont az élőbeszédhez hasonlóan, a maguk természetességével bukkannak fel az akár tájnyelvi kifejezések, megtörve a sok esetben elmélkedőnek, lírainak tetsző elbeszélői szólamot: „A kórház kertje szép, fáin madarak csicseregnek, a fű magasra nőtt, csak egyszer kaszálják, augusztusban.” A narráció nyelvezetén túl a nyelvi kérdés tematikusan is helyet kap, identitásmeghatározó tényezőként merül fel: „Kitaláltam egy külön indiánírást, és hogy örökre megmaradjon, vagy legalábbis nagyon sokáig, belevestem a konyhaszék aljába.”

A *Farkashab* egyik legnagyobb erőssége a többirányú érzékenység. A felnőtté válás kérdése, az identitáskeresés, a transzgenerációs traumák hatása bár egyéni tapasztalat, Márton Evelin képes úgy bemutatni egy fiatal lány életének stációit, hogy közben hiteles korpépet fest, reflektál társadalmi, sőt környezettudatos kérdésekre is. Annak ellenére, hogy a szereplőjellemezés részleteiben nagyon konkrét, teret enged az olvasónak, rezonálunk a szereplőkkel, hiszen az esendőség, gyarlóság, legyünk *indianok*, *tuaregek* vagy *kétvízköziek*, mindegyikünk sajátja.

A punk Babits

Gál János: Az eltűnt hírnév nyomában

A *Nyugat* folyóirat példáján (de említhetnénk Kassák művészi orgánumait is) megtanulhattuk, hogy az újítás sosem működik a hagyományok újragondolása nélkül. Egy poeta doctus körül, mint amilyen Babits Mihály volt például, ritkán alakul ki ugyan kultusz, ámde csendesen épül egy olyan költői világ, amely legalább olyan forradalmi, akár a „hangosabb” fenegyerekeké, Petőfié és Adyé.

Gál János valahol a két költői alkat között helyezhető el. Egyrészt a költészet esszenciális alapanyagából indul ki, akárcsak Babits: a zeneiségből; a hangokból, rímekből s verslábakból. Lírája verstani-poétikatörténeti lexikon, ugyanakkor verseinek lírai énje emellett a „badass” kifejezéssel illethető. Nem kímél senkit – főleg nem a kortárs szerzőket és trendeket –, de ez megbocsátható, hiszen a célja csupán annyi, hogy visszaállítsa a formaköltészet rangját, és újra tudatosítsa a hagyományok, illetve a verselés technikai tudásának esztétikai fontosságát. Sőt erejét.

Költői programját már az előszóban megfogalmazza. Mivel kötete nem tagolódik ciklusokra, *A vak költőség kérdése*ben a költészet történetének írásos kezdeteiig térünk vissza, helyesebben fogalmazva a hanyatlás első momentumáig, amikor a zenéből és hallhatóból olvasható írásjeggy lett. „A költő akkor szúrta ki a szemét / mikor meglátta az első papiruszt, / és

a rajongó ifjak ujjongtak kiabálva: »Leírtuk!«. Ehhez a gondolathoz, miszerint a költészet szubsztanciája a hang-ritmus összjátékában keresendő, sőt ezeken keresztül szólal meg igazán egy vers, többször visszatér. Nem egy póz kedvéért: Gál lírájában a ritmusnak jelentésképző hatása van, szövegei interpretációjakor fokozottan kell számolnunk a forma szemantikai rétegével,

ha eltekintենek ezektől, számos vers játszadózásnak, egyszerűen üresnek – hovatovább: értelmetlennek – tűnne. Csakugyan, mert a szerző verseszményében a forma tölti fel tartalommal a költeményt. A *Mindenkinek kell egy ars poetica* című vers zárata alátámasztja e feltételezésemet: „Nem tudom, ki régen írta, / Úgy emlékszem, szimbolista: / »Nem kell más csak a zene.« / Én no mondom: hát nesze!”

Úgy vélem, a szövegek költészet-technikai szempontból, különös tekintettel a verszenére, az ezredforduló után halványabb esztétikai élményt nyújtanak. A súlypontok áthelyeződtek, kinél hogy, alkattól függően, ezért

egy pályakezdőtől a költészet ennyire tradicionális alkotóelemeit bátorság elővenni. Ha a kánonba próbálnánk Gált beilleszteni, főként a régebbi alkotóink jutnak eszünkbe – Janus Pannonius, Balassi Bálint, Babits Mihály, Kosztolányi –, az aktív szerzők közül Tőzsér Árpád és Kovács András Ferenc, illetve Varró Dániel, Parti Nagy Lajos és Orbán János Dénes lehetett rá nagy hatással. KAF és Varró az ironikus modalitás szinte programszerű működtetését ész-

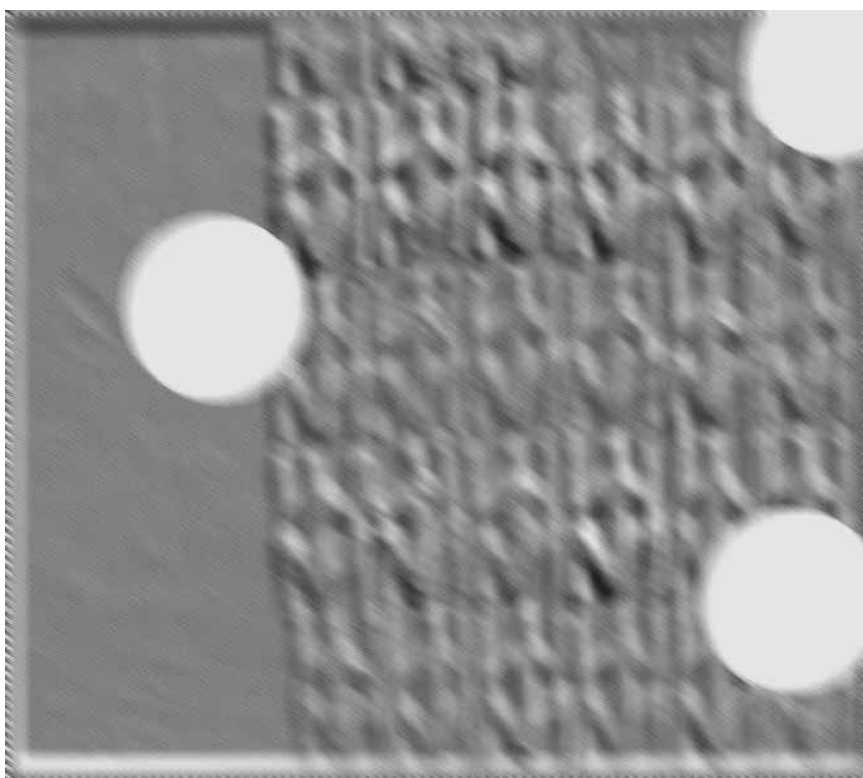
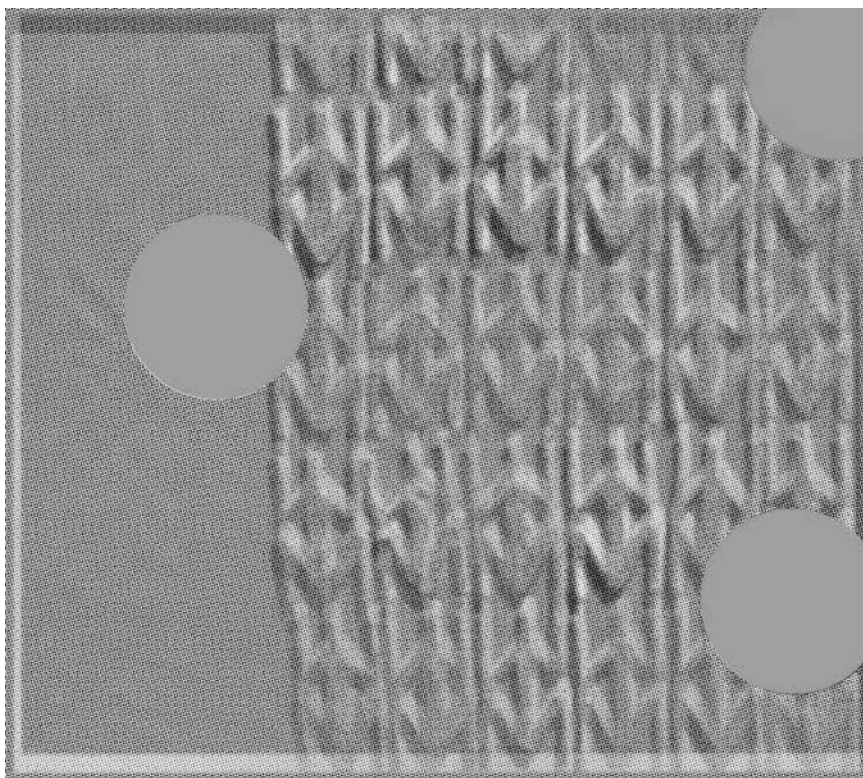
Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2022

lelve juthat az eszünkbe, ugyanis a lírai én tud önmagán nevetni, szívesen parodizálja olykor önmagát; Parti Nagy Lajos hatása a szövegek humoros hangvételéből érezhető ki; az Orbán János Dénesé ezek mellett a versek szabadszájúsága miatt is. *A makáma a költő végzetes látomásáról* című versben az önirónia magasabb fokára jut el, amikor ihletett állapotát így mutatja be: „Az asztalon egy jóképű rimes próza – a tagyaimban az elismert költő póza. [...] – Elvarázsolt saját humorom és virtuozitásom [...] – közben lelkes kamaszlányok kérdéseiről ábrándoztam”. Ám az intellektuális humor használata további két, időben és karakterben távoli költői világot juttathat eszünkbe: Janus Pannoniusét és Locker Dávidét. Előbbivel a másokon való szellemes élcelődés, utóbbival a lírai én kritikus önszemlélete rokonítja, a versek beszélője ugyanis egy fiatal értelmiségi költő, aki már pályájának kezdetén is csak viccelődni tud azzal (most mindezt Gálra aktualizálva), hogy *fiatal* („várj, s ha érett hangod versgyümölcssei teremnek – majd megnyílik előtted kapuja égi teremnek. – Egyébként meg nem szép, hogy másokat baszogatsz – magaddal foglalkozz, nagyobb haszon az”), értelmiségi („azaz epigrammák latin címmel, hogy a költő nyelvtudásával kérkedhessen”), mindezeket súlyosbítva: *költő* („Ez a Vergilius-féle »Nem írom végig a sort« dolog felettébb szimpatikus, még sokat fogok élni vele”).

A legjobb poénon természetesen a versformákkal és a mai trendekkel kapcsolatban születtek, de ezek teljes terjedelmükben lennének idézhetőek. A két szabadversdarabból kiolvasható poétikai attitűd ehelyütt fontosabbnak mutatkozik, mivelhogy ez a lírai én pózának fundamentuma: „Mert ugye az van az összes degeneráltak a fejében, / hogy ha nincs forma, akkor olyan rohadt könnyű.” Gál véletlenül sem a szabadverset kiáltja ki üres modernkedésnek, *formaként* ő is alkalmazza, ami lázadásának célja, és ars poeticájának alapja, az az alázat, idézve az ő érzékletes kifejezését, a „papírpocsékolás” kigyomlálása. Ezért lép párbeszédbe irodalmi hagyományokkal, a szonettformától Kassáki, a Balassa-strófától Rilkéig, azért vonultatja fel az összes jelentős verselési rendszert és szövegformálási módszert, hogy így definiálja önmaga

számára (is) a költészet ontológiai alapjait. Még anakronisztikus is lehetne Gál János írói világa, azonban a ritmika – és itt jegyezném le, hogy az ő verseit hangosan érdemes olvasni – költészeti univerzaliaként áll előttünk. Nagy teljesítmény ez egy pályakezdőtől, és ígéretes indulás, most az a nagy feladat áll előtte, hogy, mint említette is verseiben, interjúiban, beérjenek a szövegei, hogy költői világa gazdagodjon, mind a témák, mind a tartalmi oldal szempontjából. A test erotikus és fülledt (görögös) ábrázolása mellett a kifejezetten alacsony és fintoogató szexuális utalások, kiszólások is helyet kaptak a könyvben – ez is bizonyítja, hogy a kötet tartalmi oldala nincs azonos színvonalon a szövegek technikai megformáltságával. Gondolok efféle részekre például: „Úgy érzem, bűtől aszom, / s életidőm lejár, ha ez a szép leány / nem KAFja be a [...]” (inkább be sem fejezem), vagy az alábbi haikura: „Bőrbe mar a kéz, / kéjes felszabadulás – / vizket a seggem”.

Az eltűnt hírnév nyomában bebizonyította, hogy a költő alaposan elsajátította a verselmélet alapjait, és képes azokat a gyakorlatba átültetni. Első kötete valódi irodalmi lázadás és kulturális kritika, ám teljes egészében a hagyományból kiindulva állít a középpontba egy olyan értéket, amelyet hűen tud képviselni. Gál János lírája egyféle válasz a populárisra, és egyértelmű elutasítása a trendeknek és az irodalom kiüresítőnek vélt területeinek. Ha már punkként hívatkoztam Gál Jánosra, muszáj egy mondatban összegezmem, mi volt számomra a fő hasonlóság költészete és a zenei irányzat/életérzés között – de előtte hadd kérjek meg mindenkit, hogy ne címkézzük a szerzőt, az általam ráaggatott jelző legyen csupán egy post-it, amely könnyen elenged. Lázadásán túl ugyanis mondandójának artisztikuma számít, az kevésbé fontos, mit, az annál inkább, hogyan mondja el – és ahogy a zenei irányzatban a dob a legfontosabb elem, szövegei szintén a ritmus erejéből és változatosságából merítenek erőt. Meggyőződésem, hogy Gál János indulása annyira jelentős és ígéretes, mint egykor Varró Dánielé volt a *Bögre azúrral*, főként akkor, ha következő kötetében nagyobb hangsúly esik majd a tartalmi rész feltöltésére.

Tribal feeling (2018, Montreal; giclée /zsiklé/ nyomatvariációk, papír; 350×450 mm/db)

Az előző számunk tartalmából

André Ferenc, Háy János, Falcsik Mari, Győri László, Hartay Csaba, Fekete Vince, Gál Ferenc, Vörös István versei

Oravecz Imre, Kürti László, Márton László prózái

Miklya Zsolt versei a Papírhajó rovatban

Tanulmányok Petőfi Sándor, Kalász Márton, Tar Sándor és Bánki Éva műveiről, illetve Oroján István és Schéner Mihály művészetéről

Kritikák Fekete Vince, Szálinger Balázs, Kiss Ottó, Regős Mátyás, Farkas Gábor könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

Képszerkesztő, laptervező: Lonovics László

Korrektor: Halmai Tamás

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.